

MALİYE KURAMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞI SORUNSA LININ ANALİZİ

Ersin YAVUZ

**Temmuz 2016
DENİZLİ**

MALİYE KURAMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE ORTA GELİR TUZAĞI SORUNSA LININ ANALİZİ

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Maliye Anabilim Dalı**

Ersin YAVUZ

Danışman: Doç. Dr. Sevinç Yaraşır TÜLÜMCE

Temmuz 2016

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı öğrencisi Ersin YAVUZ tarafından Doç. Dr. Sevinç YARAŞIR TULUMCE yönetiminde hazırlanan **“Maliye Kuramı Bağlamında Türkiye’de Orta Gelir Tuzağı Sorunsalının Analizi”** başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 12.07.2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Zuhale ERGEN

Jüri Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Aylin İDİKUT ÖZPENÇE

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Sevinç YARAŞIR TULUMCE

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 28/07/2016 tarih ve ...14.13.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Kenan ÇOYAN
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza:

Ersin YAVUZ

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimimde ve her konuda bilgi ve deneyimlerini paylaşan, bu tez konusunun belirlenmesinde ve gerçekleşmesinde yardımlarını esirgemeyen ve her zaman desteğini hissettiğim değerli hocam Sayın Sevinç Yaraşır TÜLÜMCE'ye,

Yüksek lisans tezimin tamamlanması aşamasında değerli deneyimlerini ve önerilerini benimle paylaşan değerli hocalarım Sayın Zuhâl ERGEN ve Sayın Aylin İDİKUT ÖZPENÇE'ye,

Yüksek lisans ders ve tez döneminde akademik anlamda bilgi ve tecrübelerini aktaran tüm Maliye Bölümü Hocalarıma,

Tezin hazırlanması sürecinde ve hayatımın her alanında bana gereken sabrı gösteren ve her zaman en büyük desteğim olan, kıymetli eşim Gülben YAVUZ'a,

Okul hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen ve hep arkamda duran bütün aile bireylerime,

Öğrenim hayatım boyunca akademik gelişimime katkı sağlayan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma, hiçbir zaman haklarını ödeyemeyeceğim annem Hanımzer YAVUZ, babam Nazim YAVUZ, eşim Gülben YAVUZ ve yakında ailemize katılmasını beklediğimiz oğluma armağanımdır.

ÖZET

MALİYE KURAMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE ORTA GELİR TUZAĞI SORUNSALININ ANALİZİ

YAVUZ, Ersin
Yüksek Lisans Tezi
Maliye ABD

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Sevinç YARAŞIR TÜLÜMCE

Temmuz 2016, 138 Sayfa

Ülkelerin kişi başına düşen milli gelirlerinin uzun bir dönem boyunca orta gelir grubunda sıkışıp kalması, literatürde orta gelir tuzağı olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu ülkelerde orta gelir tuzağına yakalanmamak veya orta gelir tuzağından kurtulmak için temel çözüm, yapısal reformların uygulanmasıdır. Yapısal reformların arasında ise sermaye birikiminin hızlandırılması, ihracatta katma değeri yüksek ürünlere yer verilmesi, işgücü piyasasına esneklik kazandırılması, ar-ge harcamalarının payının artırılması, eğitim seviyesinin ve kalitesinin yükseltilmesi, yurt içi tasarruf oranlarının artırılmasında devletin aktif rol alması, vergilerin adaletli dağılımıyla beraber kayıt dışı ekonomiyle mücadele edilmesi gibi önlemler yer almaktadır.

Çalışmanın amacı, Türkiye’nin orta gelir tuzağında yer alıp almadığının çeşitli göstergeler açısından incelenmesi ve karar alıcılar için özellikle maliye politikası çerçevesinde bir politika önerisinin sunulmasıdır. Bu doğrultuda 1980-2014 yılları arasında Türkiye’nin orta gelir tuzağı sorunsalı; maliye politikası araçlarından kamu harcaması, bütçe açığı ve vergi gelirleri baz alınarak, ekonomik büyüme ile etkileşimleri odağında VAR yöntemi ve Granger Nedensellik Testi ile ampirik olarak analiz edilmektedir.

VAR yönteminin sonucuna göre, bütçe açığındaki bir birimlik şok ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemekte iken, kamu harcamalarındaki bir birimlik şok olumsuz yönde tesir etmektedir. Vergi gelirlerinin ise ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır. Granger Nedensellik Testi analizinden elde edilen bulgular, sadece kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin varlığını ortaya koymaktadır. Diğer değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise istatistiksel olarak yorumlanamamaktadır. Türkiye’de incelenen dönemler için orta gelir tuzağını bertaraf etmede, maliye politikası açısından harcama ve bütçe politikalarına odaklanmak gerekmektedir. Ancak sadece maliye politikasıyla değil, yapısal reformların ve büyümeyi teşvik edici politikaların da uygulanması bu eşikten kurtulmada önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Maliye Politikası Araçları, VAR Yöntemi

ABSTRACT

ANALYSIS OF MIDDLE INCOME TRAP HURDLE WITHIN CONTEXT OF PUBLIC FINANCE THEORY

YAVUZ, Ersin

Master Thesis

Department of Public Finance

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Sevinç YARAŞIR TÜLÜMCE

July 2016, 138 Pages

Per capita national income of countries squeezing during a long period is defined as middle income group in literature. Basic solution in these countries not to get caught into the middle income trap or to get rid of the middle income trap is to apply to structural reforms. Measures such as accumulation of capital, including high value added products in exports, rendering labor market flexible, increasing the share of R&D expenditures, rise the quality of the education levels and distribution of taxes, an active role of state in improving the rates of domestic fair and struggle with informal economy take place among structural reforms.

The aim of the study is to examine whether Turkey takes part in middle income trap in terms of various indicators and to propose decision makers for policies, within the framework of especially fiscal policy. In this respect, between the years 1980-2014 Turkey's middle-income trap hurdle is analyzed with VAR method and Granger Causality Test basing public spending, budget deficit and tax revenues in focus of interaction with economic growth.

According to result of VAR method a unit of shock at budget deficit affects economic growth positively while a unit of shock in public expenditure affects adversely. The impact on economic growth of tax revenues is statistically meaningless. Findings of Granger Causality Test analysis reveals that there is only causality from public spending to economic growth. The relationship of causality among other variables statistically cannot be interpreted. For the middle income trap over a given period in Turkey to dispose, in terms of public finance theory should be focused on spending and budget policy. But it's not just with public finance policy, structural reforms and the implementation of growth-promoting policies play an important role to get rid of this threshold.

Keywords: Middle Income Trap, Fiscal Policy Instruments, VAR Method

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	vii
GRAFİKLER DİZİNİ.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİYE KURAMI VE EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

1.1 MALİYE KURAMI	4
1.1.1. Maliye ve Maliye Politikası Kavramlarının Tanımı ve Tarihçesi.....	4
1.1.2. Maliye Politikasının Amaçları	7
1.1.3. Maliye Politikasının Araçları	8
1.2 EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA	9
1.2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı.....	10
1.2.2. Ekonomik Kalkınma Kavramı	12
1.3 EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ	15
1.3.1. Klasik Yaklaşımın Büyüme Teorisi	16
1.3.2. Keynesyen (Harrod-Domar) Büyüme Modeli	17
1.3.3. Neo-Klasik (Solow) Büyüme Modeli	19
1.3.4. Kapitalist Büyüme Aşaması.....	20
1.3.5. Marksist Büyüme Teorisi.....	21
1.3.6. İçsel Büyüme Teorisi	21
1.3.6.1. AK Tipi Model.....	22
1.3.6.2. Romer'in Yaklaşımı.....	23
1.3.6.3. Barro'nun Yaklaşımı	24
1.3.6.4. Lucas'ın Yaklaşımı	24
1.3.7. Schumpeteryen Büyüme Teorisi	25
1.3.8. Rostow'un Büyüme Teorisi	26
1.3.9. Kaldor'un Büyüme Teorisi	27

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA GELİR TUZAĞI SORUNSAĞI

2.1. ORTA GELİR TUZAĞI	29
2.2. ORTA GELİR TUZAĞININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BAZI YAKLAŞIMLAR	31
2.2.1. Gelir Grupları (Atlas Yöntemi).....	31
2.2.2. Robertson ve Ye'nin Yaklaşımı	33
2.2.3. Felipe, Abdon ve Kumar'ın Yaklaşımı	35
2.2.4. Eichengreen, Park ve Shin'in Yaklaşımı	42
2.2.5. Woo'nun Yaklaşımı (Yakalama Endeksi)	44
2.2.6. Carnovale'nin Yaklaşımı	44

2.3. EKONOMİK KALKINMA EVRELERİ VE ORTA GELİR TUZAĞI ...	46
2.4. ORTA GELİR TUZAĞI SORUNSAKLININ NEDENLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ VE ORTA GELİR TUZAĞININ MALİYE KURAMI BAĞLAMINDA ANALİZİ

3.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DÖNEMLER İTİBARIYLA GELİŞİM SÜRECİ	54
3.1.1. 1923-1950 Dönemi	54
3.1.2. 1950-1960 Dönemi	58
3.1.3. 1960-1980 Dönemi	59
3.1.4. 1980-2001 Dönemi	63
3.1.5. 2002 Sonrası Dönem	67
3.2. SEÇİLMİŞ RASYOLAR KAPSAMINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	71
3.2.1. Makro-Ekonomik Rasyolar.....	71
3.2.2. Teknoloji Rasyoları.....	80
3.2.3. Sanayi ve Enerji Rasyoları	83
3.2.4. Eğitim Rasyoları	86
3.2.5. Yönetişim Rasyoları	91
3.3. TÜRKİYE ORTA GELİR TUZAĞINDA MI?	95
3.4. TÜRKİYE’DE ORTA GELİR TUZAĞININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER İLE AMPİRİK ANALİZİ.....	101
3.4.1. Literatür Taraması.....	101
3.4.2. Değişkenler ve Ekonometrik Metodoloji	111
3.4.3. Uygulama ve Ampirik Bulgular	112
SONUÇ.....	123
KAYNAKLAR.....	130
ÖZGEÇMİŞ.....	139

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1: Maliye Politikasının Araçları.....	9
Şekil 1.2: Ekonomik Büyümenin Üretim Olanakları Eğrisiyle Açıklanması...	11
Şekil 1.3: Ekonomik Kalkınmada Temel Sektörlerdeki Yapısal Değişim	14
Şekil 1.4: Klasik Büyüme Teorisi.....	16
Şekil 1.5: Neo-Klasik Büyüme Teorisi.....	20
Şekil 2.1: Ülkelerin 1950-2010 Yılları Arasındaki Gelir Gruplarına Göre Değişimleri.....	36
Şekil 2.2: Kalkınma Aşamaları.....	47
Şekil 2.3: Ekonominin Gelişim Evreleri.....	48
Şekil 2.4: Ekonomik Kalkınma Evreleri İle Orta Gelir Tuzağı İlişkisi.....	49
Şekil 2.5: Aoki'ye Göre Kalkınmanın Beş Evresi.....	50
Şekil 3.1: Ters Kökler Birim Çemberi.....	113
Şekil 3.2: Etki-Tepki Analizleri.....	116

TABLÖLER DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1: Büyüme ve Kalkınma Arasındaki Farklar.....	13
Tablo 2.1: Ekonomilerde Gelir ve Büyüme İlişkisi.....	31
Tablo 2.2: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelir Sınıflandırması.....	32
Tablo 2.3: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelir Sınıflandırması.....	33
Tablo 2.4: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelir Sınıflandırması.....	33
Tablo 2.5: Robertson ve Ye'nin Analizi Sonucu Orta Gelirli Ülkeler (46 ülke).....	34
Tablo 2.6: Orta Gelir Tuzağında Yer Alan ve Aşama Sağlayan Ülkeler (57 ülke) (ABD'ye göre %).....	35
Tablo 2.7: Ülkelerin Gelir Sınıflandırması.....	36
Tablo 2.8: Alt Orta Gelirli Grubundan Üst Orta Gelirli Grubuna Geçen Ülkeler.....	37
Tablo 2.9: Üst Orta Gelirli Grubundan Yüksek Gelirli Grubuna Geçen Ülkeler.....	38
Tablo 2.10: Alt Orta Gelir Tuzağına Yakalanan Ülkeler (2010).....	39
Tablo 2.11: Üst Orta Gelir Tuzağına Yakalanan Ülkeler (2010).....	40
Tablo 2.12: Alt Orta Gelir Tuzağında Yer Almayan Ülkeler (2010).....	40
Tablo 2.13: Üst Orta Gelir Tuzağında Yer Almayan Ülkeler (2010).....	41
Tablo 2.14: Devamlı Düşük Gelir Grubunda Yer Alan Ülkeler (\$) (1950-2010).....	41
Tablo 2.15: Ülkelerin Yavaşlayan Ekonomi Yaklaşımına Göre Analizi (1957-2007).....	42
Tablo 2.16: Orta Gelir Tuzağı İle Gelir Grupları Arasındaki Geçiş İlişkisi (1960-2010).....	45
Tablo 2.17: Orta Gelir Tuzağından Kurtulmaya Yönelik Politika Önerileri....	52
Tablo 3.1: Kalkınma Planları ve Büyüme Hedefleri (1963-1983).....	62
Tablo 3.2: Kalkınma Planları ve Büyüme Hedefleri (1984-2000).....	66
Tablo 3.3: Kalkınma Planları ve Büyüme Hedefleri (2001-2018).....	69
Tablo 3.4: Orta Vadeli Programlar ve Büyüme Hedefleri (2006-2012).....	70
Tablo 3.5: Türkiye Ekonomisi'nin Dönemler İtibariyle Büyüme Oranları.....	72
Tablo 3.6: Türkiye'de Kişi Başına Düşen GSYH Değerleri (\$) (1923-2015).....	73
Tablo 3.7: Türkiye'de Kurulan Hükümetler (1950-2015).....	91
Tablo 3.8: Türkiye'de Yapılan Genel Seçimler (1950-2015).....	92
Tablo 3.9: Seçilmiş Rasyoların Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağı Sorunu Kapsamında Değerlendirilmesi.....	96
Tablo 3.10: Orta Gelir Tuzağı ile İlgili Ulusal Literatür Taraması.....	101

Tablo 3.11: Orta Gelir Tuzağı ile İlgili Uluslararası Literatür Taraması.....	106
Tablo 3.12: Birim Kök Testi Sonuçları.....	112
Tablo 3.13: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	113
Tablo 3.14: Modülüs Değerleri.....	113
Tablo 3.15: LM Otokorelasyon Testi.....	114
Tablo 3.16: Değişen Varyans Testi.....	114
Tablo 3.17: VAR Modelinin Katsayıları.....	115
Tablo 3.18: VAR Denkleminin Sonuçları.....	115
Tablo 3.19: Varyans Ayırıştırması (Generalized Impulses).....	120
Tablo 3.20: VAR Granger Nedensellik Testi Olasılık Değerleri.....	121

GRAFİKLER DİZİNİ

Sayfa

Grafik 3.1: Türkiye'de GSYH Değişimi (1923-2015).....	72
Grafik 3.2: Türkiye'de Kişi Başına Düşen GSYH Değişimi (\$) (1923-2015).	73
Grafik 3.3: Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$) (Atlas Methodu) (2006-2014).	74
Grafik 3.4: Genel Bütçe Dengesi (1924-2015).....	75
Grafik 3.5: Türkiye ve Yükselen Piyasa Ekonomileri'nde (YPE) Cari Açığın GSYH'ya Oranı (1980-2014).....	76
Grafik 3.6: İşsizlik Oranları.....	76
Grafik 3.7: Kadınlar ve Erkeklerde İş Gücüne Katılım Oranları (2006-2014)	77
Grafik 3.8: Enflasyon Oranları.....	78
Grafik 3.9: Türkiye'de ve Yükselen Piyasa Ekonomileri'nde (YPE) Yatırım ve Tasarrufların GSYH'ya Oranı (1980-2014).....	79
Grafik 3.10: Genel Hükümet Borç Oranının GSYH İçindeki Payı (2000-2015).....	79
Grafik 3.11: Ar-Ge Harcamalarının GSYH'deki Payı (2000-2013).....	80
Grafik 3.12: Yüksek Teknoloji İhracatı (milyon \$).....	81
Grafik 3.13: Yüksek Teknoloji İhracatının İmalat Ürünleri İhracatı İçindeki Payı (2006-2013).....	81
Grafik 3.14: Patent Başvuru Sayısı (İkamet Edenler) (2006-2013).....	82
Grafik 3.15: Marka Başvuruları (İkamet Edenler) (2006-2013).....	82
Grafik 3.16: Üçlü Patent Aileleri Sayısı (1990-2013).....	83
Grafik 3.17: Sanayi Sektörünün GSYH İçindeki Payı (2006-2014).....	84
Grafik 3.18: İthal Edilen Enerjinin Toplam Enerji Kullanımı İçindeki Payı (2006-2013)	85
Grafik 3.19: Alternatif ve Nükleer Enerji Kullanımının Toplam Enerji Kullanımı İçindeki Payı (2006-2013).....	85
Grafik 3.20: Okuma-Yazma Bilenlerin Nüfusa Oranı (1935-2013).....	86
Grafik 3.21: Yüksek Öğretim Kapsamındaki Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı 25-34 Yaş Grubu (2005-2013)	87
Grafik 3.22: Öğrenci Başına Harcanan Miktar (\$) (Yüksek Öğretim) (2011)	88
Grafik 3.23: PISA Testi (Erkekler-2012)	89
Grafik 3.24: PISA Testi (Kızlar-2012).....	90
Grafik 3.25: Politik İstikrar ve Terörizm İndeksi (2002-2014)	93
Grafik 3.26: Hukukun Uygulanabilirliği İndeksi (2002-2014).....	94
Grafik 3.27: Özgürlük İndeksi (2001-2015).....	95

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented-Dickey Fuller
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ARDL	Autoregressive Distributed Lag Model
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
BA	Bütçe Açığı
bkz.	Bakınız
BUMKO	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
FED	Federal Reserve Bank
FP	Fazilet Partisi
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KBGSYİH	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KH	Kamu Harcaması
KİT	Kamu İktisadi Teşkilatı
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OEEC	Organisation for European Economic Co-operation
PISA	Programme for International Student Assessment
PP	Phillips Perron
RP	Refah Partisi
SGP/PPP	Satın Alma Gücü Paritesi
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
ss./s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
ÜOE	Üretim Olanakları Eğrisi
VAR	Vektör Otoregresif Model
vd.	Ve Diğerleri
VG	Vergi Geliri
Vol	Volume
WDI	World Development Indicators
YPE	Yükselen Piyasa Ekonomileri
YSK	Yüksek Seçim Kurumu

GİRİŞ

Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma, ekonominin geliştiği ilk dönemden günümüze kadar üzerine çalışılan ve teoriler geliştirilen kavramlardır. Merkantalistler, Fizyokratlar, Klasikler, Keynesyenler, Kapitalistler, Sosyalistler, Komünistler ve Marksistler gibi ana ekonomi akımları ve sonrasında geliştirilen teoriler, “*en etkin ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma modeli nasıl olmalı*” sorusuna cevap aramaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma ise ülkelerin sahip olduğu kaynaklara, dönemlere ve konjonktürel durumlara göre değişiklik göstermektedir. Geliştirilen her teori belirli dönemlerde başarı göstermişse de bir süre sonra yetersiz kalarak yenileri geliştirilmiş ve hala geliştirilmektedir. Dolayısıyla bu alan sürekli güncelliğini korumaktadır. Fakat geliştirilen birçok yaklaşıma karşın hala birçok ülke ekonomik büyüme ve kalkınma yönünden başarısız performans sergilemekte ve çok uzun yıllar düşük veya aynı milli gelir seviyesinde seyretmektedir.

Çalışmanın temel konusu olan orta gelir tuzağı sorunsalı, Intermit Gill ve Homi Kharas’ın “*Bir Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler*” (An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth) adlı raporuyla gündeme gelerek, son yıllarda popülaritesini giderek artırmaktadır. Ekonomik büyümenin belirli bir kısır döngü içinde olmasını ifade eden orta gelir tuzağı, ekonominin yavaşlaması ve durgunlaşması şeklinde de adlandırılmaktadır. Bu minvalde, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma gelir tuzağı açısından kilit kavramlardır.

Orta gelir tuzağının gündeme gelmesi ile orta gelir tuzağının sebepleri ve çözümlerine yönelik teorik ve ampirik birçok bilimsel çalışma yapılmıştır ve yapılmaya da devam edilmektedir. Tek ve çok ülkeyi baz alan bu çalışmalarda genel itibarıyla, tarım ve imalat gibi emek-yoğun alanlarda düşük ücret avantajını kullanan düşük gelirli ülkelerin hızla büyüdükleri ve bu büyümenin neticesinde gelir seviyelerinin artması ile zamanla düşük ücret avantajlarını yani rekabet edebilirliği kaybettikleri vurgulanmaktadır. Zamanla orta gelir seviyesine gelen bu ülkelerin; taklit sanayi ürünler politikasından sanayide üretim çeşitlendirmesine gidememeleri, yüksek katma değerli ürünler üretememeleri, nitelikli beşeri sermaye dönüşümünü sağlayamamaları kısaca gerekli yapısal reformları gerçekleştirememeleri nedeniyle orta gelir aşamasında sıkıştıkları belirtilmektedir. Buradan hareketle yapılan çalışmalar, orta gelir tuzağından çıkış noktasında çeşitli araçlar ve politika önerileri sunmaktadırlar. Ekonomik büyüme

ve kalkınmanın sürdürülebilmesini temel alan bu araç ve politikalardan bazıları şöyle sıralanabilir: Doğal kaynaklar, beşeri sermaye, nitelikli eğitim, teknoloji, bilgi temelli toplum, altyapı, ulaşım, ar-ge ve inovasyon, yeşil temelli büyüme, hukuk ve demokrasinin etkinliği, siyasi istikrar, emek, verimlilik ve üretim artışı gibi kavramlardır. Yapılan ampirik ve teorik çalışmalarda, gelişmekte olan ülkelerde orta gelir tuzağından çıkışın reçetesinin genellikle yapısal reformların yapılması olduğuna değinilmektedir. Yapısal reformlarla beraber ülkeler maliye politikasını da içeren makro-ekonomik politikaları istikrarı sağlamak için uyguladıklarında başarıya ulaşabilmektedirler. Özellikle yatırım harcamalarına ivme kazandırarak, özel tasarrufların da artışını destekleyerek Türkiye gibi ülkelerde büyümeye ivme kazandırılması daha gerçekçi bir yaklaşımdır.

Maliye ilmine ilk kez yer veren Merkantalistlerden, 1930'lu yıllarda maliye politikasının ve devlet müdahalesinin önemine değinen Keynes'e ve günümüze kadar, birçok araştırmacı ekonomik büyüme ve kalkınma ile maliye politikasının araçları arasındaki ilişkiyi inceleyerek bu konuda çeşitli politika önerileri geliştirmişlerdir. Bu çalışmanın literatüre katkısı ise tam bu noktada önemli olmaktadır. Çalışma, Türkiye için daha önce çeşitli açılardan incelenen orta gelir tuzağı sorunsalını, doğrudan maliye politikasının araçları ile ampirik olarak analiz etmekte ve bu bağlamda bazı öneriler sunmaktadır. Nitekim maliye politikalarının uygulayıcısı konumunda olan politikacıların benimsedikleri görüşler, ülkedeki büyüme, kalkınma, gelir dağılımı, işsizlik gibi çoğu amaç ve gösterge üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmanın temel konusunu oluşturan orta gelir tuzağı açısından kilit kavram olan ekonomik büyüme ve kalkınmanın tanımı, teorik altyapısı ve modelleri yer almaktadır. Ayrıca bu bölümde, çalışmada orta gelir tuzağının maliye kuramı çerçevesinde değerlendirilmesi nedeniyle, maliye kuramının tanımı, tarihçesi, amaçları ve araçlarına da değinilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, gelir tuzağı ve orta gelir tuzağı kavramlarının tanımı yer almaktadır. Bu tanımlara ilaveten, Dünya Bankası'nın gelir gruplarını belirlediği Atlas yöntemi başta olmak üzere gelir gruplarını ve tuzaklarını belirlemeye yönelik literatürde yer alan başlıca yaklaşımlar, orta gelir tuzağının aşamaları, evreleri, nedenleri ve çözüm önerileri de ele alınan diğer konular arasındadır.

Üçüncü bölümde ise ilk olarak genel ekonomik bir görünüm sunmak amacıyla Türkiye Ekonomisi'nin tarihi gelişimi dönemler itibariyle incelenmektedir. Sonrasında Türkiye'nin orta gelir tuzağında yer alıp almadığı makro-ekonomik, sanayi, teknoloji, eğitim, enerji ve yönetim rasyoları ile değerlendirilmektedir. Türkiye ekonomisi ve temel göstergeler hakkında bilgi verildikten sonra, orta gelir tuzağına ilişkin literatür taraması çeşitli açılardan kategorize edilerek, detaylı şekilde sunulmaktadır. Literatür taramasının ardından, Türkiye için yapılan ampirik analiz ile üçüncü bölüm son bulmaktadır. Ampirik analiz, 1980-2014 yılları arasında Türkiye'nin orta gelir tuzağı sorunsalının maliye politikası araçları olan kamu harcaması, bütçe açığı ve vergi gelirleri ile büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesine dayanmaktadır. Söz konusu değişkenlerin ekonomik büyüme ile olan ilişkisi incelenirken, VAR yöntemi ve Granger Nedensellik Testinden faydalanılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİYE KURAMI VE EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

1.1. MALİYE KURAMI

Çok eski dönemlere dayanan maliye kuramı kavramı, günümüz dünyasında da ülke idaresinde çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Maliye politikalarının uygulayıcısı konumunda olan politikacıların benimsedikleri görüşler, ülkedeki büyüme, gelir dağılımı, işsizlik, teknolojik ilerleme başta olmak üzere birçok gösterge üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu bağlamda, maliye ve maliye politikası kavramlarının tarihi gelişimini, amaçlarını ve araçlarını incelemek, tezin temel kavramlarını anlamak yönünden önem arz etmektedir.

1.1.1. Maliye ve Maliye Politikası Kavramlarının Tanımı ve Tarihçesi

Bugünkü anlamında kullanılan maliye kelimesi, Tanzimattan sonra dilimize girmiştir. Maliye kelimesinin ikamesi olarak ve batı dillerinde kullanılan "finance" ve "finanz" şeklinde yer alan finans kelimesi kullanılmak istense de bu manada dilimize yerleşmemiştir. Fransızca'da "finance publique", İngilizce'de "public finance", Almanca'da "Staatfinanzen", İtalya'da "finanza publica" ve ortaçağda "finare" ve "finatio" şeklinde kullanılan kelime, günümüzde maliye şeklinde tercüme edilmektedir (Eker, 1997: 3; Küçükyumuk, 1969: 5-6).

Maliye, içerdiği geniş anlam nedeniyle tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Yapılan tanımlardan bazıları şu şekildedir: A. Wagner'e göre, "*Maliye ilmi, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin mecburi birer iktisadi topluluk olmaları sebebiyle vazifelerini görmek için muhtaç oldukları maddi malları ve bilhassa parayı ne suretle elde edip kullandıklarını gösteren ilimdir.*" F. Neumark'a göre, "*Maliye ilminin mevzuu, vazifelerinin tahakkukuna mali bakımdan imkan hazırlamak ve bu vazifelerin ekonomik-rasyonel şekilde tatbikini temin etmek üzere, amme hükmi şahısları tarafından ihdas edilen teşkilat ve tedbirlerin bütünüdür.*" G. Jeze'ye göre, "*Maliye ilminin konusu mali olaylardır.*" Orhan Dikmen'e göre, "*Maliye ilminin mevzuu, devletin vazifelerini görmesi için lüzumlu olan mali vasıtaların elde edilmesi ve kullanılması meseleleridir.*" Küçükyumuk'a göre, "*Devletin kamu hizmetlerini görebilmesi için lüzumlu olan harcamalar ile bunları karşılayacak olan mali vasıtaların tedarik ve kullanılması*

san'atidir." (Küçükyumuk, 1969: 11-12). Erginay'a göre, "Mali olaylar, kısaca, kamu ihtiyaçlarını karşılamak üzere Devlet ve diğer kamu kuruluşlarının ekonomik değerler elde etmesi ve bunları kamu hizmetleri için harcamasıdır." (Erginay, 1984: 17). Devrim'e göre, "Maliye sözcüğü, kamusal ihtiyaçların karşılanması amacıyla gerçekleştirilen kamusal hizmetlerin veya faaliyetlerin ortaya çıkardığı mali olayları ifade etmektedir." (Devrim, 1996: 29). Son olarak Gürsoy'a göre, "İşte devletin kamu hizmetlerini görebilmek için geliştirdiği mali araçların onun tarafından kullanılması sonucunda ortaya çıkan sosyal olaylara "mali olaylar" denir. Mali olayların incelenmesini konu olarak seçmiş sosyal bilim dalına da "Maliye" denir." (Gürsoy, 1975: 5).

Maliyenin tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Araştırmacılar maliyenin tarihteki sürecini üç döneme ayırmaktadır (Eker, 1997: 6-8; Gürsoy, 1975: 22-25; Küçükyumuk, 1969: 8-10).

- **Birinci Dönem:** Bu dönemde maliye ayrı bir bilim dalı olarak adlandırılmamaktadır. Maliye ilmine ilk kez yer veren yeni çağlarda merkantilistler ve Alman kameralistlerdir. Bu dönemde maliye ilminin genellikle siyasi-tatbiki açıdan incelendiği görülmektedir. **Merkantilistler** mali konular kapsamında hükümdarların vergileme yetkilerini, vergilemenin iktisadi etkilerini, himayecilik ve gümrük resimlerini analiz etmişlerdir. **Kameralistler**, Alman ve Avusturya Merkantilistlerini (16'ncı yüzyılın sonlarından 18'inci yüzyıla kadar) temsil etmektedir. Kameralistler genel olarak devlet yönetimi ve hazinenin zenginleşmesi konuları üzerine çalışmalar yapmışlardır. Ayrıca bu akımın önemli temsilcilerin Von Justi ilk defa devlet gelirlerini (*Mülk gelirleri, Hükümdar ayrıcalıkları ve bunlara dayana Regalien gelirler, Vergi gelirleri, Fiyatlar, Resimler ve Harçlar gelirleri*) önem sırasına göre tasnif etmiştir. Benzer şekilde, Kameralizm döneminde kamu harcamaları da (*Askeri masraflar, Hükümdar sarayı ve yönetimine ait masraflar, Hükümdarların şahsi ve ailevi masrafları, Yönetim giderleri, Vergi toplamının gerektirdiği giderler, Memur maaşları ve emeklilik giderleri, Yeni ziraat toprakları açmak, memleketi daha rahat, daha güzel yapmak için gerekli harcamalar, Kiliseye ve okullara yardım harcamaları*) önem sırasına göre tasnif edilmiştir. Von Jüsti ayrıca,

hükümdarların vergi gelirlerini ülkenin gelişimine katkı sağlayacak şekilde kullanmaları gerektiğini ileri sürmüştür. Merkantilizme karşı bir antitez oluşturan **Fizyokratlar** ise, vergi yansımasıyla ilgili çalışmalar yaparak verginin yansıma sonucu tek üretken alan olan tarım sektöründe kalacağını ileri sürmektedirler. Zaten devletin minimal rolünü savunan fizyokratlara göre, mevcut vergi gelirleri yeterli olacaktır.

- **İkinci Dönem:** Maliyenin iktisattan ayrılarak ayrı bir disiplin haline geldiği dönemdir. 18'inci yüzyılda İngiliz Klasik-liberal iktisatçılar maliyenin sistemleştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Adam Smith ve David Ricardo bu dönemdeki eserlerinde mali olaylara özellikle vergi sorunlarına değinmişlerdir. Klasik-liberal okulun başlattığı akım daha sonra birçok yazar tarafından genişletilerek, maliye ilmi, iktisadi yönün haricinde politik, hukuki ve sosyal açıdan da incelenmiştir.
- **Üçüncü Dönem:** Klasik iktisatçıların benimsedikleri görüşler, 1929 yılında yaşanan büyük buhrandan sonra etkinliğini yitirmiştir. J. M. Keynes'in 1936 yılında yayımlanan "İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi" eseri ile devlet müdahaleciliği yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde maliye disiplinin incelediği konular şu şekildedir: Kamu maliyesi ile konjonktür arasındaki ilişkiler, vergileme, kamu giderleri ve kamu kredisinin iktisadi tesirleri, kamu maliyesi ile milli gelir arasındaki münasebetler ve nihayet az gelişmiş memleketlerin mali meseleleridir. Maliye ilmindeki yapısal gelişmelere bağlı olarak günümüzde, klasik kamu maliyesinin yanı sıra maliye politikası denilen yeni disiplinlerin oluştuğu görülmektedir.

Üçüncü dönemde maliyenin içinde bir disiplin olarak gelişen Maliye politikası ile ilgili çeşitli tanımlar ise şu şekildedir: Ulusoy'a göre, *"kamu harcamaları ve kamu gelirleri gibi kamu sektörünün mali değişkenlerinin miktar ve bileşiminde iktisat politikası amaçlarını gerçekleştirmek (ekonomik, büyüme, ekonomik istikrar, gelir dağılımı adaleti v.s.) için yapılan düzenlemelerdir."* (Ulusoy, 2012: 3). Ataç'a göre, *"Maliye politikası, bir ekonomide temel makroekonomik amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları ve gelirlerinin büyüklük ve bileşiminde yapılması gereken düzenlemelerdir."* (Ataç, 2002: 30). Özbilen'e göre, *"Maliye politikası, kamu kesiminin*

elinde bulunan vergi, harcama ve borçlanma araçları ile ekonomiyi düzenleyecek önlemleri içeren bir iktisadi araçtır." (Özbilen, 1998: 16).

1.1.2. Maliye Politikasının Amaçları

Maliye politikasının amaçları ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarına göre farklılık göstermektedir. Farklılıklara rağmen üzerinde uzlaşı sağlanan ve genel kabul gören amaçlar şunlardır: Ekonomide istikrarı sağlamak, iktisadi kalkınmanın ve büyümenin gerçekleştirilmesi, gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması ve ödemeler dengesi açığının kapatılmasıdır (Türk, 1992: 19; Öztürk, 2014: 152).

Herhangi bir ekonomide, ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için fiyat istikrarının ve tam istihdamın gerçekleşmesi gerekmektedir. Fiyat istikrarından anlaşılan *"bir ekonomide genel fiyat düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesidir."* Tam istihdam kavramı ise, *"geniş anlamda bir ekonomide mevcut, tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanılmasını"* belirtmektedir (Ataç, 2002: 31-32).

İktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması tüm ülkelerin makro-ekonomik hedeflerinin başında gelmektedir. İktisadi büyüme en genel anlamı ile, *"bir ekonominin üretim miktarının artmasıdır. Yani bir ülkenin belirli bir dönemdeki milli gelirindeki reel artışı ifade eder."* İktisadi kalkınma ise daha geniş kapsamlı olup, *"bir ülkenin uzun dönemde ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki gelişimini ifade etmektedir"* (Susam, 2009: 46).

Gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması amacı, tek başına piyasa ekonomisine bırakılacak bir konu değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal bozuklukların neticesinde gerçekleşen kaynak ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler, maliye politikasının müdahalelerinden olumlu veya olumsuz yönden doğrudan etkilenmektedir. Eğer maliye politikaları ile gelir ve servet dağılımında adalet sağlınırsa, toplumdaki huzur artacak ve ülkenin kalkınması pozitif etkilenecektir (Eker, 1997: 294).

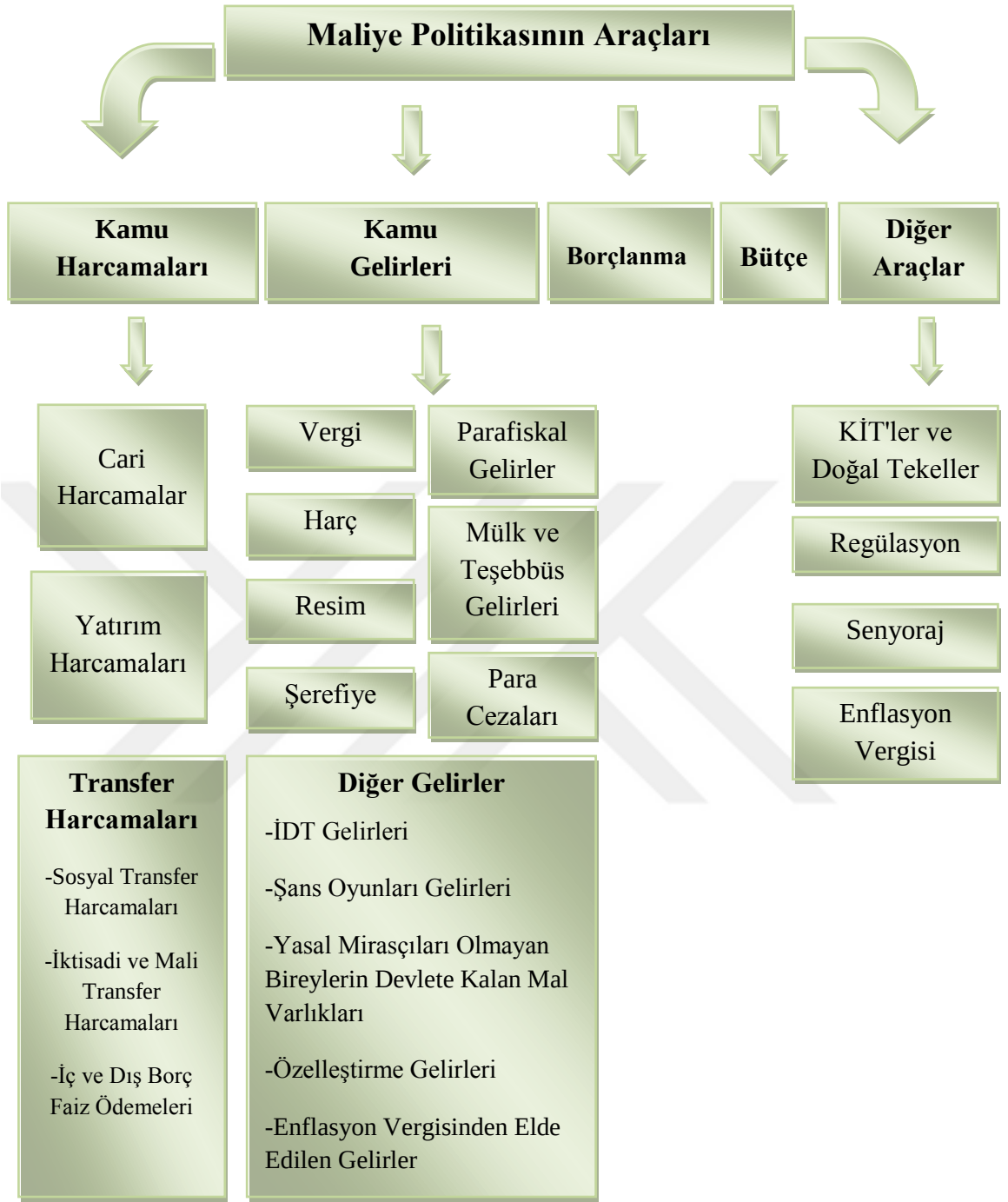
Ödemeler bilançosu geniş anlamıyla, *"bir ekonomideki yerleşik kişilerin, diğer ekonomilerdeki yerleşik kişiler ile belli bir dönem içerisinde yapmış oldukları ekonomik ilişkilerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan bir rapordur."* Maliye politikası, döviz kurları, faiz oranları, ithalat ve ihracat, sermaye girişi ve çıkışı, gümrük

vergileri ve kotalar gibi çeşitli araçlarla ödemeler dengesine müdahale edilebilmektedir (Öztürk, 2014: 157-158).

Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve sürdürülebilir bir çevre oluşturulması da maliye politikasının geniş anlamda amaçları arasında yer almaktadır (Ulusoy, 2012: 34). Maliye politikasının yukarıda sayılan amaçları gerçekleştirilirken aralarında çeşitli uyum sorunları yaşanmaktadır. Sorunların çözümü ise, ülkelerin konjonktürel durumlarına göre değişiklik göstermektedir.

1.1.3. Maliye Politikasının Araçları

Maliye politikasının yukarıda sayılan amaçlarına ulaşabilmesi için kullandığı çeşitli araçlar mevcuttur. İktidardaki politikacılar, maliye politikasının araçlarına yön vererek ülkenin geleceğini sadece ekonomik değil sosyal, kültürel vb. yönlerden de belirlemektedir. Örneğin, kamu gelirleri içinde sadece bir alt başlık olan vergi politikaları ile ihracat veya ithalat teşvik edilebilir, enflasyon artırılabilir, gelir dağılımı düzeltiler, talep veya arz artırılabilir, ekonomik büyüme sağlanabilir veya bunların tam tersi de yapılabilir. Maliye politikasının bir alt başlığı ile bunlar yapılabilir, bütün araçları göz önüne alındığında ülkenin başta ekonomisi olmak üzere birçok gösterge üzerinde ne denli etkili olabileceği aşikardır. Orta gelir tuzağına çözüm olarak sunulan reçetelerde genel olarak, teknolojik ilerleme, ar-ge ve inovasyon çalışmaları, yüksek tasarruf ve yatırım oranları, imalat sanayinin güçlendirilmesi, beşeri sermayenin yani eğitim sisteminin güçlendirilmesi yer almaktadır. Bu unsurlar maliye politikası araçları ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla maliye politikası araçları orta gelir tuzağından kurtulmada kullanılmaktadır. Bu araçlar Şekil 1.1'de belirtilmektedir. Şekile göre, maliye politikasının araçları kamu gelirleri, kamu harcamaları, borçlanma, bütçe ve diğer araçlar olarak sayılabilir. Maliye kuramı kapsamında olan bu araçların ülkenin büyümesine ve orta gelir tuzağına olası etkileri, tezin üçüncü bölümünde detaylı şekilde incelenecektir.

Şekil 1.1: Maliye Politikasının Araçları (Öztürk, 2014: 160-168).

1.2. EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA

Ekonomi sözcüğü, eski Yunancada “ev idaresi” anlamına gelen Oikonomia sözcüğünden gelmektedir. Ekonomi kavramının, ilgilendiği konuların genişliği gereği birçok tanımı yapılmıştır. Türk Dil Kurumu’nda ekonomi, “*insanların yaşayabilmek*

için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır. Adam Smith’e göre, “ekonomi servet bilimidir. Servet elde etmek amacıyla yapılan tüm çalışmalar ekonomi bilimi inceleme alanına girer”. Kunt Wicksell’e göre, “ekonomi, insan gereksinmelerinin tatmini yönünden yapılan düzenli bir çalışma ve faaliyetlerdir”. Alfred Marshall’a göre, “ekonomi bilimi, insanların refahlarının sağlanması yolunda harcadıkları çabaları her türlü araç ve ölçülerle açıl原因 bir bütündür”; Paul A. Samuelson’a göre, “ekonomi insanların çeşitli mallar üretmek ve bunları tüketilmek üzere toplumun çeşitli üyelerine dağıtmak için kıt ve sınırlı üretim kaynaklarını ne şekilde kullandıklarını inceler”. 20’nci yy.’da ekonomistlerin üzerinde uzlaştığı ekonominin ortak tanımı ise, “insanların ve toplumların para kullanarak veya para kullanmadan zaman içinde çeşitli mal ve hizmetler üretmek ve bunları bugün ve gelecekte tüketilmek üzere, toplumdaki bireyler veya gruplar arasında bölüştürmek için, eldeki kıt üretim kaynakları ve olanakları kullanmak konusundaki tercihlerini inceler” şeklindedir (Karakayalı, 1994: 3-5).

Ekonomi kavramı, geçmişten günümüze toplumların ve devletlerin şekillenmesinde en önemli rolü oynayan kavramlardan biridir. Birey tercihlerinden devlet politikalarına, dünya savaşlarından yeniçağ açan toplumsal ayaklanmalara kadar birçok olayın temel nedeni ekonomiye yani bireysel ve toplumsal refah düzeyine dayanmaktadır.

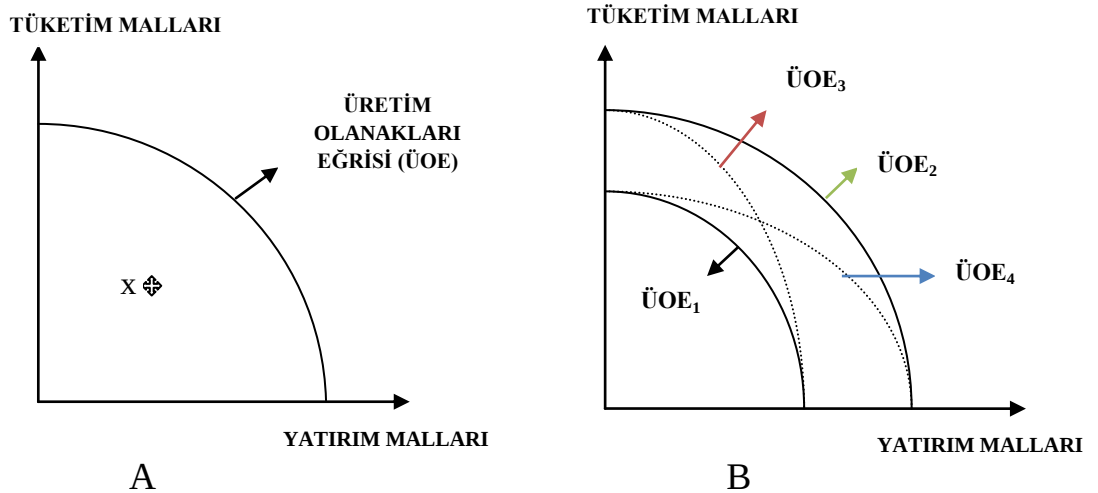
Hayat standardının veya refahın yükseltilmesi, ekonomi sisteminde yer alan birey, firma ve devletin ortak amaçlarından biridir. Nitekim hayat standardı yüksek olan toplumları yönetmek ve bu toplumlarda refahı artırıcı politikaları gerçekleştirmek daha kolaydır (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 177).

1.2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Topumlarda bireylerin refah düzeyinin artması kişi başına düşen gelirin artmasına ve kişi başına düşen gelir ise, üretimin artmasına bağlıdır. Ekonomik büyüme kavramı temel olarak üretimin artması ile ilgilenmektedir. Üretim artışını ise sadece nicel yönden ele almaktadır. Bocutoğlu ve Berber, ekonomik büyüme kavramını “*bir ülkede, belirli bir dönemde mal ve hizmet üretiminde meydana gelen artışlar*” şeklinde tanımlamaktadır (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 178). Literatürdeki çeşitli büyüme tanımları şu şekildedir: Parasız’a göre, “*Ekonominin potansiyel tam istihdam çıktısının*

zaman içinde arttırılmasına ya da sermaye birikimi ve teknolojik değişmeye bağlı olarak üretim imkanlarının genişlemesine ekonomik büyüme denir” (Parasız, 2000: 237-238); Uluatam’a göre, nüfus ve işgücü, sermaye teçhizatının miktarı, teknolojik ilerleme ve yatırım gibi faktörlerin uzun dönemde üretim üzerindeki etkisine büyüme denilmektedir (Uluatam, 1984: 311-312); Alkin’e göre, “*Ekonomik büyüme reel GSMH’deki artıştır. Bir ekonomide daha çok mal ve hizmet üretildiği sürece, reel GSMH artar ve toplum daha fazla tüketme olanağına kavuşur*” (Alkin, 2006: 457).

Potansiyel GSYİH, ülkedeki teknoloji ile üretim faktörlerinin tam istihdam şartlarında üretebileceği mal ve hizmet miktarını ifade etmektedir. Şekil 1.2’de potansiyel GSYİH, üretim olanakları eğrisi ile açıklanmaktadır. Tam istihdam durumundaki üretim düzeyi şeklin A kısmında gösterilmektedir. Girdilerde meydana gelebilecek artışlar üretimi olumlu yönde etkilediğinden dolayı, üretim olanakları eğrisi (ÜOE) dışa doğru hareket etmektedir (Şeklin B kısmı - ÜOE₂). Artan girdiler karşısında ülkede yatırım mallarına ağırlık verilirse üretim olanakları eğrisi ÜOE₄ şeklinde, eğer tüketim mallarına ağırlık verilirse üretim olanakları eğrisi ÜOE₃ şeklinde hareket etmektedir. Fakat ekonominin tam istihdamda olma ihtimali çok düşüktür. Bu nedenle genelde ülkelerin çoğunda eksik istihdam durumu gerçekleşmektedir (Şeklin A kısmı - x). X noktasından üretim olanakları eğrisine kadar gerçekleşen ve kısa dönemli olan durum milli gelir ve istihdam kapsamında konjonktürel dalgalanmalar teorisi ile açıklanmakta iken, üretim olanakları eğrisinin uzun dönemli artışları yani dışa doğru kayması ise, ekonomik büyüme şeklinde adlandırılmaktadır (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 179-180).

Şekil 1.2: Ekonomik Büyümenin Üretim Olanakları Eğrisiyle Açıklanması, (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 179).

Ekonomik büyümenin kaynakları, üretim sürecinde kullanılan girdilerdir. Bu girdiler, sermaye birikimi, işgücünde artış (girişim), toprak (doğal kaynaklar) ve teknolojik gelişmeler şeklinde sayılabilir. Üretim faktörlerinin miktarlarında ve verimliliğinde oluşabilecek artışlar ile teknolojik değişim üretimi pozitif yönde etkilemektedir. Büyüme kavramı, üretim miktarı yönünden makro düzeyde şu şekilde formüle edilebilir (Alkin, 2006: 462-463; Bocutoğlu ve Berber, 2013: 182; Üstünel, 1983: 34-38; Yıldırım, 2006: 388):

$$Y=f(K, L, T)A$$

Y: Toplam Üretim

A: Teknoloji

L: Emek

K: Sermaye

T: Doğal Kaynaklar

Ekonomik büyüme oranı (hızı), *“reel GSMH’da, bir önceki döneme göre meydana gelen yüzde artış oranıdır”* (Alkin, 2006: 457). Bu oran şu şekilde formüle edilmektedir (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 185):

$$BH_t = \frac{\Delta Y_t}{Y_t} = \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}}$$

BH_t : t dönemindeki büyüme hızı

Y_t : t dönemindeki reel milli gelir

Y_{t-1} : t döneminden bir önceki dönemindeki milli gelir

t : İncelenen dönemi ifade etmektedir.

Bu formülден elde edilen brüt büyüme hızıdır. Elde edilen brüt büyüme hızından nüfus artış hızının çıkarılmasıyla da net büyüme hızı elde edilmektedir (Berberoğlu, 1988: 163).

1.2.2. Ekonomik Kalkınma Kavramı

Kalkınma ile büyüme, birbirlerini tamamlayan ve birbirleri üzerinde etkisi olan kavramlardır. Dolayısıyla bazı durumlarda birbirlerinin yerine kullanılsa da temelde içerdikleri anlam yönünden birbirinden ayrılmaktadır. Tablo 1.1’de bu farklılıklar yer almaktadır.

Tablo 1.1: Büyüme ve Kalkınma Arasındaki Farklar

Ekonomik Büyüme	Ekonomik Kalkınma
*Ekonomide bazı grupların, bazı bölgelerin veya tüm ekonominin gelir artışını ifade eder. *Sadece miktar (nicel-kantitatif) esaslı bir artışı ifade etmektedir. *İç (endojen) faktörlere bağlıdır. *Makro bir olgu ve değişkendir. *Daha dar anlam ifade eder. *Daha çok İktisat Teorisi'nin ilgi alanına girer. *Yapısal değişimini tamamlayan gelişmiş ülkeler için kullanılır.	*Toplumun belirli bir refah düzeyinden daha yüksek bir refah düzeyine ulaşmasını veya temel sektörlerdeki verimliliğin arttığını ifade eder. *Nicel değişikliklerin yanı sıra nitel (kalitatif) değişiklikleri de esas alır. Ekonomik ve sosyal yapıda değişimi gerekli kılar. *Büyüme kavramını da kapsar. *Dış (exojen) faktörlere bağlıdır. *Hem makro hem de mikro değişkenleri kapsar. *Daha çok İktisat Politikası'nın ilgi alanına girer. *Yapısal değişim sürecini yaşayan gelişmekte olan ülkeler için kullanılır.

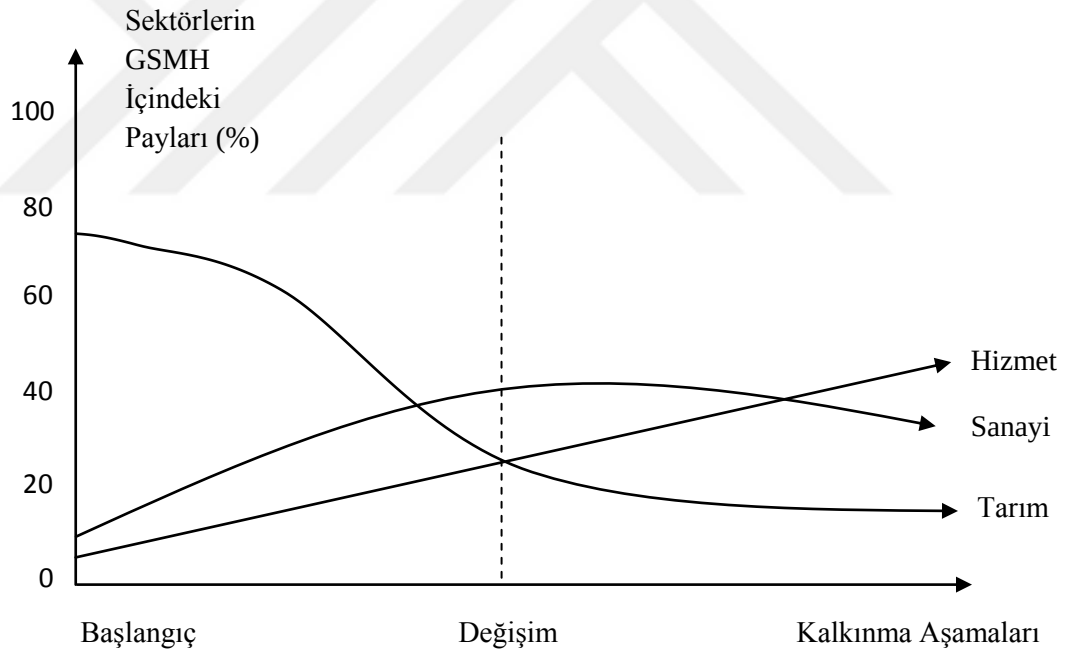
Kaynak: (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 196-197).

1750'li yıllarda İngiltere'de başlayan ve hızla yayılan sanayi devrimine kadar, dünya ülkeleri arasında gelir düzeyi ve hayat standardı açısından çok önemli farklar mevcut değildi. Daha sonraki 200 yıllık süreçte ise, sanayi devrimini başarı ile gerçekleştiren ülkeler ile sanayi devrimini gerçekleştiremeyen ülkeler arasında çok önemli gelişmişlik farklarının oluştuğu görülmektedir. Bu süreçten itibaren ülkeler, gelişmiş, gelişmekte olan, azgelişmiş veya yoksul ülkeler şeklinde sınıflandırılmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekte olan ülkelere atfen kalkınma ekonomisi, ekonomi literatürüne girerek bir disiplin haline geldiği görülmektedir (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 193).

Ekonomik kalkınma kavramı ile ilgili çeşitli tanımlar şu şekildedir: Ekonomik kalkınma, *"bir ülkede üretimin ve kişi başına düşen gelirin artırılmasının yanında ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer yapıların da değiştirilmesi ve yenileştirilmesi sürecidir"* (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 193); Alkin'e göre, "ekonomik büyüme, toplumun yaşam standartlarında, üretilen malların kalitesinde veya üretimin organizasyonunda iyileşmeler yaşanan ekonomik ortamdır" (Alkin, 2006: 465); Köklü'ye göre, "kalkınma, bir ülkede toplumun sosyo-ekonomik yapısının değişmesi ve nüfus başına düşen üretim hacminde meydana gelen önemli ve reel artıştır, refah seviyesinde beliren yükseliştir (Köklü, 1973: 120).

Ekonomik kalkınma sürecinde olan toplumlarda gerçekleşen yapısal değişiklikler sırasıyla şu şekildedir (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 194-196):

- J. Fourastie ve C. Clark tarafından ortaya atılan üç sektör (tarım-sanayi-hizmet) teorisine göre, kalkınmanın ilk aşamalarında GSMH içinde tarım sektörünün payı yüksek iken, sanayi ve hizmet sektörünün payı düşük seviyededir. Kalkınma sürecinin ilerleyen aşamalarında, sanayi ve hizmet sektörünün payları giderek artmaktadır. Sürecin daha ileri aşamalarında ise, sanayi sektörünün de tarım sektörü ile birlikte GSMH içindeki payları azalmaya devam etmektedir. Hizmet sektörü ise, kalkınma sürecinin en başından sonuna kadar GSMH içindeki payını sürekli artırmaktadır. Bu süreçte önemli olan nokta ise kalkınma sürecinin orta aşamasında GSMH içindeki payı en yüksek olan sektör sanayi sektörünün olmasıdır (Şekil 1.3).

Şekil 1.3: Ekonomik Kalkınmada Temel Sektörlerdeki Yapısal Değişim (Bocutoğlu ve Berber, 2013: 195).

- Kalkınma sürecinin başında imalat sanayi içinde tüketim malları üreten sektörün payları fazla iken, ara ve yatırım malları üreten sektörlerin payları düşük seviyelerdedir. Kalkınmanın ilerleyen aşamalarında ise ara ve yatırım malları üreten sektörlerin payı giderek artarken tüketim malları üreten sektörlerin payı giderek azalmaktadır.

- Kalkınmanın ilk aşamalarında dış ticarete ihraç ürünleri içinde tarımsal ürünlerin ve hammaddelerin payı oldukça fazla iken, sınai ürünlerin payı düşüktür. Kalkınmanın ilerleyen aşamalarında sınai ürünlerinin payı giderek artarken, tarımsal ürünlerin ve hammaddelerin payı giderek azalmaktadır. Ayrıca başlarda ihraç ürünlerindeki sınırlı çeşitlilik durumu artmakta ve ihraç piyasaları genişlemektedir.
- Kalkınma süreci neticesinde kişi başına düşen enerji üretim ve tüketiminde artışlar meydana gelmektedir.
- Kalkınma süreciyle birlikte eğitim ve sağlık sektörlerindeki göstergeler pozitif şekilde etkilenmektedir.
- GSMH içindeki ar-ge payı kalkınma süreci kapsamında giderek artmaktadır.
- Bu süreçte, beslenme alışkanlığında, sosyal ve kültürel yapıda, davranışlarda, giyim ve eğlence anlayışında olumlu yönde değişiklikler meydana gelmektedir.

İyi bir kalkınma politikası, hızlı büyümeyi, ekonominin tam çalışma halinde büyümesini ve ekonominin dengeli büyümesini sağlamalıdır (Köklü, 1973: 137-140). Fakat politik engeller, kamu yönetimindeki yetersizlikler, politik istikrarsızlık ve risk, iktisat politikası değişikliklerine direnme, sosyal engeller, girişimci ruhunun eksikliği ve hızlı nüfus artışı, iyi bir kalkınma politikasının ve kalkınma süreci kapsamındaki değişikliklerin önündeki en önemli engellerdir (Alkin, 2006: 468-470).

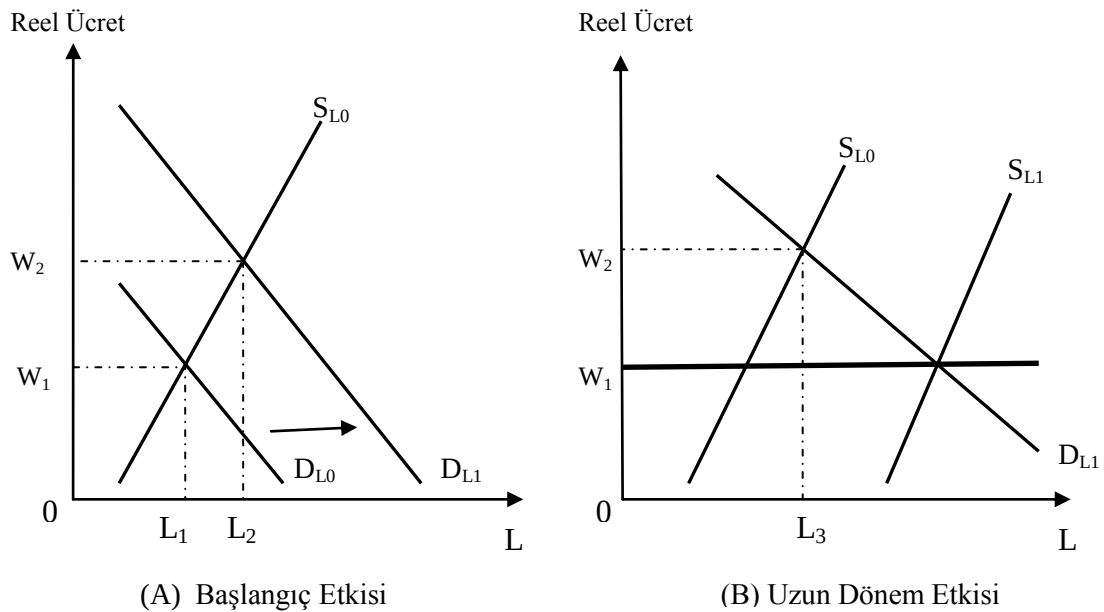
1.3. EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

Ekonomik büyüme, orta gelir tuzağı sorunsalı açısından kilit kavramlardan birisidir. Ekonomilerin durağanlığa girmeden sürekli nasıl büyüme eğiliminde olacağı, orta gelir tuzağı sorunsalının cevap aradığı temel sorudur. Ülkelerin hangi faktörlere dayanarak veya hangi modelleri uygulayarak optimal büyüme seviyesi elde edebileceği konusu, geçmişten günümüze birçok araştırmacı tarafından incelenmektedir. Konjonktürel faktörleri temel alarak geliştirilen birçok teorinin zamanla etkisiz hale geldiği görülmektedir. Fakat önceki teorilerin eksik yönlerini göz önüne alarak çalışan birçok iktisatçı için, en iyi ekonomik büyüme modelini geliştirmek, güncelliğini yitirmeyen bir çalışma alanıdır. Çalışmanın bu bölümünde belirli ekonomik büyüme modelleri hakkında cebirsel alana girmeden bilgi vermek, tezin bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

1.3.1. Klasik Yaklaşımın Büyüme Teorisi

Klasik yaklaşımın önemli temsilcilerinden Adam Smith, Robert Malthus ve David Ricardo tarafından geliştirilen teoriye göre, nüfusun büyümesi ile kişi başına düşen gelir düzeyi arasında güçlü korelasyon bulunmaktadır. Klasik büyüme teorisi, reel geçim ücret oranı terimine dayanmaktadır. Hayatın sürdürülmesi için gerekli olan asgari tutarı ifade eden reel geçim ücret oranı, cari reel ücret oranından az ise bazı insanlar yaşayamaz ve nüfus azalır. Tam tersi durumda ise, nüfus büyüme eğilimi göstermektedir. Fakat zamanla emeğin azalan getirisi karşısında reel ücretler, asgari geçim seviyesine doğru hareket etmektedir. Dolayısıyla yatırım miktarının veya teknolojik gelişimin bu süreçte herhangi bir etkisi bulunmamaktadır (Parasız, 2003: 77-78).

Şekil 1.4'e göre, A kısmında emek piyasasında denge vardır. Reel geçim ücreti düzeyinde (W_1), L_1 miktarında işçi çalışmaktadır. Cari reel ücret oranı (W_2), reel ücret düzeyinden yüksek olması nedeniyle emek talebi artmakta ve emek talep eğrisi D_{L0} 'den D_{L1} 'e kaymaktadır. Emek talep eğrisi artma eğilimini emek arz eğrisiyle (S_{L0}) kesiştiği cari reel ücret oranına kadar sürdürmektedir. Böylece emek için yeni denge noktası L_2 şeklinde gerçekleşmektedir. Uzun dönemde (B) ise, büyüme beraberinde nüfus artışı getirmektedir. Artan nüfusun sonucu olarak emek arz eğrisi S_{L0} 'den S_{L1} 'e kaymaktadır. Artan emek arzı cari reel ücret oranındaki dengeyi yeniden reel geçim ücreti düzeyine getirmesi yönünde baskı yapmaktadır.

Şekil 1.4: Klasik Büyüme Teorisi (Parasız, 2003: 78).

Klasik ekolün büyüme ve nüfus teorisini geliştirdiği dönemde, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde tıp alanındaki gelişmelere de bağlı olarak ciddi bir nüfus artışının gerçekleştiği görülmektedir. Sadece İngiltere'deki nüfus artış oranı 1750-1800 yılları arasında %40, 1800-1830 yılları arasında ise %50 şeklindedir. Daha sonraki süreçte nüfus artış oranlarının yavaşlaması, modern nüfus büyüme teorisinin gelişmesine zemin hazırladı. Bu teoriye göre, kadınların iş alanlarındaki ücretleri arttıkça, çocuk yapmanın fırsat maliyeti artmaktadır. Bu durum da doğum oranlarının önemli oranda azalmasına neden olmaktadır. İlerleyen yıllarda nüfus ve ekonomik büyüme kavramlarının birbirinden bağımsız olduğunun anlaşılması ile klasik iktisatçıların varsayımlarının geçersiz olduğu anlaşılmaktadır. Hatta gelir ile nüfus arasındaki ters yönlü ilişkinin saptanması bu durumu pekiştirmektedir (Parasız, 2003: 79).

1.3.2. Keynesyen (Harrod-Domar) Büyüme Modeli

Harrod-Domar modeli olarak adlandırılan model, Keynes'in kısa dönemli tahlilini, uzun dönemli büyüme sorununa uygulama çabasıdır. Tasarrufların milli gelirin bir fonksiyonu olması ve gelir dengesinin tasarruf ve yatırımın eşit olduğu noktada sağlanması, bu modeli keynesyen görüşe yakın kılan faktörlerdendir. Aslında, Roy F. Harrod'un 1939 yılında yaptığı çalışma ile Evsey D. Domar'ın 1947 yılında yaptığı çalışma birbirinde bağımsız şekilde gerçekleşmiştir. Her iki model arasında farklar olsa da “yatırımın gelir artırıcı etkisi” ve “yatırımın kapasite yaratıcı” etkisi her iki modelde de önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla bu güçlü ortak yönlerin etkisiyle literatürde Harrod-Domar modeli şeklinde incelenmektedir. Modelin dayanak noktaları şu şekildedir (Berberoğlu, 1988: 168-175; Uluatam, 1984: 453-456):

- Ekonomi tam istihdamdadır.
- Ekonomide devlet harcamaları yer almamaktadır.
- Ekonomi dış ilişkileri olmayan kapalı bir yapıdadır.
- Ekonomide yatırım-harcama-gelir faktörlerinden herhangi birinin değişimine ötekiler uyum sağlamaktadır yani gecikme yoktur.
- Modelde tasarruf eğilimi katsayısı sabit olduğu ve ortalama tasarruf eğilimi ile marjinal tasarruf eğiliminin eşit olduğu varsayılmaktadır.
- Modele göre, milli gelirden tasarrufa ayrılan kısım tamamen yatırımlara dönüşmektedir ($I = S$).

- Milli gelir sürekli dengededir ve sermaye oluşumunu tasarruf sağlamaktadır.
- Modelde tüm ekonomi için, sermaye stokunun tam kapasitesindeki çıktıya oranı olan "*kapital koefisyani*" olarak da adlandırılan sermaye/hasıla oranı kullanılmakta ve bu oran sabit varsayılmaktadır.
- Modelde ortalama sermaye verimliliği katsayısı (sermaye/hasıla oranının tersidir) ile marjinal sermaye verimliliği katsayısı (İlave bir liralık yatırımın ilave olarak ne kadarlık üretim sağlayacağını belirtir) birbirine eşittir.
- Yatırımlar talep arttırıcı etkisinin yanı sıra kapasite yaratma etkisine de sahiptir.
- Toplam talepteki artış ancak yatırımlardaki artış ile sağlanabilir. Bu noktada her dönem yapılan yatırım birbirine eşit ise ekonomide üretim gücü artacaktır. Fakat yapılan yatırım bir önceki dönemden azsa ekonomide kullanılmayan üretim kapasitesi ve işsizlik ortaya çıkacaktır.
- Bu modelin temelinde yatan üretim fonksiyonunda sermaye ve işgücünün belli oranlarda bir arada yer alması gerekmektedir. İşgücünün büyümesini ise, nüfus artışı ve işgücü kullanımında tasarruf sağlayan teknik ilerlemeler etkilemektedir.
- Modelde, büyüme oranı ile yatırım artış oranı, marjinal tasarruf eğilimi ile yatırımın marjinal verimliliğinin çarpımına eşittir.
- Harrod-Domar modelinde hasıla/sermaye oranı, marjinal tasarruf oranı, nüfus artış hızı, teknolojik gelişmeler gibi faktörlerin birbirinden bağımsız olması modeldeki dengenin sağlanmasını zor kılmaktadır. Ekonomik dengenin herhangi bir nedenle sapması halinde, ekonominin yeniden dengeye gelmesinin çok zor olması nedeniyle bu model, "bıçak sırtı" şeklinde nitelendirilmektedir.

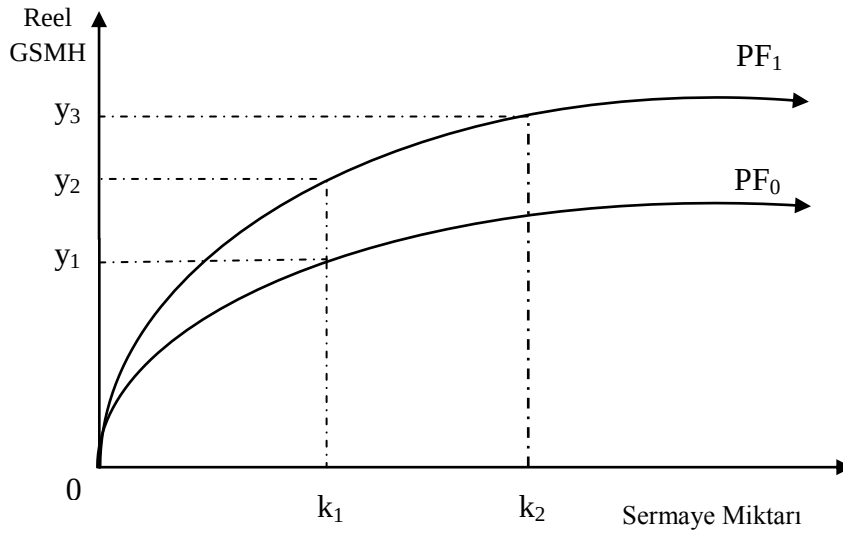
Büyüme süreci çözümlemelerinin soyut olması, kolay hesaplanamayan parametrelerin kullanılması, sermaye verimliliğinin ekonomideki tüm sektörler için tek bir katsayı olarak uygulanması, atıl kapasitenin bulunmaması, tam istihdam şartlarının gerçekleşmesinin zorluğu, modelin azgelişmiş ülkelere uygulandığında aynı performansı göstermemesi, Harrod-Domar modelinin eleştirilen yönlerini oluşturmaktadır (Berberoğlu, 1988: 175).

1.3.3. Neo-Klasik (Solow) Büyüme Modeli

"Nüfus artışına ve teknolojik değişmeye tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl cevap verdiğini açıklayan büyüme teorisine neo-klasik büyüme teorisi denir" (Parasız, 2000: 240). J.E. Meade ve T.W. Swan gibi iktisatçıların görüşlerine de dayanan bu model, ilk olarak 1950'li yıllarda R.M. Solow tarafından ortaya atıldığı için onun ismi ile anılmaktadır. Solow, Harrod-Domar büyüme modelinin aksine, üretimin sabit getiri ve değişen faktör oranlarına göre gerçekleşebilmesi durumunda aynı kararlı dengenin devam edebileceğini savunmaktadır. Ayrıca modelde, nüfusun büyüme oranı ve teknolojik değişme oranı ekonomik büyüme oranını etkilemekte iken, ekonomik büyüme oranı bu iki oranı etkilememektedir. Diğer bir deyişle, neo-klasik büyüme teorisinde nüfusun büyümesi ve teknolojik değişme dışsal faktörlerdir. Modelin varsayımları ise şu şekildedir (Berberoğlu, 1988: 176; Parasız, 2000: 240):

- *Emek ve sermaye üretimi belirleyen iki önemli faktör olup sabit değildir.*
- *Ekonomide tam rekabet koşulları geçerlidir ve ekonomi sürekli tam istihdamdadır.*
- *Emek sermayeyi, sermaye de emeği değişik oranlarda ikame edebilir. Bu varsayım neo-klasik modelin hareket noktasını oluşturmaktadır.*
- *Yatırımlar sermaye stokuna yapılan net ilavelerdir ve tasarruflara eşittir.*
- *Sermaye/hasıla oranı Harrod-Domar modelinde olduğu gibi sabit değildir. Bu oran sermaye ve emeğin nisbi arzına ve teknolojik gelişme oranına bağlıdır.*

Neo-klasik büyüme teorisinin temelinde sermaye stoku ve prodüktivite fonksiyonu vardır. Teoriye göre, kişi başına sermaye stoku ile reel GSMH ve kişi başına düşen gelir arasında doğrusal ilişki bulunmaktadır. Şekil 1.5'de, prodüktivite fonksiyonu (PF), teknolojinin sabit olduğu varsayımı altında, emek başına düşen sermaye miktarı (k) ile emek başına düşen GSMH (y) arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Şekil 1.5'e göre, emek başına düşen sermaye miktarındaki artış emek başına düşen GSMH'yi artırmaktadır (PF₀). Bu noktada teknolojik ilerleme, prodüktivite fonksiyonunu PF₀'dan PF₁'e kaydırmaktadır. Bunun neticesinde ise, emek başına düşen sermaye miktarının k₁'den k₂'ye, emek başına düşen miktarının da y₂'den y₃'e kaydığı görülmektedir (Parasız, 2000: 241).

Şekil 1.5: Neo-Klasik Büyüme Teorisi (Parasız, 2000: 241).

Neo-klasik büyüme teorisinin eleştirildiği noktalar, ölçülebilirlik noktasında kesinliği olmayan sermaye değişkeninin üretim fonksiyonunda yer alması ve çok sektörlü modellerde üretim fonksiyonlarının kullanılamamasıdır. Bu görüşe getirilen bir diğer eleştiri ise, Keynesçi efektif talep teorisiyle çeliştiği yani yatırımların tasarrufları değil tasarrufların yatırımları belirlemesidir (Berberoğlu, 1988: 179).

1.3.4. Kapitalist Büyüme Aşaması

Avrupa ülkelerinin 15 yüzyıllık ekonomik aşamalarına bakıldığında, 500-1500 yılları arası Tarımsal Dönem, 1500-1700 yılları arası İleri Tarımsal Dönem, 1700-1820 yılları arası Ticari Kapitalizm Dönemi ve 1820-1980 yılları arası Kapitalizm Dönemi olduğu görülmektedir. 19'uncu yüzyıldan günümüze etkisini gösteren Kapitalizmin daha önceki dönemden farkı, sermaye oluşum oranındaki artışın teknik ilerlemeyi hızlandırması ve aktif nüfusun eğitim seviyesinin giderek yükselmesidir. Bu kapitalist dönemde teknoloji alanında, 1700-1780 yılları arası Hollanda, 1890 yılına kadar İngiltere, daha sonraki süreçte ise ABD lider ülkelerdir. Kapitalist büyüme teorisinde yer alan temel faktörler şu şekildedir (Parasız, 2003: 82-83):

- *Doğal kaynaklar, nüfus ve emek arzı,*
- *Sermaye stoku ve teknik ilerleme,*
- *Uluslararası ticaretin büyümesi sayesinde sürekli desteklenen istikrarlı bir talebin oluşmasıdır.*

1.3.5. Marksist Büyüme Teorisi

Marks, ekonomik büyümeyi "*ekonomik artık değer ve sömürü*" kavramının üzerine inşa etmektedir. Marks'a göre, kapitalist ekonominin benimsediği uzun dönem sürdürülebilir durağan hal dengesi gerçekte bağdaşmamaktadır. Ayrıca azalan verimler düşüncesine de soğuk bakmaktadır. Marks'ın perspektifinden kapitalizm, kaotik bir genişleme sistemi, giderek daha çok sermayenin biriktirilmeye çalışıldığı bir yarış sistemidir. Marks'ın önem verdiği artık değer kavramı, kapitalist sömürüyü betimlemek için gerekli ama yeterli değildir. "*Kapitalizm, emeği sömüren ve daha büyük miktarda artık yaratmak için artığı yeniden yatırmak amacıyla artık ortaya çıkaran ilk ve tek üretim tarzıdır*" (Yeldan, 2010: 184). Kapitalist rekabet ise, daha çok artık elde etmek için yatırılabilir yeni artıklar aramaya dayanmaktadır. Kapitalizmin yukarıda bahsedilen artık yaratma baskısı, Marksist kavramsallaştırmasının temelini oluşturmaktadır. Tüm bunların ışığında Marksist görüşe göre, doğrudan büyüme oranını belirleyen kar oranının arkasındaki itici güç, artık değer kavramıdır. Buradaki artık değer, herhangi bir toplumda işçilerin toplam ürününün geçimlerini sağlayacak tüketim düzeyini ve çalışmaları için gerekli araçları aşması durumunu ifade etmektedir (Yeldan, 2010: 181-185).

1.3.6. İçsel Büyüme Teorisi

İçsel büyüme teorisi, "*insanların daha fazla kar sağlamak için yaptığı seçimlere bağlı teknolojik değişmeyi temel alan bir ekonomik büyüme teorisidir.*" (Parasız, 1997: 296). Teknolojik değişim, bu modelde içseldir. İçsel büyüme teorisinin dört temel varsayımı şu şekildedir: "*Buluşlar tercihlere ve eylemlere bağlıdır; buluşlar kar getirir; buluşlar aynı anda birçok insan tarafından kullanılabilir; fiziksel faaliyetler kopya edilebilir.*" İçsel büyüme teorisinde ekonomide bir tür sonsuz döngü söz konusudur. Ekonomik büyüme insanları kar ve buluş peşinde koşmalarına neden olmaktadır. Bu durum yeni firmaların oluşmasını ve daha iyi ürünlerin üretilmesini tetiklemektedir. Daha iyi işlerin neticesinde boş zaman ve tüketim eğiliminde artış meydana gelmektedir. Tüm bunların neticesinde yaşam standardı yükselmektedir. Kısacası, doyumsuz arzular, karlar, buluşlar, yeni ürünler ve daha yüksek yaşam standardı çerçevesinde büyüme süreci devamlılık gösterecektir. Ekonomideki büyüme oranı ise, halkın buluş kabiliyetine, yeniliğin getiri oranına ve tasarruf oranını etkileyen zaman tercihi oranına bağlıdır (Parasız, 1997: 296-299).

İçsel büyüme modelinin üç temel eleştirisi bulunmaktadır. Birincisi, modelde her durgun durumda gerçekleşen büyüme çok sağlam temellere dayanmamakta ve değişkenlerdeki en düşük değişiklik büyümenin çökmesine neden olmaktadır. İkincisi, model teknolojik değişimin bir an önce gerçekleşeceğini varsaymakta fakat tarihte teknolojik ilerlemelerin küçük ve radikal ilerlemelerin bir karması olduğu görülmektedir. Üçüncüsü ise, modelin geçerlilik sahasının kesin olarak belirlenmemiş olmasıdır (Parasız, 2003: 197).

İçsel büyüme teorileri Romer, Rebelo, Barro ve Lucas'ın yaklaşımlarını kapsamaktadır.

1.3.6.1. AK Tipi Model

Romer (1987) ve Rebelo'nun (1991) yaptıkları çalışma, teknolojik gelişimin en az sermaye birikimi kadar ekonomik birimlerin verdiği kararlar açısından önem arzettiğini vurgulamaktadır. İçsel büyüme modelleri içinde teknolojik ilerlemeyi temel olarak içsel hale getiren en basit model, AK büyüme modelidir. Solow'un neo-klasik modelinden hareketle AK modeli geliştirilmektedir. Neo-klasik üretim fonksiyonunda teknolojik ilerleme terimi olan A 'nın sabit olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca ölçeğe göre sabit getiriye sahip Cobb-Douglas fonksiyonundaki $a=1$ varsayılmaktadır ve şu üretim fonksiyonu elde edilmektedir (Yıldırım vd., 2014: 539):

$$Y: AK, \quad A > 0: \text{sabit}$$

Bu fonksiyonda emek girdisinin olmamasının yanı sıra fonksiyondaki K terimi fiziksel sermayenin yanı sıra beşeri, bilgi birikimi, sosyal ve finansal ve diğer sermaye türlerini de içermektedir. Modelin öngörülleri ise şu şekildedir (Yıldırım vd., 2014: 541):

- Ekonomik büyüme içseldir. Yani ülkelerin kendi ekonomik birimlerinin verdiği kararlarla belirlenen politikalar, uzun dönemli büyümeyi sağlayabilecektir.
- Tasarruf oranlarındaki artış, uzun dönem büyüme oranını artırmaktadır. Tasarruf oranlarındaki artış beraberinde ekonomik büyümeyi de getirmektedir.
- Bu model, neo-klasik modeldeki öngörünün aksine ülkelerin büyüme oranları arasında bir yakınmasa olmayacağını aksine ıraksama olacağını belirtmektedir.

1.3.6.2. Romer'in Yaklaşımı

Ekonomik büyüme kavramını toplumun bilgi birikimi üzerinden analiz eden Romer modelinin işleyişi şu şekildedir (Jones, 2001: 95-99; Parasız, 2003: 195; Yeldan, 2010: 239-240):

- Büyümenin nihai kaynağı bilgi üretimidir ve bunu da ar-ge faaliyetlerini sürdüren araştırmacılar gerçekleştirmektedir. Bu işgücünün fırsat maliyeti ise, nihai malla sektöründe elde edilecek ücret gelirdir.
- Ar-ge güdümlü Romergil ekonomide büyüme oranı ile işgücünün dağılımı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.
- Modelde kişi başına sermayeyi değil, toplam sermaye stokunu baz alınmaktadır.
- Ekonomide araştırma faaliyetleri sonucunda verimli fikirler stoku birikmektedir. Azalan verimler yasasına tabi olmayan bu stoku herkes kullanabilmektedir.
- Modelde, kişi başına çıktı, sermaye/emek oranı ve yaratıcı fikir stoku dengeli büyüme çizgisi boyunca aynı oranda büyümektedir.
- Nüfus ile ülkedeki araştırmacı sayısı arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Bundan dolayı, yaratıcı fikirlerdeki artış ile nüfustaki büyüme ilişkilidir.
- Ekonomide reel kişi başına düşen reel GSMH artmakta ve bu durum insanları zaman tercihine göre daha yüksek getirisi olan araştırma-geliştirme faaliyetlerine yönlendirmekte ve sonsuza kadar sürmektedir.

Romergil ar-ge fonksiyonuna Chicago Üniversitesinden Charles Jones'un öncülüğünde çeşitli eleştiriler yapılmaktadır. Eleştirilerin dayanak oluşturduğu önemli ülkelerden biri de ABD'dir. Çünkü ABD'de de 1940'larda yetişkinlerin yaklaşık %25'i lise mezunu ve %5'i üniversite mezunu iken, 1990'larda yetişkinlerde lise mezunu oranı %80'e ve üniversitesi mezunu ise, %20'li seviyelere ulaşmıştır. Ayrıca dünyadan göçün etkisiyle nüfus oranının arttığı, kadın işgücü oranlarının yükseldiği ve ar-ge faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Model kapsamında bu veriler, ABD'de önemli bir büyümenin gerçekleşeceğini öngörmektedir. Fakat ABD'nin 100 yıllık ekonomi tarihi analiz edildiğinde kişi başına büyüme oranının ortalama %1.8 şeklinde gerçekleştiği ve bu süreç kapsamında herhangi bir sapma göstermediği belirtilmektedir. Özellikle 50'li ve

60'lı yıllarda ABD ve Birleşik Krallık'ta beklenen sıçramanın da gerçekleşmediği görülmektedir. Dolayısıyla modelin bekleneni karşılayamadığı ve etkisiz kaldığı ifade edilmektedir (Yeldan, 2010: 248-249).

1.3.6.3. Barro'nun Yaklaşımı

Ekonomik büyümede kamusal alt yapıların etkisini analiz eden Barro'nun yaklaşımındaki varsayımlar şu şekildedir (Parasız, 2003: 195):

- Kamusal mallar, haberleşme ağı ve enformasyon hizmeti alt yapıyı oluşturmaktadır.
- Altyapı yatırımları özel sermayenin produktivitesini arttırmakta ve firma için bir dışsal üretim faktörü oluşturmaktadır.
- Firma sermayenin artması üretimi, üretimin artması da altyapı harcamalarını arttıracaktır.

Barro'nun (1990) çalışmasına göre, kamu harcamaları veya kamunun boyutu ile büyüme ve tasarruf oranları arasında ilişki bulunmaktadır. Kamu harcamaları, fayda getirecek şekilde artması durumunda büyüme ve tasarruf oranları başlangıçta artmakta iken, sonraki dönemde gerilemektedir. Ayrıca Barro, kamu harcamalarının finansmanı için, Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kapsamında gelir vergisinin etkili olacağını ileri sürmektedir (Barro, 1990: 103).

1.3.6.4. Lucas'ın Yaklaşımı

Uzun dönemli ekonomik büyüme modelini beşeri sermaye özelinde inceleyen Lucas'ın teorisi şu temellere dayanmaktadır (Parasız, 2003: 196-197; Yıldırım vd., 2014: 542):

- Büyüme, formasyon süresiyle ve beşeri sermaye stokuyla oransal olduğu farzedilen beşeri sermaye birikiminin sonucudur.
- Formasyon sürecinde beşeri sermaye dışsal (exponansiyel) büyüme olarak gösterilmektedir.
- Beşeri sermaye/fiziksel sermaye oranı, sermayenin marjinal produktivitesini arttırmaktadır.
- Dışsallığın seviyesi ise, sermayenin marjinal produktivitesini ve beşeri sermaye düzeyini etkilemektedir.

- Modelde, beşeri sermayeyi artırmaya dönük faaliyetler için ayrılan zaman, uzun dönem büyüme oranını belirlemektedir.
- Büyümenin zengin ülkelerde fakir ülkelere nispeten daha yüksek gerçekleşmesi ve herhangi bir engel olmaması halinde fiziksel sermayenin fakir ülkelere doğru mobilize olması, bu modelin iki önemli sonucudur.

1.3.7. Schumpeteriyen Büyüme Teorisi

Schumpeter, ekonomik büyüme çerçevesinde, teknolojik yeniliği ve süreçlerini analiz etmektedir. Teknolojik değişmeyi belirleyen prensipleri, piyasa işleyişi çerçevesinde değerlendirmektedir. Modelin işleyişi ve varsayımları şu şekildedir (Yeldan, 2010: 251-253):

- Ekonomik büyümeyi sağlayan temel faktör, sürekli genişleyen yenilik faaliyetleri sürecidir. Bu yenilik süreci de bilinçli ekonomik faaliyetlerin sonucu olarak görülmektedir.
- Modelde, teknolojik yenilik planlamalı, organize edilmeli ve kar amacı güden girişimciler maliyetli kıt kaynakları araştırmalı ve ar-ge faaliyetlerini sürdürmelidir. Bu girişimciler, yenilik faaliyetlerinin başlangıçtaki yüksek maliyetlerini karşılamak için tekeli karlarla karşılamalı yani marjinal maliyetlerin üzerinde fiyat belirlemelidir. Böylece, Schumpeter monopolist piyasa koşullarını ortaya koymaktadır.
- Schumpeter analizinden bir yandan yenilik faaliyetleri sürdürülürken diğer yandan yürütülen bu yenilik faaliyetleri neticesinde eski teknoloji de yıkım sürecine girmektedir. Yeni üretim ve yönetim tekniklerinin gerçekleşmesi, daha önce monopol piyasaya hakim güçleri yıkmaktadır. Bu süreç Schumpeter tarafından “yaratıcı yıkım” şeklinde adlandırılmaktadır.
- Schumpeter kapitalist ekonomiyi, “*yenilikçi faaliyetlerin dinamik bir evrim süreci içerisinde sürekli yeni şeyler yarattığı ve eskilerini imha ettiği ekonomi*” şeklinde tanımlamaktadır. Yani modelin temel çerçevesinde teknoloji ve yönetim kurumlarında sürekli olarak gelişen ve eski olanı ortadan kaldıran bir yenilik süreci yatmaktadır.

1.3.8. Rostow'un Büyüme Teorisi

19'uncu yüzyılda batı ülkelerinde yaşanan hızlı endüstrileşme sürecinin ekonomik kalkınmaya olan etkilerini gözlemleyen Rostow, ekonomik büyümeyi beş aşamaya ayırarak incelemektedir (Parasız, 2003: 79-81; Savaşan, 2014: 46) :

- **Geleneksel Toplum Aşaması:** Bu aşamada, kişi başına düşen gelir çok düşük seviyelerdedir. Toplam üretim içinde tarımsal ürünler ağırlıktadır. Teknolojik ilerleme yok denecek kadar azdır. Ekonominin bu yapısından dolayı büyüme oranları da sınırlı seyretmektedir.
- **Kalkışa Hazırlık Aşaması:** Bu aşamada, tarımda teknik yeniliklerin meydana geldiği, eğitim düzeyinin yükseldiği, bankalar gibi yeni kurumların oluştuğu, toplumda geleneksel tarım ekonomisi ile modern sektörlerin bir arada olduğu dualist bir yapının geliştiği görülmektedir. Bu ilk iki aşamada devlet, fiziksel ve beşeri sermayenin alt-yapı çalışmalarına ağırlık vermesinden dolayı kamu harcamalarının toplam yatırım harcamaları içindeki payı yüksektir.
- **Kalkış (Take-off) Aşaması:** Kalkış aşamasında tarım alanındaki teknik ilerlemelerin yanı sıra yeni endüstriler gelişmektedir. Bu aşamada kamu yatırım harcamaları özel sektörü tamamlayıcı nitelikte rol üstlenir. 20-30 yıllık bir dönemi kapsayan kalkış aşamasında ekonomik büyüme kalıcı bir olgu olarak görülmektedir. Ayrıca modern ekonomilerdeki sosyal, politik ve hukuksal zemin bu dönemde oluşturulmaktadır. Rostow'a göre, bazı ülkelerin kalkış aşaması tarihleri şu şekildedir: Türkiye 1937, İngiltere 1783, Amerika Birleşik Devletleri 1843, Fransa 1830, Almanya 1850, Japonya 1878 ve Rusya 1890.
- **Olgunluk Aşaması:** Kalkış aşamasının sona ermesinden yaklaşık 40 yıl sonra başlamaktadır. Kamu yatırım harcamaları bu dönemde eğitim, sağlık ve refah hizmetlerine doğru hareket etmektedir. Teknolojik ilerlemeler yeni endüstri alanlarının oluşması imkan tanımaktadır. Ekonomide sürekli yeni arayışların olduğu ve kalkınmanın düzenli hale

geldiği bir süreç yaşanmaktadır. Kalkış aşamasında yatırımların milli hasılaya oranı %5-10 arasında iken, bu dönemde %10-20 seviyelerine yükselmektedir.

- **Kitle Tüketimi Aşaması:** Bu aşamada sosyal yardımlar ve refahı yeniden dağıtıcı harcamalar önem kazanmaktadır. Dayanıklı tüketim mallarının üretimi gelişmekte ve ekonomik büyüme içinde hizmet sektörünün payı diğer sektörlerle nispeten giderek artmaktadır.

Ülkelerin hangi aşamada olduğunun belirlenmesi güçlüğü ve büyüme teorisinin batı modellerinin taklit edilmesine imkan vermesi, Rostow'un teorisine getirilen önemli eleştirilerdir (Parasız, 2003: 82).

1.3.9. Kaldor'un Büyüme Teorisi

Modern kuramlarının çoğu, Nicholas Kaldor'un 1961 yılında savaş sonrası endüstrileşmiş batının ekonomileriyle ilişkilerini ampirik düzeyde gözlemlerle¹ ortaya koyduğu "stilize gerçeklere" dayanmaktadır. Gözlemler incelendiğinde, çalışan başına çıktı ve ücret oranı (çalışan başına ücret) yaklaşık olarak aynı seviyede büyürken, çalışan başına sermaye oranı ve çalışan başına kar oranı sabit kalmaktadır. "Kaldorgil gerçekler" olarak da adlandırılan bu gözlemler şu şekildedir (Yeldan, 2010: 59):

- Sermaye çıktı oranları kabaca sabittir,
- Sermayenin gerçek getiri oranı kabaca sabittir,
- Ulusal çıktıda faktörlerin, sermaye ve emeğin payları kabaca sabittir,
- Kişi başı büyümenin ortalama oranı pozitifdir ve kabaca sabittir.

Kaldor modeli açısından temel faktör "teknik ilerleme" veya "yeni üretilmiş sermaye teçhizatı"dır. Modelin amacı, sermaye birikimi ile teknik ilerleme arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya çıkarmaktadır. Sistemde yatırım, sermaye ve teknik ilerleme kavramları en önemli dışlılarıdır. Bu faktörlerden teknik ilerleme, içsel olmasının yanı

¹ Gözlemlenen ampirik bulgular şu şekildedir: "Üretimde ve emek verimliliğinde sürekli bir artış; işçi başına düşen sermaye miktarında sürekli bir artış; sermaye üzerinden sabit bir kar haddinin varlığı; sabit bir sermaye - hasıla (S/H) oranının varlığı (yani ekonomide gelir ve sermaye uzun dönemde aynı hızda büyüme eğilimindedirler); gelirdeki kar payı ile yatırımın üretimdeki payı arasında yüksek bir korelasyonun varlığı; Farklı toplumlarda emek verimliliği ile toplam hasıla artışları açısından önemli farklılıklar bulunması." Kaldor'a göre bu olguların hiçbiri neo-klasik teori tarafından açıklanamamaktadır (Pala, 1995: 70).

sıra iktisadi büyüme sürecinin de merkezinde yer almaktadır. Ayrıca Kaldor iktisadi kalkınma sürecinin üç temel özelliği bulunmaktadır: Nüfus artışı, kişi başına düşen verimlilikte bir artışa yol açan teknolojik ilerleme, sermaye birikimi. Bu üç temel faktör, ekonomik büyüme sürecinde birlikte hareket etmektedir (Pala, 1995: 66-71).

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA GELİR TUZAĞI VE BAZI SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ

2.1. ORTA GELİR TUZAĞI KAVRAMI

Gelir kavramı Türk Dil Kurumu'na göre, *"bir ekonomik birimin belli bir süre içinde kazandırdığı getiri"* şeklinde tanımlanmaktadır. Günümüz dünyasında ülkeler ve toplumların gelişmişlik düzeyleri incelenirken gelir verileri ekonomik ve sosyal yönden ilgili ülkeler hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Tuzak kelimesi ise, Cai'ye göre, *"Normal şartlarda kısa dönemde dış güçler tarafından değiştirilemeyen süper istikrarlı ekonomik dengeyi ifade etmektedir."* (Cai, 2012: 50-51).

Orta gelir tuzağı kavramının tanımlanmasından önce "gelir tuzağı" kavramının tanımlanması, konunun bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Nitekim gelir tuzağı kavramı orta gelir grubunda görülebileceği gibi düşük veya yüksek gelir grubundaki ülkelerde de görülebilmektedir. Gelir tuzağı kavramı, *"bir ülkenin belli bir gelir seviyesinde içine girdiği kısır döngüye işaret etmektedir... Gelir tuzağına düşmüş ülkeler, çok uzun süre bu seviyede kalmakta ve bir üst kademeye geçememektedirler."* (Karahan vd., 2012: 96).

Orta gelir tuzağı kavramı ilk kez, Intermit Gill ve Homi Kharas tarafından *"Bir Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler"* (An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth) raporuyla literatüre girdi. Bu rapor, orta gelirli ülkelerin kendilerine göre daha zengin veya daha yoksul olan ülkelere kıyasla daha yavaş bir büyüme performansı gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Orta gelirli ülkeler, düşük-ücretli fakir ülkeler ile hızlı teknolojik gelişimin hakim olduğu ve endüstrileşmiş yüksek gelirli ülkeler arasında sıkışmış durumdadır (Gill ve Kharas, 2007: 5). Söz konusu raporda yer alan modern büyüme teorisinin öngörüsüne göre, orta gelir tuzağından kurtulma yolundaki Doğu Asya ülkeleri üç aşamalı bir dönüşüme tanık olacaklardır. Birinci aşamada, üretim ve istihdam alanlarında uzmanlaşma gerçekleşecektir. İkinci aşamada, yatırımların önemi nispeten azalarak yenilikçi politikalar ve ar-ge çalışmaları hızlanacaktır. Üçüncü aşamada ise, eğitim sistemde yeni teknolojiye uyumlu, donanımlı beşeri sermayeye zemin hazırlayacak reformlar yapılacaktır (Gill ve Kharas, 2007: 17-18).

Eğilmez'e göre, *"Bir ekonominin belirli bir kişi başına gelir düzeyine ulaştıktan sonra orada sıkışıp kalması haline orta gelir tuzağı denir. Orta gelir tuzağı bir ekonomide kişi başına gelir düzeyinin belirli bir aşamadan öteye gidememesi ya da belirli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra durgunluk içine girilmesini, özetleyen bir yaklaşımdır."* (Eğilmez, 2012). Kharas ve Kohli'ye göre, orta gelir tuzağındaki ülkeler, düşük gelir tuzağından kurtulan ama gelişmiş ülkeler seviyesine sıçrama noktasında durgunluk yaşayan ülkelerdir (Kharas ve Kohli, 2011: 281). Bozkurt vd. göre orta gelir tuzağı, *"beceri sermayeden Ar-Ge'ye, gelir dağılımından sektörel ve bölgesel politikalara, yargı ve basın özgürlüğünden siyasal rejime her alanda yapısal dönüşüme ayak uyduramayan orta gelirli ülkelerin yaşayacağı sancılı bir süreç olarak ifade edilebilir."* (Bozkurt vd., 2014: 30).

Tablo 2.1 incelendiğinde, ülkelerin geleceğe umutla bakabilmesi için büyüme performanslarının sürekli olması gerekmektedir. Bir ülkenin yüksek gelir seviyesine ulaşmış olmasının, o ülkenin risklerden kurtulduğu anlamına gelmediği görülmektedir. Nitekim Japonya, yüksek gelirli ülkeler grubunda yer almasına rağmen, son 20 yıldaki büyüme performansının %1'in altında gerçekleşmesi, bu durumun en güncel örneğini oluşturmaktadır. Japonya'daki yükselen maliyetler ülkede *"tersine sanayileşme"*ye (*de-industrialization*) neden olmakta ve ülkenin yüksek gelir tuzağı riskini artırmaktadır. 2009 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle Avrupa Birliği'nin de Japonya ile benzer tehlikede olduğu görülmektedir. Ülkeler, hangi gelir seviyesinde olursa olsun, sürekliliği olan bir büyüme performansı sergilemeleri vazgeçilmez bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İstikrarlı büyüyen sağlıklı bir ekonominin gelecekte yüksek gelirli ülkeler grubuna girmesi daha kolay olabilecektir. (Karahana vd., 2012: 96-98).

Tablo 2.1: Ekonomilerde Gelir ve Büyüme İlişkisi

	DÜŞÜK GELİR	ORTA GELİR	YÜKSEK GELİR
Devam Eden Büyüme	 Fakir, Sağlıklı, Umutlu	 Orta Gelirli, Sağlıklı, Umutlu	 Zengin, Sağlıklı, Mutlu
Yavaşlayan Büyüme	 Düşük Gelir Tuzağı Riskinde	 Orta Gelir Tuzağı Riskinde	 Yüksek Gelir Tuzağı Riskinde
Duran Büyüme	 Fakir ve Hasta	 Orta Gelir	 Zengin ve Hasta

Kaynak: MÜSİAD, 2012

2.2. ORTA GELİR TUZAĞININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BAZI YAKLAŞIMLAR

Ülkelerin gelir gruplarının belirlenmesinde temel yöntem Dünya Bankasının Atlas Metodu yöntemidir. Kendine özgü hesaplama yöntemi olan Atlas Metodu'nun dışında da birçok araştırmacı gelir gruplarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Herhangi bir ülkenin orta gelir tuzağına yakalanıp yakalanmadığı anlayabilmek için iki temel soru sorulmalıdır: Birincisi, orta gelir statüsünün eşik değeri nasıl tanımlanır? İkincisi ise, Tuzak nasıl tanımlanır? (Im ve Rosenblatt, 2013: 4). Bu sorulara birçok araştırmacı kendi yöntemleriyle cevap vermeye çalışmaktadır.

2.2.1. Gelir Grupları

Dünya Bankası, geliştirilen Atlas Metodu ile ülkeleri gelirleri bakımından sınıflandırmaktadır. Atlas Metodu, herhangi bir yılın ve öncesindeki iki yılın döviz kuru ortalamasının, ülkenin ve uluslararası enflasyon oranından arındırılarak elde edilmiş hali olarak tanımlanmaktadır. Bu düzenlemenin yapılma amacı, enflasyonun yarattığı kur artışı etkisini minimize etmektir.²

Dünya Bankası, ülkeleri düşük gelirli ülkeler, alt-orta gelirli ülkeler, üst-orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler olmak üzere dört sınıfta kategorize etmektedir. 2010 yılında kişi başına GSMH'si 1005 dolar ve altı olan ülkeler düşük gelirli, 1006

² Kaynak: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378832-what-is-the-world-bank-atlas-method> (20.10.2015).

dolar ve 3975 dolar arası alt-orta gelirli, 3976 dolar ve 12275 dolar arası kişi başı GSMH'ye sahip olan ülkeler üst-orta gelirli, 12276 dolar ve üzeri kişi başı GSMH'ye sahip olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler şeklinde sınıflandırılmaktadır (Tablo 2.2). Bu hesaplamalara göre, toplamda 124 ülkeden 34 ülke yüksek gelirli, 30 ülke üst-orta gelirli, 31 ülke alt-orta gelirli ve 29 ülke de düşük gelirli olarak kategorize edilmektedir (Felipe vd., 2012: 11).

2013 yılı için, kişi başına GSMH'si 1035 dolar ve altı olan ülkeler düşük gelirli, 1036 dolar ve 4085 dolar arası alt-orta gelirli, 4086 dolar ve 12615 dolar arası kişi başı GSMH'ye sahip olan ülkeler üst-orta gelirli, 12616 dolar ve üzeri kişi başı GSMH'ye sahip olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu hesaplamalara göre, toplamda 214 ülkeden 75 ülke yüksek gelirli, 55 ülke üst-orta gelirli, 50 ülke alt-orta gelirli ve 34 ülke de düşük gelirli olarak belirlenmektedir (Tablo 2.3). **2014** yılı için ise, kişi başına GSMH'si 1045 dolar ve altı olan ülkeler düşük gelirli, 1045 dolar ve 4125 dolar arası alt-orta gelirli, 4126 dolar ve 12735 dolar arası kişi başı GSMH'ye sahip olan ülkeler üst-orta gelirli, 12736 dolar ve üzeri kişi başı GSMH'ye sahip olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu hesaplamalara göre, toplamda 215 ülkeden 80 ülke yüksek gelirli, 53 ülke üst-orta gelirli, 51 ülke alt-orta gelirli ve 31 ülke de düşük gelirli olarak sınıflandırılmaktadır (Tablo 2.4).³

Tablo 2.2: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelir Sınıflandırması (2010)

Ekonomiler	Kişi Başına Düşen Yıllık Ortalama Gelir	Ülke Sayısı
Düşük Gelirli Ekonomiler	1,005 Dolar ve Daha Düşük	29
Orta Gelirli Ekonomiler	1,006 – 12,275 Dolar Arası	61
Alt-Orta Gelirli Ekonomiler	1,006 – 3975 Dolar Arası	31
Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	3976 – 12.275 Dolar Arası	30
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12,276 Dolar ve Üstü	34

Kaynak: (Felipe vd, 2012: 11).

³Kaynak: <http://data.worldbank.org/about/country-and-lending-groups> (20.10.2015).

Tablo 2.3: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelir Sınıflandırması (2013)

Ekonomiler	Kişi Başına Düşen Yıllık Ortalama Gelir	Ülke Sayısı
Düşük Gelirli Ekonomiler	1,035 Dolar ve Daha Düşük	34
Orta Gelirli Ekonomiler	1,036 – 12,615 Dolar Arası	105
Alt-Orta Gelirli Ekonomiler	1,036 – 4,085 Dolar Arası	50
Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	4,086 – 12.615 Dolar Arası	55
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12,616 Dolar ve Üstü	75

Kaynak: World Bank (Alçın ve Güner, 2015: 30).

Tablo 2.4: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelir Sınıflandırması (2014)

Ekonomiler	Kişi Başına Düşen Yıllık Ortalama Gelir	Ülke Sayısı
Düşük Gelirli Ekonomiler	1,045 Dolar ve Daha Düşük	31
Orta Gelirli Ekonomiler	1,046 – 12,735 Dolar Arası	104
Alt-Orta Gelirli Ekonomiler	1,046 – 4125 Dolar Arası	51
Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	4126 – 12.735 Dolar Arası	53
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12,736 Dolar ve Üstü	80

Kaynak: World Bank

2.2.2. Robertson ve Ye'nin Yaklaşımı

Robertson ve Ye, orta gelirli ülkeler grubunu geliştirdikleri ampirik çalışmayla belirlemektedirler. Çalışmanın temelinde, belirlenen bir referans ülke yer almaktadır. Bu referans ülkedeki teknolojik büyüme oranı, dünyadaki teknoloji büyüme oranına eşit olmalıdır. Ayrıca dengeli bir büyüme performansı olmalıdır. Belirlenecek olan referans ülkenin kişi başına düşen GSMH'si ile yapılacak ekonometrik işlemler neticesinde orta gelirli ülkeler belirlenmektedir. Bu referans ülke için Jones (2002), doğal aday olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni göstermektedir. Geçen 125 yıl boyunca ABD'nin kişi başına düşen GSMH'si yıllık ortalama %1.8 şeklindedir. (Landon-Lane and Robertson, 2009). Eğer ki; herhangi bir ülkenin kişi başına düşen GSMH'si, ABD'nin kişi başına düşen GSMH'sinin %8 ile %36 arasında ise o ülke orta gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadır. 2010 yılına kadar 50 yıllık verilerin kullanıldığı ve gözlemlerde 2007 yılının

baz alındığı (GSMH, 2005 yılı baz alınmaktadır) hesaplamalara göre 189 ülke içinden 46'sının orta gelirli ülkeler kategorisinde yer aldığı, 19'unun ise orta gelir tuzağında olduğu tespit edilmektedir (Tablo 2.5) (Robertson ve Ye, 2013: 2-5). Yapılan analize göre, Türkiye 25.23 oranıyla orta gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 2.5: Robertson ve Ye'nin Analizi Sonucu Orta Gelirli Ülkeler (46 ülke)

Ülkeler	KBGSYH % ABD KBGSYH	Ülkeler	KBGSYH % ABD KBGSYH	Ülkeler	KBGSYH % ABD KBGSYH
Arnavutluk	16,00	El Salvador*	14,91	Panama*	26,25
Cezayir	15,14	Gabon	23,92	Paraguay	9,84
Angola	12,35	Guatemala*	14,73	Peru*	17,93
Arjantin	29,83	Honduras*	8,65	Romanya*	22,67
Bolivya	9,05	Hindistan	8,41	Güney Afrika*	18,16
Bostvana*	23,39	İran*	22,80	Sri Lanka	9,82
Brezilya	20,12	Irak*	22,80	Svaziland	8,93
Bulgaristan*	25,60	Jamaika	20,64	Suriye*	9,17
Şili	30,28	Ürdün*	10,79	Tayland*	19,50
Çin	18,73	Lübnan*	30,70	Tunus*	14,76
Kolombiya	18,22	Malezya	28,90	TÜRKİYE*	25,23
Kosta Rika*	27,80	Mauritius	24,57	Uruguay	28,33
Küba	27,83	Meksika*	28,86	Venezuela	21,93
Dominik Cum.	25,39	Moğolistan	8,52	Namibya	11,63
Ekvator	15,05	Fas	8,76	Mısır	11,73
Endonezya	9,59				

Kaynak: (Robertson ve Ye, 2013: 12). *Orta Gelir Tuzağında olan ülkeler

Yılmaz, Robertson ve Ye'nin çalışmasını temel alarak, ülkelerin 1960 ve 2010 yıllarındaki kişi başına düşen GSMH'lerini, ABD'nin kişi başına düşen GSMH'sine oranlanmaktadır. Bu çalışmayla, ilgili yıllar için ülkelerin, gelir grupları arasındaki hareketleri izlenmektedir (Yılmaz, 2014: 5). Tablo 2.6'ya göre, 57 ülke içinde 8'inin (Kıbrıs, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Singapur, Yunanistan, Hong Kong ve Portekiz) orta gelir tuzağından yüksek gelir grubuna sıçradıkları görülmektedir. Arjantin ve Jamaika'nın ise söz konusu yıllar arasında yüksek gelir grubundan, orta gelir tuzağına düştüğü görülmektedir. Türkiye'nin oranında küçük bir iyileşme gerçekleşse de orta

gelir tuzağından kurtulmak için uzun bir yol alınması gerekmektedir. Tayland, Romanya, Malezya, Ekvator Ginesi, Çin ve Bostvana gibi ülkeler, bu yıllar arasında orta gelir tuzağında yer alsalar da önemli artışlara sahiptirler.

Tablo 2.6: Orta Gelir Tuzağında Yer Alan ve Aşama Sağlayan Ülkeler (57 ülke)
(ABD'ye göre %)

Ülkeler	1960	2010	Ülkeler	1960	2010	Ülkeler	1960	2010
Cezayir	0,27	0,15	Hindistan	0,05	0,08	Suriye	0,10	0,09
Arjantin	0,39	0,30	Endonezya	0,04	0,10	Tayvan	0,12	0,78
Bolivya	0,17	0,09	İran	0,27	0,23	Tayland	0,06	0,19
Bostvana	0,04	0,23	Jamaika	0,42	0,21	TÜRKİYE	0,21	0,25
Brezilya	0,16	0,20	Japonya	0,36	0,76	Uruguay	0,32	0,28
Kamerun	0,09	0,04	Ürdün	0,18	0,11	Venezuela	0,46	0,22
Yeşil Burun Adaları	0,06	0,09	Güney Kore	0,11	0,64	Zambiya	0,09	0,04
Şili	0,24	0,30	Malezya	0,09	0,29	Senegal	0,09	0,04
Çin	0,02	0,17	Mauritius	0,15	0,25	Singapur	0,28	1,35
Kolombiya	0,19	0,18	Meksika	0,32	0,29	Güney Afrika	0,26	0,18
Kosta Rika	0,32	0,28	Fas	0,05	0,09	Sri Lanka	0,04	0,10
Kıbrıs	0,22	0,45	Namibya	0,18	0,12	Gana	0,08	0,05
Dominik Cumhuriyeti	0,15	0,18	Nikaragua	0,16	0,06	Yunanistan	0,36	0,61
Ekvator	0,17	0,15	Nijerya	0,10	0,04	Guatemala	0,19	0,15
Mısır	0,06	0,12	Panama	0,14	0,26	Haiti	0,10	0,03
El Salvador	0,22	0,15	Papua Yeni Gine	0,09	0,07	Honduras	0,14	0,09
Ekvator Gin.	0,04	0,34	Paraguay	0,12	0,10	Hong Kong	0,21	0,94
Fiji	0,13	0,10	Peru	0,23	0,18	Portekiz	0,27	0,48
Gabon	0,32	0,24	Filipinler	0,09	0,08	Romanya	0,09	0,23

Kaynak: (Yılmaz, 2014: 6).

2.2.3. Felipe, Abdon ve Kumar'ın Yaklaşımı

Felipe, Abdon ve Kumar yaptıkları çalışma ile gelir gruplarını dört kategoride tanımlamaktadırlar.⁴ Çalışmaya göre, 2000 doların altında olanlar düşük gelirli ülkeler, 2000 dolar ile 7250 dolar arasında olanlar alt-orta gelirli ülkeler, 7250 dolar ile 11750 dolar arasında olanlar üst-orta gelirli ülkeler, 11750 doların üzerinde olanlar yüksek

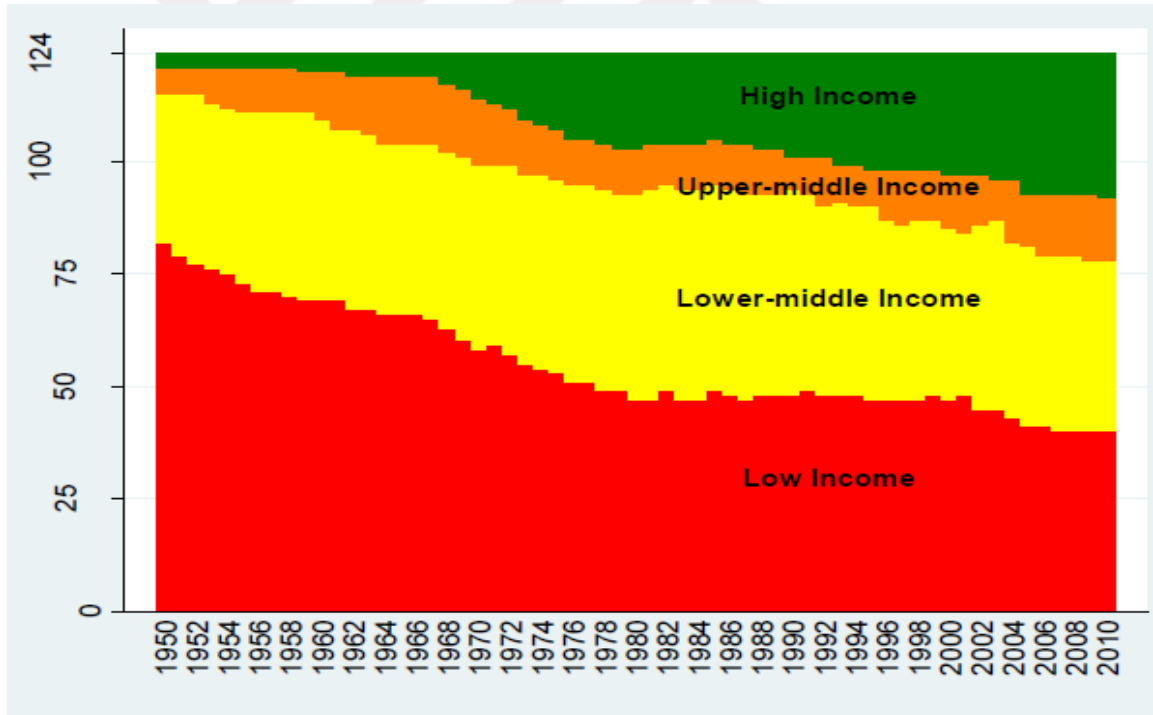
⁴ 1990 yılı Satın alma Gücü Paritesi (PPP) baz alınarak, kişi başına düşen GSMH hesaplanmıştır. Veriler Maddison Project (Maddison, 2010) veri tabanından elde edilmiştir.

gelirli ülkeler şeklinde kategorize edilmektedir. Yapılan çalışmada bu sınıflandırmaya göre, 1950 yılında 82 ülke düşük gelirli, 39 ülke orta gelirli ve 3 ülke yüksek gelirli iken 2010 yılında 40 ülke düşük gelirli, 52 ülke orta gelirli (38 ülke alt orta gelirli, 14 ülke üst orta gelirli) ve 32 ülke yüksek gelirli olarak tespit edilmektedir (Tablo 2.7) (Felipe vd., 2012: 44).

Tablo 2.7: Ülkelerin Gelir Sınıflandırması

Ekonomiler	Kişi Başına Düşen Yıllık Ortalama Gelir	Ülke Sayısı (1950)	Ülke Sayısı (2010)
Düşük Gelirli Ekonomiler	2000 Dolar ve Daha Düşük	82	40
Orta Gelirli Ekonomiler	2000 – 11750 Dolar Arası	39	52
Alt Orta Gelirli Ekonomiler	2000 – 7250 Dolar Arası	33	38
Üst Orta Gelirli Ekonomiler	7250 – 11750 Dolar Arası	6	14
Yüksek Gelirli Ekonomiler	11750 Dolar ve Üstü	3	32

Kaynak: (Felipe vd., 2012).

Şekil 2.1: Ülkelerin 1950-2010 Yılları Arasındaki Gelir Gruplarına Göre Değişimleri⁵, (Felipe vd., 2012: 14).

Çalışmaya göre, bir ülke alt-orta gelirli ülkeler grubuna geçtikten sonra, bu aşamada 28 yıl veya daha fazla kalırsa, söz konusu ülke alt-orta gelir tuzağındadır. Eğer

⁵**High Income:** Yüksek Gelirli Ülkeler, **Upper Middle Income:** Üst Orta Gelirli Ülkeler, **Lower Middle Income:** Alt Orta Gelirli Ülkeler, **Low Income:** Düşük Gelirli Ülkeler.

ülke, üst-orta gelir aşamasında 14 yıl veya fazla kalırsa üst-orta gelir tuzağındadır. Alt orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin bu tuzaktan kurtulmaları için yıllık ortalama en az %4.7, üst orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin tuzaktan kurtulmaları için ise, yıllık ortalama en az %3.5 büyümeleri gerekmektedir (Felipe vd., 2012: 45).

Tablo 2.8 incelendiğinde, 9 ülkenin üst orta gelir grubuna yükseldiği görülmektedir. Alt orta gelir grubunda 28 yıl veya üzerinde kalındığında, “alt orta gelir tuzağına” yakalandığı tespitine göre, Türkiye, Kosta Rika, Umman, Bulgaristan ve Tayland’ın bu tuzağa yakalandığı ve daha sonra üst orta gelir grubuna geçtikleri görülmektedir. Çin, Malezya, Güney Kore ve Taipei’nin ise alt orta gelir tuzağına yakalanmadan üst orta gelir grubuna sıçradıkları tespit edilmektedir.

Tablo 2.8: Alt Orta Gelirli Grubundan Üst Orta Gelirli Grubuna Geçen Ülkeler

Ülkeler	Alt Orta Gelir Grubuna Yükseldiği Yıl	Üst Orta Gelir Grubuna Yükseldiği Yıl	Alt Orta Gelir Grubunda Kaldığı Yıl Sayısı	Alt Orta Gelir Grubundan Üst Orta Gelir Grubuna Yükselirken Ortalama KBGSMH Oranı (%)
Çin	1992	2009	17	7,5
Malezya	1969	1996	27	5,1
Güney Kore	1969	1988	19	7,2
Taipei, Çin	1967	1986	19	7,0
Tayland	1976	2004	28	4,7
Bulgaristan	1953	2006	53	2,5
TÜRKİYE	1955	2005	50	2,6
Kosta Rika	1952	2006	54	2,4
Umman	1968	2001	33	2,7

Kaynak: (Felipe vd., 2012: 22).

Tablo 2.9'a göre 23 ülkenin, üst orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna sıçrama yaptığı görülmektedir. Üst orta gelir grubunda 14 yıl veya üzerinde kalındığında, “üst orta gelir tuzağına” yakalandığı tespitine göre Danimarka, Finlandiya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, Arjantin ve İsrail olmak üzere 12 ülkenin üst orta gelir tuzağına yakalandığı görülmektedir.

Tablo 2.9: Üst Orta Gelirli Grubundan Yüksek Gelirli Grubuna Geçen Ülkeler

Ülkeler	Üst Orta Gelir Grubuna Yükseldiği Yıl	Yüksek Gelir Grubuna Yükseldiği Yıl	Üst Orta Gelir Grubunda Kaldığı Yıl Sayısı	Üst Orta Gelir Grubundan Yüksek Gelir Grubuna Yükselirken Ortalama KBGSMH Oranı (%)
Hong Kong, Çin	1976	1983	7	5,9
Japonya	1968	1977	9	4,7
Güney Kore	1988	1995	7	6,5
Singapur	1978	1988	10	5,1
Taipei, Çin	1986	1993	7	6,9
Avusturya	1964	1976	12	4,1
Belçika	1961	1973	12	4,4
Danimarka	1953	1968	15	3,3
Finlandiya	1964	1979	15	3,6
Fransa	1960	1971	11	4,4
Almanya	1960	1973	13	3,4
Yunanistan	1972	2000	28	1,8
İrlanda	1975	1990	15	3,2
İtalya	1963	1978	15	3,4
Hollanda	1955	1970	15	3,3
Norveç	1961	1975	14	3,5
Portekiz	1978	1996	18	2,8
İspanya	1973	1990	17	2,7
İsveç	1954	1968	14	3,6
Arjantin	1970	2010	40	1,2
Şili	1992	2005	13	3,7
İsrail	1969	1986	17	2,6
Mauritius	1991	2003	12	4,0

Kaynak: (Felipe vd., 2012: 24).

Tablo 2.10'a göre, 2010 yılı itibariyle alt orta gelir tuzağında 30 ülke bulunmaktadır. Romanya, Brezilya, Kolombiya, Ekvator, Guatemala, Jamaika, Panama, Güney Afrika, Peru, Ürdün, Lübnan, Gabon ve Nambibya orta gelir tuzağında en uzun yıllar kalan ülkelerdir. Üst orta gelir grubuna geçmeye en yakın ülkeler ise, Brezilya, Kolombiya, Panama, İran ve Tunus gibi ülkelerdir.

Tablo 2.10: Alt Orta Gelir Tuzağına Yakalanan Ülkeler (2010)

Ülkeler	2010 KBGSMH (1990 SGP \$)	Alt Orta Gelirli Ülkeler Grubundaki Yıl Sayısı	Ülkeler	2010 KBGSMH (1990 SGP \$)	Alt Orta Gelirli Ülkeler Grubundaki Yıl Sayısı
Filipinler	3,054	34	Peru	5,733	61
Sri Lanka	5,459	28	Cezayir	3,552	42
Arnavutluk	4,392	37	Mısır	3,936	31
Romanya	4,507	49	İran	6,789	52
Bolivya	3,065	45	Ürdün	5,752	55
Brezilya	6,737	53	Lübnan	5,061	58
Kolombiya	6,542	61	Libya	2,924	43
Dominik Cum.	4,802	38	Fas	3,672	34
Ekvator	4,010	58	Tunus	6,389	39
El Salvador	2,818	47	Yemen	2,852	35
Guatemala	4,381	60	Bostvana	4,858	28
Jamaika	3,484	56	Kongo Dem.	2,391	33
Panama	7,146	56	Gabon	3,858	56
Paraguay	3,510	38	Nambibya	4,655	61
Güney Afr.	4,725	61	Svaziland	3,270	41

Kaynak: (Felipe vd., 2012: 27-28).

Tablo 2.11'e göre, Suriye, Malezya ve Uruguay'ın üst orta gelir grubundaki eşik olan 14 seneyi bir sene ile geçtikleri görülmektedir. Venezuela ve Suudi Arabistan ise, yıl olarak kritik eşiğin çok üzerinde yer almaktadırlar. Ayrıca Malezya ve Uruguay'ın yüksek gelirli ülkeler sınıfına geçmeye çok yakın oldukları tespit edilmektedir.

Tablo 2.11: Üst Orta Gelir Tuzağına Yakalanan Ülkeler (2010)

Ülkeler	2010 KBGSMH (1990 SGP \$)	Alt Orta Gelirli Ülkeler Grubundaki Yıl Sayısı	Üst Orta Gelirli Ülkeler Grubundaki Yıl Sayısı
Malezya	10,567	27	15
Uruguay	10,934	112	15
Venezuela	9,662	23	60
Suudi Arabistan	8,396	20	32
Suriye	8,717	46	15

Kaynak: (Felipe vd., 2012: 29).

Tablo 2.12'ye göre, alt orta gelir tuzağında bulunmayan 8 ülke görülmektedir. Ülkelerin yıl sayısı incelendiğinde, en kritik ülkenin Endonezya olduğu görülmektedir. Nitekim 3 yıl daha bu gelir grubunda kalması durumunda tuzağa yakalanma ihtimali söz konusudur.

Tablo 2.12: Alt Orta Gelir Tuzağında Yer Almayan Ülkeler (2010)

Ülkeler	2010 KBGSMH (1990 SGP \$)	Alt Orta Gelirli Ülkeler Grubundaki Yıl Sayısı	Alt Orta Gelir Tuzağına Yakalanmamak İçin Kalan Yıl Sayısı
Kamboçya	2,529	6	22
Hindistan	3,407	9	19
Endonezya	4,790	25	3
Myanmar	3,301	7	21
Pakistan	2,344	6	22
Vietnam	3,262	9	19
Honduras	2,247	11	17
Mozambik	2,362	4	24

Kaynak: (Felipe vd., 2012: 30-31).

Tablo 2.13'e göre, alt orta gelir tuzağında bulunmayan 9 ülke görülmektedir. Polonya, Umman ve Tayland orta gelir tuzağına yakalanmaya en yakın adaylar olarak tespit edilmektedir. Polonya yüksek gelirli ülkeler sınıfına çıkmaya en yakın ülke konumundadır. Türkiye'ye ayrı bir parantez açmak gerekirse, alt orta gelir tuzağında 51 yılını kaybettiği ve üst orta gelirli ülkeler sınıfında altı yılı doldurduğu görülmektedir.

Üst orta gelir tuzağına yakalanmamak için, Türkiye'nin 8 yıl içinde gerekli yapısal reformları yapması ve bir üst gelir grubuna sıçraması gerekmektedir.

Tablo 2.13: Üst Orta Gelir Tuzağında Yer Almayan Ülkeler (2010)

Ülkeler	2010 KBGSMH (1990 SGP \$)	Alt Orta Gelirli Ülkeler Grubundaki Yıl Sayısı	Üst Orta Gelirli Ülkeler Grubundaki Yıl Sayısı	Üst Orta Gelir Tuzağına Yakalanmamak İçin Kalan Yıl Sayısı
Çin	8,019	17	2	12
Tayland	9,143	28	7	7
Bulgaristan	8,497	53	5	9
Macaristan	9,000	51	10	4
Polonya	10,731	50	11	3
TÜRKİYE	8,123	51	6	8
Kosta Rika	8,207	54	5	9
Meksika	7,763	53	8	6
Umman	8,202	33	10	4

Kaynak: (Felipe vd., 2012: 32).

Tablo 2.14'e göre, 1950-2010 yılları arasında, Asya'dan 5 ülke, Karayipler'den 1 ülke ve Sahra-Altı Afrika'dan 31 ülke olmak üzere toplam 37 ülkenin sürekli düşük gelir grubunda yer aldığı saptanmaktadır (Felipe vd., 2012: 15).

Tablo 2.14: Devamlı Düşük Gelir Grubunda Yer Alan Ülkeler (\$) (1950-2010)

Asya	Afrika (Sahra-Altı)	Afrika (Sahra-Altı)
Afganistan (1068)	Orta Afrika Cum. (530)	Mali (1185)
Bangladeş (1250)	Çad (708)	Moritanya (1281)
Laos (1864)	Kongo Dem. Cum. (259)	Nijer (516)
Moğolistan (1015)	Eritre (866)	Nijerya (1674)
Nepal (1219)	Gambiya (1099)	Ruanda (1085)
	Gana (1736)	Senegal (1479)
	Gine (607)	Sierra Leone (707)
	Gine Bissau (629)	Sudan (1612)
Karayipler	Kenya (1115)	Tanzanya (813)
	Lesotho (1987)	Togo (615)
Haiti (664)	Liberya (806)	Uganda (1059)
	Madagaskar (654)	Zambiya (921)
Afrika (Sahra-Altı)	Malavi (807)	Zimbabve (900)
	Kamerun (1208)	Burundi (495)
Angola (1658)		
Benin (1387)		
Burkina Faso (1110)		

Kaynak: (Felipe vd., 2012: 15).

2.2.4. Eichengreen, Park ve Shin'in Yaklaşımı

Orta gelir tuzağını ülkelerin büyüme performanslarındaki yavaşlama ile açıklamaya çalışan bu yaklaşıma göre, orta gelir tuzağından söz edilebilmesi için şu üç şartın gerçekleşmesi gerekmektedir (Eichengreen vd., 2011: 5-6):

- Birincisi, ekonomik büyüme performansı yavaşlamaya geçmeden önceki yedi sene için, ortalama %3,5 veya daha fazla olmalıdır.
- İkincisi, ekonomik büyüme performansı yavaşlamaya başladıktan sonraki 7 yıllık süreçte, önceki döneme nispeten en az %2 puanlık bir düşüş göstermelidir.
- Üçüncüsü, kişi başına düşen GSMH (2005 yılı sabit fiyatlarına göre), söz konusu ülke için en az 10.000 dolar olmalıdır.

Çalışma 1957-2007 yılları arasını kapsamaktadır. Araştırmanın sonucuna göre, ekonomilerde bahsedilen 2 puanlık düşüşün meydana geldiği yavaşlama dönemi kişi başına düşen GSMH'nin yaklaşık 17000 dolar olduğu seviyelerdir. Tablo 2.15'de, bazı ülkelerin ekonomik yavaşlama dönemleri yukarıdaki formüllere göre incelenmektedir.⁶

Tablo 2.15: Ülkelerin Yavaşlayan Ekonomi Yaklaşımına Göre Analizi (1957-2007)

Ülkeler	Yıl	Ekonomik Yavaşlamadan Önceki 7 Yıl Büyüme Oranı (%)	Ekonomik Yavaşlamanın Olduğu 7 Yıl (%)	Ekonomik Yavaşlama Dönemi ile Önceki Dönem Arasındaki Büyüme Oranı Farkı (%)	Kişi Başına Düşen GSMH (Dolar)
Arjantin	1998	3.7	0.5	-3.2%	13,132
Avustralya	1969	3.9	1.6	-2.3%	16,326
Avusturya	1974	4.9	2.2	-2.7%	17,779
Bahreyn	1977	4.2	-4.5	-8.7%	28,824
Belçika	1974	4.8	1.6	-3.2%	17,782
Şili	1998	6.1	2.7	-3.4%	14,011
Danimarka	1965	5.4	2.8	-2.6%	13,944
Finlandiya	1975	5.0	2.3	-2.7%	15,777
Fransa	1974	4.4	1.6	-2.8%	17,473
Gabon	1995	3.5	-2.9	-6.4%	10,161
Yunanistan	1973	7.5	1.3	-6.2%	15,480

⁶Eichengreen, Park ve Shin 2013 yılında, yaptıkları çalışmayı aynı formüllerle 1957-2010 yılları arası analizi şeklinde güncellediler (Eichengreen vd., 2013).

Hong Kong	1993	5.4	1.3	-4.1%	29,726
Macaristan	1979	3.9	1.3	-2.6%	10,244
İran	1974	8.2	-11.6	-19.8%	11,015
Irak	1980	7.9	-3.5	-11.5%	11,129
İrlanda	2000	8.3	4.0	-4.3%	31,389
İsrail	1996	3.7	-0.1	-3.8%	20,973
İtalya	1974	4.4	2.3	-2.1%	15,629
Japonya	1992	3.7	0.2	-3.5%	27,250
Güney Kore	1997	5.8	2.5	-3.2%	17,844
Kuveyt	1993	6.7	-2.8	-9.5%	44,043
Lübnan	1984	6.3	-10.1	-16.4%	15,107
Libya	1980	5.2	-12.4	-17.5%	46,139
Malezya	1997	6.5	2.5	-4.0%	13,297
Mauritius	1992	5.3	3.3	-2.0%	11,183
Hollanda	1970	4.5	2.1	-2.4%	17,387
Yeni Zelanda	1960	3.9	1.7	-2.2%	12,406
Norveç	1997	4.0	1.6	-2.4%	39,503
Umman	1980	8.2	4.6	-3.6%	13,135
Portekiz	2000	3.6	0.4	-3.2%	19,606
Porto Riko	2000	4.1	0.1	-4.0%	25,955
Suudi Arabistan	1977	9.4	-8.8	-18.2%	43,032
Singapur	1997	6.2	1.5	-4.7%	32,986
İspanya	1990	3.8	1.6	-2.1%	19,112
Tayvan	1997	5.9	3.3	-2.7%	18,832
Trinanda Tobago	1980	3.6	-5.6	-9.3%	13,671
Birleşik Arap Emirlikleri	1977	22.6	-4.9	-27.6%	76,701
Birleşik Krallık	1988	3.7	1.2	-2.4%	21,261
ABD	1968	3.9	1.4	-2.5%	19,496
Uruguay	1998	4.4	-1.2	-5.6%	12,097
Venezuela	1974	3.9	-2.2	-6.1%	13,869

Kaynak: (Eichengreen vd., 2011: 22-26).

Tablo 2.15'e göre, ekonomik yavaşlamanın en şiddetli yaşandığı ülkeler, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Suudi Arabistan, Libya, Lübnan, Irak, Trinando Tobago ve Bahreyn'dir. Ekonomik yavaşlamanın en az yaşandığı ülkeler ise, Mauritius, İtalya, İspanya ve Avustralya'dır. Tabloda yer alan 41 ülkenin farklı yıllarda orta gelir tuzağına yakalandığı görülmektedir.

2.2.5. Woo'nun Yaklaşımı (Yakalama Endeksi)

Woo'nun yaklaşımında, Robertson ve Ye'nin yaklaşımına benzer şekilde lider ülke modeli kullanılmaktadır. Bu lider ülke ise, 1920 yılından beri dünyada ekonomik lider kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'dir. Ülkelerin kişi başına düşen GSMH'nin (SGP'ne göre) ABD'nin kişi başına düşen GSMH'sine oranlanması ile elde edilecek indeks, söz konusu ülkelerin düşük gelir, orta gelir veya yüksek gelirli ülkeler grubunda olduğunu belirleyecektir. Çalışmaya göre (Woo, 2012: 314),

- Ülkelerin Yakalama Endeksi %55'in üzerinde ise, yüksek gelirli ülke,
- İndeks %55 ile %20 arasında ise, orta gelirli ülke,
- İndeks, %20'nin altında ise, düşük gelirli ülke olarak kabul edilmektedir.

Çalışmanın verileri, Maddison Project Veri Tabanı'ndan elde edilmektedir. 1960-2008 yıllarını kapsayan çalışma, yukarıda bahsedilen koşullar çerçevesinde ülkelerin gelir gruplarını analiz etmektedir. Çalışmanın sonucuna göre, ilgili yıllar arasında Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Venezuela, Malezya, Tayvan, Güney Kore ve Tayland çeşitli dönemler itibarıyla orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerdir (Woo, 2012: 315-317). Ayrıca, Çin büyüme ivmesinin hızlanması ile ancak 2007-2008 döneminde orta gelir statüsüne ulaşabildi. Eğer Çin orta gelir tuzağına yakalanmak istemiyorsa, birçok alanda global ölçekli ekonomik reformlar yapmalı ve dünya lideri bir ülke hedefinde ilerlemelidir (Woo, 2012: 332).

2.2.6. Carnovale'nin Yaklaşımı

Carnovale, orta gelir tuzağı ile ilgili çalışmasında ekonomilerin gelir grupları arasındaki geçişleri şu dört kategoride analiz etmektedir (Carnovale, 2012: 21) :

- Orta gelir tuzağından kaçarak başarılı bir şekilde yüksek gelirli ülkeler statüsüne ulaşan ekonomiler.
- 30 yıl veya daha fazla üst orta gelir grubunda yer alan ve sonunda yüksek gelirli ülkeler statüsüne geçen ekonomiler.
- 10 yıl veya daha az süre zarfında üst orta gelirli ülkeler grubunda yer alan ekonomiler (Geçişin başlangıcındaki ülkeler).
- 10 yılı aşan ekonomiler (Orta gelir tuzağına yakalanan ekonomiler).

Tablo 2.16: Orta Gelir Tuzağı İle Gelir Grupları Arasındaki Geçiş İlişkisi (1960-2010)

Yıl		Ülkeler	Gelir Grubunda Geçirilen Yıl Sayısı	
			Üst Orta Gelir	Yüksek Gelir
Başarıyla Geçiş Tamamlayan Ülkeler	29 Yıl veya Daha Az Sürede Yüksek Gelir Statüsüne Geçen Ülkeler	Hong Kong, Çin	16	34
		Japonya	3	48
		Güney Kore	18	16
		Malta	23	12
		Singapur	14	31
	30 yıl veya daha fazla Sürede Yüksek Gelir Statüsüne Geçen Ülkeler	Portekiz	30	16
		Trinando Tobago	46	5
Geçişin Başlangıç Aşamasında Olan Ülkeler	10 Yıl veya Daha Az Süre Zarfında Üst Orta Gelirli Ülkeler Grubunda Yer Alan Ülkeler	Kolombiya	4	
		Dominik Cum.	6	
		Peru	1	
		Tunus	3	
Orta Gelir Tuzağına Yakalanan Ülkeler	10 yıldan daha fazla süre zarfında üst orta gelirli ülkeler grubunda yer alan ülkeler	Arjantin	51	
		Belize	12	
		Bostvana	12	
		Brezilya	35	
		Şili	22	
		Kosta Rika	34	
		Gabon	42	
		Malezya	18	
		Mauritius	16	
		Panama	20	
		Uruguay	51	

Kaynak: (Carnovale, 2012: 22).

Tablo 2.16'da, 1960-2010 yılları arasında 22 ülke yukarıda bahsedilen kriterlere göre analiz edilmektedir. Analizin sonucuna göre, 11 ülke orta gelir tuzağında bulunmaktadır.

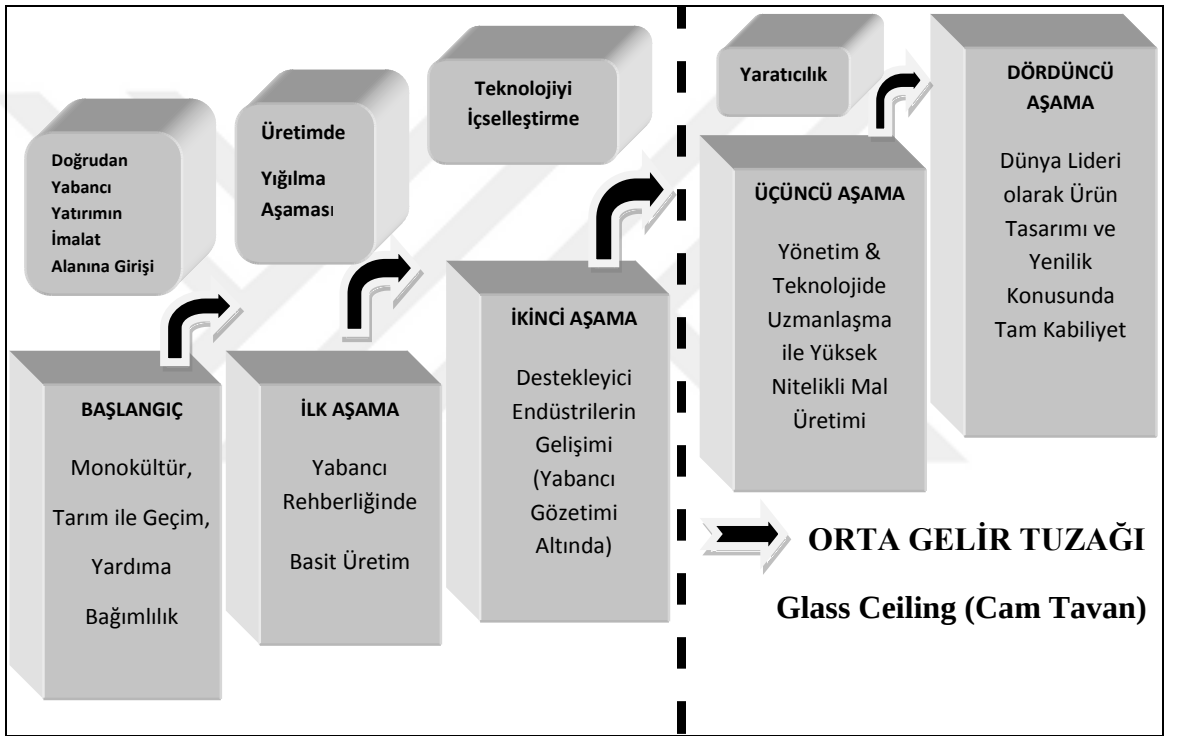
2.3. EKONOMİK KALKINMA AŞAMALARI VE ORTA GELİR TUZAĞI

Dünya Bankası'nın "Çin 2030" adlı raporuna göre, savaş sonrası dönemde birçok ülke hızlı bir şekilde büyüyerek orta gelirli ülkeler grubuna girdi. Yüksek gelirli ülkeler grubuna ise çok az ülke sıçrayabildi. Rapor, birçok ülkenin orta gelirli ülkeler grubunda takılıp kalmalarının nedenlerine de değinmiştir. Düşük gelirli grubundaki ülkeler ucuz işgücü, emek-yoğun üretim ve ithal ettikleri basit teknoloji avantajlarını kullanarak uluslararası pazarda rekabet avantajı elde edip, yüksek büyüme performansı sergilemektedirler. Fakat yüksek büyüme performansı neticesinde orta gelirli grubuna giren ülkelerde refah artışına bağlı olarak ücretler artmaktadır. Ayrıca kırsal kesimde eksik istihdam oranları azalmaktadır. Bu durum söz konusu ülkelerin uluslararası pazarda rekabet avantajını sürdürmelerini engellemektedir. Özellikle yükselen ücretler neticesinde ihracat kaleminde büyük düşüş yaşayan bu ülkeler, yeterli inovasyon ve ar-ge çalışması yapmaması ve teknolojiye dışa bağımlı olmalarından dolayı optimal üretim düzeyinden uzaklaşmaktadırlar. Sonuç olarak, bu ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmaktadırlar (World Bank, 2013: 12).

Ohno, kalkınmayı beş aşamada incelemektedir (Şekil 2.2) Başlangıç aşamasında, düşük gelirli ülkeler savaş, siyasi karışıklık, kötü ekonomi yönetimi ve kırılgan ekonomik yapı gibi dezavantajlara sahiptir. Bu aşamada ekonomi, maden kaynaklarına, monokültür⁷ ihracata, geçime yetecek kadar tarıma ve dış ülkelerin yardımına dayanmaktadır. Birinci aşamada, tarım ve madencilik gibi geleneksel sektörlerde yaratılan katma değer küçük olmakla beraber sanayileşme dışa bağımlı bir yapıdadır. Tasarım, üretim, pazarlama, teknoloji sektörleri yabancı firmalar tarafından yönetilmektedir. İkinci aşamada, ülkede yerli arz artarak, üretimde yığılmaya yol açmaktadır. Yerli tedarikçi firmalar bu aşamada daha rekabetçi bir yapıya kavuşmaktadır. İç katma değer yaratma potansiyeli yükselmekte fakat basit üretim şekli devam etmektedir. Temel sektörler yabancı ülkelerin elinde olmasından dolayı ülke içi ücretler ve gelirler de önemli artış görülmemektedir. Üçüncü aşamada, endüstriyel beşeri sermaye bilgi ve beceriyi içselleştirmektedir. Yönetim, teknoloji, tasarım, lojistik, kalite-kontrol, fabrika işletilmesi ve pazarlama gibi birçok sektörde yabancı hakimiyeti kırılarak, yerli sermaye hakimiyeti başlamaktadır. Ülke içi katma değerde yükseliş

⁷**Monokültür:** "Belirli bir bitki türünün bir bölgede çok yaygın olarak uzun yıllar boyunca yetiştirilmesine dayanan bir tarımsal yöntemdir. Endüstriyel tarımda sıklıkla kullanılan bu yöntem, kısıtlı işgücü olanaklarına sahip bölgelerde yüksek hasat oranlarına ulaşılmasına yardımcı olmaktadır." Kaynak: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Monok%C3%BClt%C3%BCr> (18.10.2015).

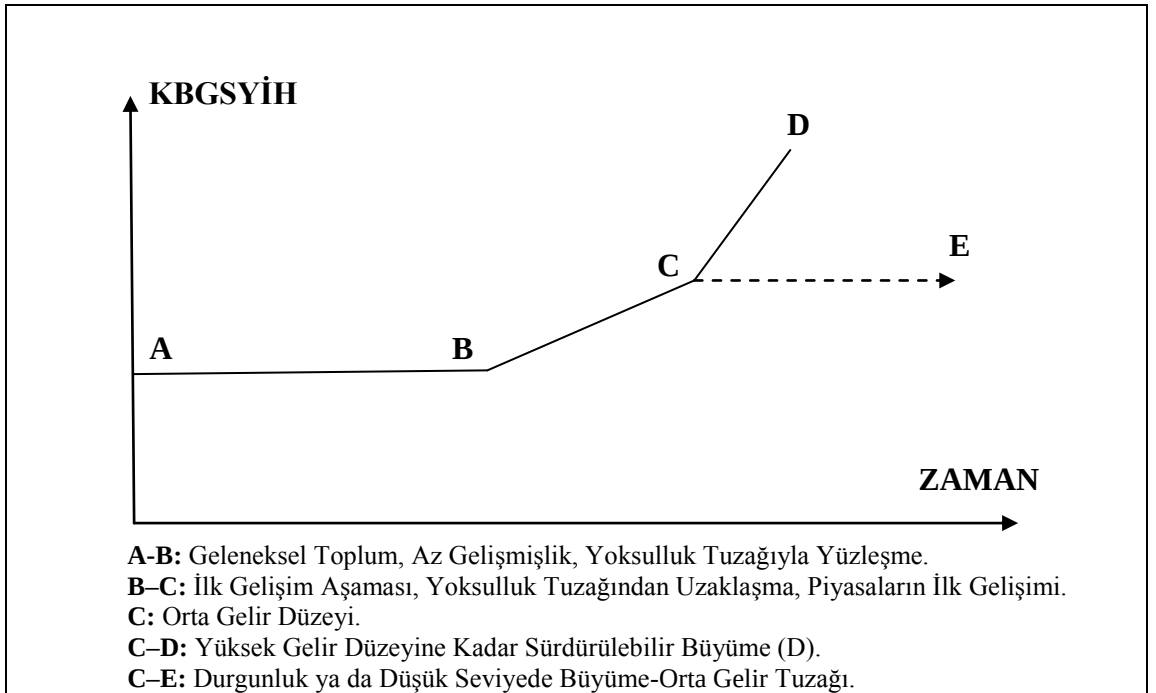
başlarken, dışa bağımlılık önemli oranda azalış göstermektedir. Nitelikli üretim ile dinamik bir ihracatçı konumuna gelen ülke, küresel pazarda zorlu rakipler ile mücadele edebilmek anlamında yeniden şekillenmektedir. Son aşamada ise, ülkede yenilikçi ve ar-ge çalışmaları neticesinde teknoloji başta olmak üzere birçok sektörde uzmanlaşma gerçekleşmekte ve ürettiği yaratıcı ve nitelikli ürünlerle küresel pazarda yerini almaktadır. İkinci aşama ile üçüncü aşama arasında yer alan "Glass Ceiling" (cam tavan) orta gelir tuzağını ifade etmektedir (Ohno, 2009: 26-28). Birçok ülke yeterli yenilikçi ve yaratıcı politikalar uygulayamadığı için üçüncü aşamaya geçemeyerek, orta gelir tuzağına yakalanmaktadır.

Şekil 2.2: Kalkınma Aşamaları, (Ohno, 2009: 28).

Tho'ya göre, ekonominin üç temel gelişim aşaması vardır (Şekil 2.3). B, E, C ve D sırasıyla 1, 2, 3 ve 4'üncü grupları temsil etmektedir. C noktası aynı zamanda orta gelir aşamasını belirtmektedir. Normal şartlarda, KBGSYİH'si 500 dolar olan bir ülkede, KBGSYİH yıllık ortalama %7 büyürse, o ülkenin üst-orta gelirli ülkeler seviyesine ulaşması 40 yıl sürmektedir. Oran %5 ise, bu süre 60 yıla uzayacaktır. Fakat bu ülke üst-orta gelirli grubundaki bir ülke ise, yıllık %5'lik büyüme performansı ile yüksek-gelirli ülkeler grubuna sadece 15 yılda geçebilmektedir. Bu aşamadaki süre daha kısa olmasına karşın birçok ülke bu sıçramayı yapamayarak, orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. İlk aşamada B-C arasında, ülkede istihdamın artmasının yanı sıra imalat ve hizmet sektörlerinin ağırlığı artmaya başlamaktadır. Böylece tarım ağırlıklı

ekonomik yapı, endüstriyel ekonomiye evrilmektedir. Ayrıca bu süreçte, piyasalarda rekabet üstünlüğü ve teknolojik gelişim gibi alanlarda yapısal reformlar yaşanmaktadır. Fakat söz konusu ülke C noktasında, yüksek gelirli ülkeler grubuna geçiş aşamasında önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. B'den C'ye geçişte, düşük beceri gerektiren emek yapısından, teknoloji ve endüstrileşmeye uygun yüksek beceri gerektiren emeğe bir dönüşüm yaşanmaktadır. İkinci aşamada, ülkede ekonomik kalkınma girdi odaklı yani emek ve sermayenin yoğun olduğu şekilde karakterize edilmektedir. Emeğin yoğun olmasından dolayı emek arzı sonsuz kabul edilmektedir. Sermaye ise sınırlı olmasına karşın alt-yapı yatırımları için gerek duyulmaktadır. Çünkü sanayileşmeye ve teknolojik ilerlemeye ihtiyaç vardır. Fakat yüksek gelirli ülkeler grubuna girmek için teknolojik ve yönetsel alanlarda donanımlı olmanın yanı sıra sermayeyi de verimli alanlarda kullanarak sürdürülebilir bir büyüme gerekmektedir. Üçüncü ve son aşamada ise, sanayileşmenin sonucu olarak ülkede ücretlerde artış meydana gelmekte ve bunun sonucunda ülke emek-yoğun sektörlerde rekabet üstünlüğünü kaybetmektedir. Söz konusu ülke, ucuz işgücü avantajını elinde bulunduran düşük gelirli ülkeler ile hızlı teknolojik gelişim sergileyen küresel pazara hakim yüksek gelirli ülkeler arasında sıkışıp kalmaktadır. Nitelikli beşeri sermaye, yenilikçi politikalar, yönetsel ve teknolojik alanlarda uzmanlaşma yüksek gelirli ülkeler arasına girme noktasında kilit rol oynamaktadır (Tho, 2013: 3-5).

Şekil 2.3: Ekonominin Gelişim Evreleri, (Tho, 2013: 4).

Agenor, Canuto ve Jelenic ise, ekonomik kalkınma evrelerinin orta gelir tuzağı ile olan ilişkisini şu şekilde ortaya koymaktadırlar:

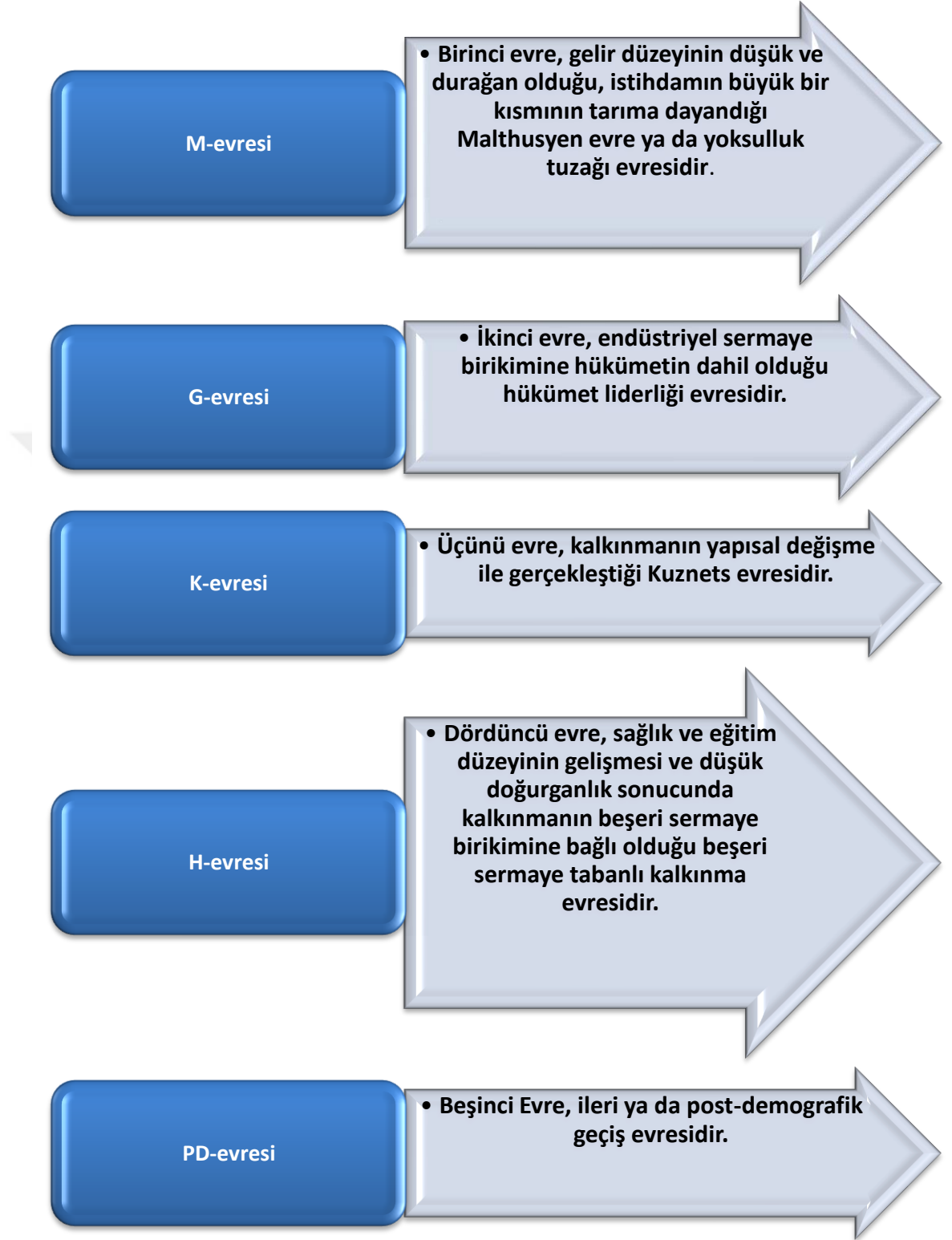

Şekil 2.4: Ekonomik Kalkınma Evreleri İle Orta Gelir Tuzağı İlişkisi, (Agenor vd., 2012: 3).

Altay, orta gelir tuzağında ekonomik kalkınma aşamalarını şu şekilde incelemektedir (Altay, 2013: 2-3) :

- İşgücü, düşük verimli tarım sektöründen sanayi sektörüne geçmekte ve verim artmaktadır.
- Gelişmiş ürünlerdeki sanayi ürünleri taklit edilmektedir.
- Söz konusu ülkeler "*verimlilik ayıplarını*" kapatmak için kendi paralarını devalüe etmektedirler.
- Hızlı büyüme sergilendiği dönemde ise, ülke içi yatırım oranları yüksek seyretmektedir.
- Satın alma gücüne göre ölçülen kişi başına düşen GSMH seviyesi 11-15 bin civarında olana kadar yüksek bir büyüme performansı sergilenmekte ve daha sonra keskin bir düşüş yaşanmaktadır.

Aoki (2011) kalkınma evrelerini beş evreye ayırarak incelemektedir (Şekil 2.5).

Şekil 2.5: Aoki'ye Göre Kalkınmanın Beş Evresi (Koçak ve Bulut, 2014: 4).

2.4. Orta Gelir Tuzağı Sorunsalının Nedenleri ve Çözüm Yolları

Orta gelir tuzağında sıkışıp kalan ekonomilerde görülen temel hastalıklar şu şekildedir (Eğilmez, 2012) :

- Tasarruflar ve dolayısıyla yatırımlar düşük düzeyde kalmaktadır.
- İmalat sanayisinde gelişme yavaş yürümektedir.
- Sanayide çeşitlenme ortaya çıkmamaktadır.
- Emek piyasasında koşullar zayıf kalmaktadır.

Pamuk'a göre ise, orta gelir tuzağındaki ülkelerin önde gelen sorunları arasında; düşük yatırım oranları, mamul mallar üretimindeki büyümenin yavaş kalması ve mamul mallar üretiminin yeterince çeşitlenememesi yer almaktadır (Pamuk, 2012: 348-353).

Tablo 2.17'de, çeşitli araştırmacıların ve dünya bankasının orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin, bu tuzaktan nasıl kurtulabileceğine yönelik politika önerileri yer almaktadır. Bu politika önerileri çeşitli ülkeler özelinde hazırlansa da birçok ortak yönleri bulunmaktadır. Bu durum, orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerin benzer sorunlar yaşadığına da işaret etmektedir.

Altay'a göre, orta gelir tuzağından kurtulan veya yakalanmayan ülkelerin ortak özelliği lise, üniversite ve daha yüksek düzeyde eğitim almış kişi sayısının toplam nüfusa oranı, orta gelir tuzağına yakalanan ülkelere kıyasla daha yüksek olmasıdır. Diğer bir ortak özellik ise, yapılan ihracat içinde yüksek teknoloji ürünlerinin payının yüksek olmasıdır (Altay, 2013: 3).

Kharas ve Kohli'ye göre, orta gelirden kurtulmak için üç önemli kademe bulunmaktadır. Bu kademelerden ilkinde, üretimde çeşitlenme politikasından uzmanlaşma politikasına, ikincisinde, ekonomik büyümede fiziksel sermayeden üretimde verimlilik esasına, üçüncüsünde ise, ekonomi yönetiminde merkezileşmeden yerinden yönetime geçilmektedir. Ayrıca ülkedeki sosyal sorunlar için zihniyet değişimi ve uzun dönemli politikaların gelişmesine olanak sağlayan siyasi liderlik faktörü orta gelir tuzağından kaçınmak için diğer önem arz eden noktalardan biridir (Kharas ve Kohli, 2011: 286-288).

Tablo 2.17: Orta Gelir Tuzağından Kurtulmaya Yönelik Politika Önerileri

Eğilmez, Mahfi (2012)	• Tasarruf oranlarını artırılmalı ve böylece iç finansman sağlanmalıdır. • İmalat sanayinin gelişimini hızlandırarak bu sektördeki katma değer payı olabildiğince artırılmalıdır. • İmalat sanayisinde üretim çeşitliliğinin artırılması neticesinde dünya imalat sanayisinde yer edinilmelidir. • Emek piyasasında koşullar iyileştirilmelidir. Fakat bu konuda piyasada doğal bir direnç olmasından dolayı düzenleme yapmak oldukça güçtür.
Aslan, Halil K. (2014: 2-3)	• Eğitim sistemi güçlendirilerek beşeri sermaye nitelikli hale getirilmelidir. • Verimlilik ve üretim artışına yönelik ekonomik reformlar yapılmalıdır. • Kamu kurumlarında reform yapılmalı ve inovasyon çalışmalarına önem verilmelidir. • Eğitim sistemini güçlendirerek önemli bir ekonomik başarı sağlayan Güney Kore, beşeri sermaye ile orta gelir tuzağı ilişkini açıklayan güzel bir örnektir.
World Bank: "Çin 2030" (2012: 18-22)	• Büyüme devam ederken gelirlerin artmasına paralel olarak büyümenin niteliği de artmalıdır. • Piyasa aktörleriyle uyumlu, dengeli ve sürdürülebilir bir büyüme sağlanmalıdır. • Yenilikçi politikalar güçlenerek devam etmeli ve yaratıcılık desteklenmelidir. • Beşeri sermayenin potansiyeli arttırılmalıdır. • Piyasanın rolü, hukukun üstünlüğü, toplumsal değerler ve yüksek ahlaki standartlar tesis edilmelidir. • Hükümete, devlete ve özel sektöre uygun düşen roller belirlenmelidir. • Küresel ar-ge sistemi ile bağlantılı "açık" bir yenilik sistemini teşvik edecek yeni stratejik çerçeve oluşturulmalıdır. • "Yeşil ile büyüme (grow green)" alanında yeni stratejik politikalar geliştirilmelidir. Nitekim hükümetin sürdüreceği yeşil kalkınma ile negatif durumlar içselleştirilebilecek, firmaları yeniliğe ve teknolojik gelişime yönlendirecektir. • Fırsat eşitliği ve sosyal koruma alanlarında yeni stratejik planlar oluşturulmalıdır. • Sonraki yirmi yılda, kamu maliyesi açısından karşılaşılabilecek zorluklarla mücadele edebilme kapasitesine sahip, sürdürülebilir bir mali sistem inşa edilmelidir. • Dünyanın geri kalanı ile karşılıklı fayda güdülebilecek ilişkiler geliştirilmelidir.
Carnovale, Maria (2012: 26)	• Bilgi-temelli ekonomi benimsenmelidir. • Eğitim ve öğretim sistemi yeniden ele alınmalıdır. • Yenilik teşvik edilmeli ve ar-ge çalışmaları yoğunlaşmalıdır. • Bilgi altyapısı hızlı bir şekilde geliştirilmelidir. • Bilgi-temelli ekonomik girişimlere daha kolay finansman sağlanmalıdır. • Tarım, hizmet ve imalat sektörlerinde yapısal reformlar yapılmalıdır. • Geçiş için, özel sektörü teşvik edecek politikalar geliştirilmelidir. • Kamu sektöründe bilgi yönetimi dönüşümünün nasıl olacağı planlamalıdır. • Bilginin "etik kullanımı" desteklenmelidir. • Toplumda varolan "dijital uçurum" azaltılmalıdır.

Pamuk, Şevket (2012: 348-353)	• Altyapı iyileştirilmelidir. • Beşeri sermayenin niteliğinin artırılması için eğitime büyük yatırımlar yapılmalıdır. • Nitelikli ve yüksek becerilerle donanımlı işgücü yetiştirilmelidir. • Bilim ve teknoloji de yeni atılımlar ile ileri seviyelere ulaşılmalıdır. • Yurtiçi tasarruf oranları arttırılmalı ve yatırım oranları yükseltilmelidir. • İmalat sanayi güçlendirilerek katma değeri yüksek ürünlere geçilmelidir. • Emeğin daha düşük verimlilik ürettiği tarım ekonomisinden, yüksek verimlilik üreten kent ekonomisine geçişin zayıflaması sorununu yüksek verimle istihdam politikaları ile aşılmalıdır. • Kadınların işgücüne katılım oranları arttırılmalıdır. • Korumacı politikalar terk edilmeli ve kur politikaları uluslararası rekabet koşullarına uygun olmalıdır. • Enerji bağımlılığı azaltılmalıdır. • Fırsat eşitsizliği, bölgesel eşitsizlikler ve kadın-erkek eşitsizlikleri nitelikli insan kaynağı adına bir an önce düzeltilmelidir. • Siyasi istikrar sağlanmalı ve hükümetler popülist politikaları terk etmelidir. • Demokrasi güçlendirilmeli, hukuk alanında güven sağlanmalı, ifade ve düşünce özgürlükleri güvence altına alınmalıdır. • Ülke kaynakları ve kurumları için kısa vadeli politikalardan vazgeçilerek uzun vadeli stratejik politikalar oluşturulmalıdır.
---	--

Yukarıdaki tabloda özetlendiği gibi, orta gelir tuzağından kurtulmanın yolları arasında, bilgi-temelli ekonominin benimsenmesi, inovasyon ve ar-ge çalışmalarının artırılması, eğitim sisteminin güçlendirilmesi, nitelikli beşeri sermayenin yetiştirilmesi, enerjide dışa olan bağımlılığın azaltılması, kadınların işgücüne katılım oranlarının artırılması, tasarruf oranlarının artırılması ve imalat sanayinin güçlendirilmesi neticesinde katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi maddeleri yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ VE ORTA GELİR TUZAĞININ MALİYE KURAMI BAĞLAMINDA ANALİZİ

3.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DÖNEMLER İTİBARIYLA GELİŞİM SÜRECİ

Türkiye'nin ekonomik serüveni analiz edildiğinde, ülkedeki ve dünyadaki konjonktürel gelişmelere bağlı olarak değişikliklere uğradığı görülmektedir. Dış etkenler olarak 1929 Büyük Dünya Krizi, II. Dünya Savaşı, Körfez Savaşı, Asya-Rusya Krizi ve iç etkenler olarak ise; 1958 Krizi ve devalüasyonu, 1979 Krizi, 1980 devalüasyonu, 1994 Krizi ve devalüasyonu, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizi örnek verilebilir. Bu etkenlerin ülke ekonomisine doğrudan veya dolaylı olarak önemli sonuçları olmuştur (Eğilmez, 2014: 70).

Türkiye'de, 1923-1929 yılları arasında devletin öncülüğünde özel sektörün teşvik edilmesine dayalı politikalar, 1930-1939 yılları arasında Devletçiliğe dayalı politikalar, 1940'lı yıllarda savaş ekonomisine dayalı politikalar, 1950'li yıllarda liberal politikalar, 1960-1980 yılları arasında planlı ve ithal ikamesine dayalı politikalar ve 1980'den sonra Neo-liberal temelli serbest piyasa ekonomisine dayanan politikalar uygulandığı bilinmektedir.

3.1.1. 1923-1950 Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında savaştan yeni çıkan ve çok yıpranmış bir ekonomik yapı mevcuttu. Uzun yıllar süren savaş nedeniyle erkek nüfusunun büyük oranda azaldığı görülmektedir. Kalan nüfusun beşte dördü ise, direk veya doğrudan tarım ile uğraşmaktaydı. Üretilen tarımsal ürünler ancak yetiştirildiği bölgedeki halka yetmekteydi. Ayrıca ulaşım olanaklarının oldukça yetersiz olması, üretilen bu tarımsal ürünlerin ekonomiye katkısını da engellemekteydi. İç ve dış ekonomide büyük oranda hakimiyet azınlıkların elindeydi. Ülkede el sanatlarından ibaret olan sanayi yapısı ise, serbest ticaret ve kapitülasyonlarında etkisiyle ithalata bağımlı haldeydi (Aktan, 1998: 29-30).

Türkiye Cumhuriyeti kurulurken ekonomik anlamda ilk önemli husus 1922-23 yıllarında gerçekleştirilen Lozan Barış Konferansı görüşmeleridir. Uzun pazarlıklar

neticesinde bazı temel konulardaki düzenlemeler şu şekildedir: Kapitülasyonlar kaldırıldı, serbest ticaret anlaşmaları sona erdirildi, 1929 yılından itibaren Türkiye kendi gümrük tarifelerini belirleme yetkisini elde etti ve Osmanlı Devleti'nden kalan borçların %67'si kabul edildi⁸ (Pamuk, 2014: 175-176).

Ekonomi açısından Cumhuriyetin ilk yıllarında bir diğer önemli olay, Lozan barış görüşmelerine ara verildiği sırada 1135 delege ile toplanan İzmir İktisat Kongresi'dir. 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılan kongrede "Misakı İktisadi" (İktisadi Anlaşma)⁹ ve "Çiftçi, sanayici ve işçi gruplarına ilişkin esaslar"¹⁰ adları altında iki grupta kararlar alınmıştır (Susam, 2009: 83).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan önemli ekonomik gelişmelerin bazıları şu şekildedir: Hükümetin önemli gelir kaynaklarından olan aşar ve ağnam vergileri 1924 yılında kaldırılarak bunların yerine kimi arazi, şeker ve gazyağı gibi çeşitli vergiler konulmuştur, Osmanlı Devleti döneminde 50 yılda inşa edilen 4.136 km demiryolu ağına karşın Cumhuriyetin ilk 14 yılında buna ilave olarak 3 bin km'lik demiryolu inşa edilmiş¹¹ ve yabancıların elinde olan demiryolu hatlarında da devletleştirme politikası izlenmiştir, madencilik ve alt yapı fiziki sermayesi millileştirilmiştir, özel sektöre dayalı

⁸ 1933 yılında Paris'te yapılan anlaşma ile, Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan kalan 63 milyon dolar olan borcu üstlenmiştir. 1954 yılında son taksit ödemesi ile Osmanlı dış borçlarının 100 yıllık tarihi sonlanmış (Ulusoy, 2013: 150-151).

⁹ Misakı İktisadi kararları özetle şu şekildedir: "Bütün çabalar ülkenin ekonomik kalkınması içindir, yerli üretim teşvik edilmeli ve lüks ithalattan kaçınılmalıdır, ormancılık, madencilik ve hayvancılığın geliştirilmesine çalışacaktır, ekonomik gelişmeye katkısı olmak kaydı ile yabancı sermayeye izin verilecektir, girişim ve çalışma özgürlüğü esas alınacak ancak tekelliliğe izin verilmeyecektir." (Susam, 2009: 83).

¹⁰ Bu grupta yer alan kararlar özetle şu şekildedir: "Reji idaresi kaldırılacaktır, bütün tarımı ve ticareti serbest olacaktır, ihrac edilen bütün işlenmiş olacaktır, aşar kaldırılacak ve yerine uygun bir vergi konulacaktır, Ziraat Bankası yeniden düzenlenecektir, demiryolları, limanlar, ve diğer ulaşım altyapısı geliştirilecektir, ipekçilik geliştirilecektir, hayvancılıkla ilgili tedbirler alınacaktır, pancar ve kendir üretimi geliştirilecek, tarımda makineleşmeye gidilecek ve tarımsal aletlerin Türkiye'de yapımı sağlanacaktır, harp sanayi tesisleri geliştirilecektir, ticaret bankası kurulacak ve devlet bu bankanın sermayesine katılacaktır, kambiyo ve borsa işleri düzenlenecek, borsalar millileştirilecek, Maliye ve İktisat Vekaletleri bu işleri düzenlemek üzere görevlendirilecektir, işletilmeyen madenlerin işletme hakkı Türklere verilecektir, madencilik alanında düzenlemeler yapılacaktır, kabotaj hakkı işlerlik kazanacaktır, Türk armatörler teşvik edilecektir, gümrük politikası, ticaret, tarım ve sanayi-i geliştirecek şekilde düzenlenecektir, ihracat teşvik edilecek, yeni bir gümrük tarifesi hazırlanacak, dahili gümrükler kaldırılacaktır, tekel sistemi kaldırılacaktır, Ticaret ve Sanayi odaları kurulacaktır, iç sanayi dışa karşı gümrüklerle korunacaktır, makine ve teçhizat ithalatından gümrük vergisi alınmayacaktır, Türk sanayinde sermayenin en az yüzde yetmiş beşi Türklerin elinde bulunacaktır, Teşvik-i Sanayi kanunu yürürlükte kalacaktır, devlet memurları ve askerlerin ihtiyaçları iç üretimle sağlanacak, sanayicilere kredi vermek üzere bir sanayi bankası kurulacaktır, asgari ücret hadlerinin üç ayda bir belirlenmesine karar verilmiştir." (Susam, 2009: 83-85).

¹¹ Osmanlı Döneminde inşa edilen demiryolu ağı: 4136 km (Anahat), 1923-1950 yılları arasında inşa edilen demiryolu ağı: 3764 km (Anahat), 1951-2010 yılları arasında inşa edilen demiryolu ağı: 1449 km (Anahat) (Pamuk, 2014: 178).

bir iktisadi kalkınma modeline bağlı olarak Atatürk öncülüğünde 1924 yılında İş Bankası kurulmuştur, 1925 yılında Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi kurularak uçak sanayisi yönünde ilk adım atılmıştır, devlet bu dönemde sadece gelir elde etme amacıyla tütün, kibrit, tuz, ispiroto ve ispirotolu içkiler üzerinden tekel kurmuştur, senyoraaj hakkının elde edilmesi neticesinde Merkez Bankası kurulmuş ve 1931 yılında faaliyete geçmiştir, toprak reformu yapılmıştır, vergilendirme yetkisi ve yargısı tam olarak kazanılmıştır (Akalin, 2008: 28; Pamuk, 2014: 176-182; Şahin, 2002: 55; Önder, 2013: 70).

Türkiye, Cumhuriyetin ilk on beş yılında para ve maliye politikalarını ekonomik istikrarı sağlama amacıyla uygulamıştır. Denk devlet bütçesi ilkesi benimsenerek, para arzı sadece ekonominin gerektirdiği kadar artırılmıştır. Bu dönemde önemli bütçe açığı verilmemiş hatta birçok kez bütçe fazlası verilmiştir. Bu dönemde ülkede fiyat istikrarı sağlanmış ve ulusal para olan TL, 1930-38 döneminde sterlin ve dolar karşısında değer kazanmıştır. Bu dönemde dış ticaret ilişkileri ise, öz kaynak kullanımına ağırlık verilmesi nedeniyle gelişmemiştir (Şahin, 2002: 79).

1913 yılında çıkarılmış olan Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkatı, Cumhuriyetin ilk yıllarında da çeşitli değişikliklerle 1928 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1927 yılında ise, 15 yıllık süre için hazırlanan Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmıştır. Devlet bu iki kanunda da tam anlamıyla liberal politikalar izlemiş ve özel sektörün sermaye birikimini desteklemiştir (Önder, 2013: 69-70).

Fakat 1929 yılında yaşanan Dünya Buhranı¹² sırasında, Türkiye'de ciddi bir döviz krizi süreci yaşanmıştır. Diğer yandan Lozan'a bağlı olarak 1930 yılında Türkiye kendi gümrük tarifesini belirleme hakkını elde ederek kendi sınırlarını belirleyen bir ülke konumuna ulaşmıştır. Milli ürünlerin kullanılmasını ve tasarrufların

¹² 1929 Büyük Dünya Krizi: Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, ülkelerin çoğu altın standardı denen bir para sisteminde idi. Kağıt para, altın karşılığı olarak basılıyor ve dolayısıyla döviz kuru da altın kuru üzerinden oluşuyordu. Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra paraya acilen gereksinim duyan Avrupa ülkeleri altın standardını terk ederek karşılıksız para basmaya başladılar. Bu durum Avrupa ülkelerinde enflasyonun artmasına ve yatırımcıların altın karşılığı para basmayı sürdüren Amerika'ya yönelmesine neden oldu. Bu dönemde dünyadaki altın servetinin %40'ını kendinde toplayan ABD (New York), dünya finans merkezi unvanını Londra'dan aldı. Bu sıçrama borsada değerlerin astronomik bir şekilde yükselmesini sağladı. Hükümet altın girişini özendirmek adına deflasyonist politikalar izledi. Fiyatların düşüşü, ekonomik gerilemeyi beraberinde getirdi. 1929 yılının Ekim ayında ABD borsasında düşüşler başladı. 24 Ekim 1929'da ekonomi literatürüne Kara Perşembe olarak geçen seanslarda borsa çöktü. Bir günlük kayıp 4 milyarın üzerinde gerçekleşti. Kriz yaklaşık 10 yıl sürdü ve kısa sürede dünyaya yayıldı. Bu süre zarfında 4000 binden fazla banka battı, işsizlik oranı 1929'da %3.2'den 1933'te %25'e yükseldi, fiyatlar %25 oranında düştü ve GSYH'da önemli bir düşüş gerçekleşmiştir (Eğilmez, 2014: 57-58).

yükseltilmesini teşvik eden Milli İktisadiyat ve Tasarruf Cemiyeti'nin 1929 yılında kurulmasıyla devletçilik politikalarının temeli atılmıştır. 1934'te uygulamaya konulan Birinci Sanayi Planı ve 1936 yılında uygulamaya konulan İkinci Sanayi Planı'nda devletçilik uygulamalarının hakim olduğu görülmektedir. Bu planların uygulama sürecinde mensucat sanayi, maden sanayi, selüloz sanayi, seramik sanayi, kimya sanayi, demir çelik sanayi, metal ve makine sanayi alanlarına yoğunlaşmış ve Etibank ve Sümerbank gibi sanayiye destekleyen dev kamu kurumları kurulmuştur. Ayrıca sanayileşmenin önündeki en büyük engellerden biri olan ulaşım sorununun çözümü adına demiryollarının yapımına ağırlık verilmiştir. 1930-39 yılları arasında uygulanan devletçilik politikalarından, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının neticesinde savaş ekonomisi uygulamalarına geçilmiştir (Önder, 2013: 70).

İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce savaş ekonomisi uygulamalarına başlayan Türkiye, savaşın sürdüğü yıllarda ekonomiye müdahaleci bir tutum sergilemiş ve denetimi artırmıştır. Savaş yıllarında ise, bütçe gelirlerinin yaklaşık yüzde %60'ı savunma harcamalarına ayrılmıştır. Bu oran daha önce %40 seviyelerindeydi. Harcamaların karşılanması noktasında vergi gelirleri ve borçlanmanın yanı sıra TCMB kaynaklarına da başvurulmuş, bu durum enflasyonu tetiklemiştir. Savaş ekonomisi ülkenin dış ticaretini tıkanma noktasına getirerek, özellikle sınai üretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Savaş ekonomisinin bu olumsuz etkilerini azaltmak adına devletin ekonomide kontrol ve yaptırım yetkisini artıran Milli Korunma Kanunu¹³ 1940 yılında çıkarılmıştır. Bu dönemde çıkarılan bir diğer önemli kanun ise, Varlık Vergisi Kanunudur (1942). Bu kanun, savaş süresince ticari anlamda yüksek kazanç elde eden kesimlerin kazançlarının bir kısmına el koymayı amaçlayan servet vergisidir. Varlık vergisiyle devlet bir yandan savunma harcamalarının finansmanını sağlamayı diğer yandan azınlıkların ekonomi üzerindeki etkilerini kırmayı amaçlamıştır. Bu vergiyle yaklaşık 465 milyon TL gelir hedeflenmiş, fakat 315 milyon TL toplanabilmiştir. Vergi

¹³ Milli Korunma Kanunu ile şu düzenlemeler getirilmiştir: "Hükümet özel kişilere ait sanayi ve madencilik tesislerinin hangi malları ne kadar üreteceğini belirleyebilecektir. Hükümet gerek gördüğü kuruluşlara, bir tazminat ödeyerek el koyabilecektir. Tarımda ne ekileceğini devlet tayin edecek ve 500 hektarın üstündeki araziye gerekirse bir tazminat ödeyerek bizzat devlet işletebilecektir. Özel kişilere ait taşıt araçları Devletçe belirlenecek fiyatlarla istenilen yerlerde çalıştırılabilecektir. Gerekli görülürse bu araçlar Devlet tarafından satın alınabilecektir. Özel kesimin yatırımları izin alma şartına bağlanmış ve Hükümetin denetimine tabi tutulmuştur. Kanun Hükümete özel kişilere ait üretim birimlerinin atıl halde tutulmasını önlemek amacıyla, el koyma, çalışmaya zorlama yetkisi verilmiştir. Bu amaçla Hükümet gerekli gördüğü işletmelere kredi, malzeme ve uzman eleman ve işçi sağlayacaktır. İç ve dış ticarete fiyat kontrolü sistemi getirilmiştir. Devlet piyasalara alıcı olarak girebilecek, bizzat ithalat yapabilecektir. İhtiyaç duyulan mallara el koyabilecek ve bunların dağıtımını gerçekleştirecektir." (Şahin, 2002: 84-85).

gayreti %67 şeklinde gerçekleşmiştir. Çok önemli eleştirilere konu olan Varlık Vergisi 1944 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. 1945 yılında ise, Meclisten büyük tartışmalar neticesinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun kapsamında 2.2 milyon hektar toprak 432117 aileye dağıtılmıştır. 1973 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanun, özellikle büyük toprak sahiplerinin muhalefet etmeleri nedeniyle zamanla amacından sapmıştır (Şahin, 2002: 83-87).

Ülman'a göre, Türkiye, Truman Doktrini çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri'nden toplamda 400 milyon dolarlık askeri yardım almıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemli oranda tahrip olan Avrupa'nın yeniden canlanması için Marshall Planı uygulanmıştır. Yardım alan 16 ülkeden biri olan Türkiye, bu yardım çerçevesinde 1948-51 yılları arasında 71.7 milyon dolar hibe ve 55 milyon dolar kredi olmak üzere toplam 122 milyon dolar kaynak elde etmiştir (Ulusoy, 2013: 175). Türkiye bu kapsamdaki kaynak ile karayolları yapımına ve tarımda makineleşmeye ağırlık vermiş ve birçok çimento fabrikası ve Kamu işletmeleri kurulmuştur (Önder, 2013: 71).

3.1.2. 1950-1960 Dönemi

Çok partili döneme geçilmesinin ardından, 1950 yılında yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti'nin iktidar olması siyaseten olduğu kadar ekonomi açısından da büyük önem arz etmektedir. Demokrat Parti, daha önce uygulanan devletin ekonomiye yönelik müdahalelerini eleştirerek, ekonomide özel teşebbüse dayalı liberal bir politika benimsemiştir. Dış ticaret büyük oranda serbestleştirilmiş ve fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. DP döneminin önemli ekonomik gelişmeleri şu şekildedir: İthalat yüzde 60-65 oranında serbestleştirildi, özel sermaye birikiminde artış gerçekleşmiştir, linyit, krom, demir gibi bazı madenlerin üretiminde özel girişim teşvik edilmiştir, yeni kurulan şeker ve çimento fabrikalarının sermayelerine özel sektörde katılması sağlanmıştır, özel sektörün kredi ihtiyacının karşılanması için 1950 yılında Sınai Kalkınma Bankası kurulmuştur, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 1951 ve 1954 yıllarında iki kez değişikliğe uğramış ve bu değişiklikler yabancı sermayeyi teşvik etmek adına liberal yapıdadır, 1954 yılında kabul edilen Petrol Kanunu ile devletin tekelinde olan bu alan yabancı sermayeye açılmıştır, tarımda makineleşmeye bağlı olarak ekili tarımsal alanlar 1950'li yıllarda %50'den fazla genişlemiştir, tarımsal üretim miktarı 1948'den 1960'a kadar %60 oranında artış göstermiştir, baraj yapımı

gibi büyük projelerin temeli atılmıştır, karayolları başta olmak üzere ulaşım ve enerji alanında altyapı çalışmalarına hız verilmiştir, kentleşmeye bağlı olarak göç etme oranında artış meydana gelmiştir (Pamuk, 2014: 227-230; Susam, 2009: 129-132; Şahin, 2002: 103-108).

1950’li yılların sonunda, liberalizm politikalarının dışarıdan sermaye ithal etme noktasında yetersiz kalması, dış borç yükü ve kamu açıklarının artması, yatırımların plansız gerçekleşmesi, enflasyon oranlarının %20’lere çıkması gibi olumsuz faktörler Türkiye Ekonomisi’ni 1958 yılında krize sürüklemiştir (Susam, 2009: 132). Türkiye ağırlaşan borç yükü karşısında 1958 yılında Cumhuriyet tarihinin ilk moratoryumunu ilan etmiştir. Bu kapsamda Türkiye 4 Ağustos 1958 tarihinde OEEC, IMF ve ABD ile “İstikrar Programı” konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu program, IMF’nin Türkiye’de ekonomik anlamda uyguladığı ilk reçete niteliğindedir (Ulusoy, 2013: 177).

Özetle, Demokrat Parti Dönemi’nin ilk üç-dört yılında liberal ekonomi politikaları uygulanmış, daha sonraki süreçte olumsuz gelişmelerin de etkisiyle ekonomideki müdahale ve kontroller artmaya başlamıştır. Her ne kadar liberal politikalar sürdürülemese de, bu dönemden itibaren özel kesim ikinci sınıf olmaktan kurtularak ekonomide ağırlığı olan bir kesime evrilmiştir (Savaş, 2002: 107-108).

3.1.3. 1960-1980 Dönemi

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin nedenleri arasında DP’nin ekonomik politikaları da gösterilmektedir. DP’nin ekonomi politikalarının eleştirilmesinin temel nedenleri arasında uzun vadeli olmaması ve ekonomi yönetiminin eşgüdüm perspektifinden yoksunluğu maddeleri sayılabilir. Askeri rejim ekonomi anlamında bu eksiklikleri giderebilmek için 30 Eylül 1960 tarihinde 91 sayılı yasa ile Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Devlet Planlama Teşkilatı’nın asıl görevi ülkenin kalkınma planlarını hazırlama ve yürütme görevidir. Bu yasanın hedefleri şunlardır: *“Memleketin ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçlara yönelik politikaların belirlenmesi, bu doğrultuda uzun ve kısa vadeli planların hazırlanması ve özel sektörün plan hedefleri doğrultusunda teşvik edilmesi”* şeklindedir. Diğer bir deyişle bütçe ile belirlenen kamu yatırımlarında plan hedeflerinin korunması hedef alınırken, özel kesim yatırımlarının teşvikler yolu ile kamu hedeflerine yönlendirilmesi amaçlanmıştır. Planlamada sanayi sektörünün geliştirilmesi ön plana çıkarılmakla birlikte, tarım ve

sanayi arasında dengeli kalkınma fikri de korunmuştur... Plan ayrıca, ekonomik büyüme hedefleri yanında, ödemeler dengesinin gözetilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi, vergi reformunun yapılması gibi amaçlar yanında, nüfus politikası ve sosyal adaletin sağlanması gibi sosyo-ekonomik sorunlara da el atmış, böylece ekonomik veriler üzerinde değil, sosyal verilerde de etkin toplumsal dönüşümler oluşturmayı hedeflemiştir” (Önder, 2013: 72-73). Kabul edilen bu yasa ile, Türkiye planlı ekonomiye ve Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi’ne geçiş yapmıştır. DPT’nin kuruluşu aşamasında, OECD desteği ile planlama uzmanı Hollandalı iktisatçı Jan Tinbergen danışman olarak görev almıştır (Pamuk, 2014: 235; Susam, 2009: 144).

1960’lı yıllarda Türkiye’de kamu kesimi ile özel kesim arasında yeni bir iş bölümünün ortaya çıkmaya başladığı, karma ekonomi modelinin uygulandığı ve ülke sanayisinin gelişmesi yönünde ithal ikamesi yoluyla sanayileşme politikasının benimsendiği görülmektedir. Karma ekonomi modelinin uygulandığı bu dönemde, 1960’larda devreye giren Ereğli Demir-Çelik ve Petkim gibi büyük ölçekli yatırımlarda kamu sektörü ağırlıkta iken, tekstil, gıda sanayi, radyo, buzdolabı, çamaşır makinesi ve otomotiv gibi dayanıklı tüketim mallarının nihai üretiminde özel sektör ağırlıktaydı. Bu dönemde iç pazarda Koç ve Sabancı gibi büyük holdinglerin yıldızı parlarken, yabancı sermayenin ülkeye girişi ise diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla sınırlı kaldığı görülmektedir (Pamuk, 2014: 237). İthal ikameci ve koruma politikaların amacı, en basit girdiden başlama üzere zamanla tüm girdilerin yurtiçinde üretilmesini sağlamaktır. Fakat bu amacın gerçekleşmesi noktasında iki önemli engel bulunmaktaydı. Bunlar, ithal edilen ürünlerin büyük çoğunluğunda patent anlaşmaları gereği kopyalama imkanlarının olmaması ve dışa kapalı ekonomi yapısında iç piyasada etkin rekabet ortamının oluşmamasına bağlı olarak güçlü üretici firmaların olmamasıdır (Önder, 2013: 72).

Bu dönemde dört tane beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu planlar ve temel hedeflerin bazıları şu şekildedir:

- **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) (1963-1967):** Planın ana hedefleri şunlardır: Sosyal adalet temelinde kalkınma hızında %7 civarına ulaşılması, bu kalkınma hızına ulaşırken %4’ü dış, %14’ü iç kaynaklardan olmak üzere GSMH’nin %18’i kadar yatırım oranının sağlanması, yatırımlar yapılırken bölgeler arası dengenin sağlanması, gelir dağılımını düzeltici yönde

tasarrufun artırılması, vasıflı işgücünün yetiştirilmesi ve bu yönde eğitim-öğretim sisteminde gerekli reformların yapılması, yerli sanayicinin dış ülkelerle rekabet edebilir seviyeye gelene karar koruma politikalarıyla desteklenmesi yani zamanla etkisi azalan ithal ikameci politikaların uygulanması, tarımda, ticaretle, sanayide ve devlet hizmetlerinde yapısal reformların hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.¹⁴

- **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) (1968-1972):** Planın ana hedefleri şunlardır: Yıllık ortalama yüzde 7'lik büyüme performansının sağlanması, geleneksel tarım metotlarının terk edilerek ileri teknoloji ve yeniliklerin sağlanması, sanayi sektöründeki üretimin yıllık ortalama %12 artırılması ve sanayi sektörünün GSMH içindeki %16.3 olan payını %20,5 seviyesine çıkarılması, tarımdaki fazla işgücünün tarım dışı alanlara kaydırılması, nitelikli beşeri sermayenin verimli sektörlerde kullanılması ve uzun vadede dışa olan bağımlılığın sona ermesi, birey başına düşen GSMH'nin 2580 liradan 3200 liraya çıkarılması, kalkınmanın sosyal adalet ve fırsat eşitliği temelinde sağlanması, dış borçların GSMH oranının %2'den %1.7'ye düşürülmesi, karma ekonomik modelin ışığında ve özel sektöre yol gösterici bir stratejinin benimsenmesi, enerji, ulaştırma ve diğer altyapı çalışmalarına önem verilmesi, turizm sektörünün sanayi anlayışı içinde yeniden dizayn edilmesi hedeflenmektedir.¹⁵
- **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) (1973-1977):** Planın ana hedefleri şunlardır: Ortalama kalkınma hızının %7.9 olması, 1977 yılı itibariyle GSMH içindeki dış açık oranının %0.6 seviyesine düşürülmesi, tarım sektörünün GSMH içindeki payının %23'e çekilmesi, sanayi ve hizmetler sektörünün payının sırasıyla %27 ve %50 seviyelerine yükseltilmesi, yaşama düzeyinin yükseltilmesi, sanayileşmenin hızlanması, dış kaynaklara olan

¹⁴ <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf> (Erişim Tarihi: 14.01.2015).

¹⁵ <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf> (Erişim Tarihi: 14.01.2015).

bağımlılığın azaltılması, istihdam sorununun çözülmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.¹⁶

- **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) (1979-1983):** Planın ana hedefleri şunlardır: GSYİH, GSMH ve KBGSMH ortalama oranlarının sırasıyla %8.2, %8 ve %5.7 civarında büyümesi, tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün katma değerlerinin ortalama oranlarının sırasıyla %5.3, %9.9 ve %8.5 şeklinde artırılması, toplam yatırımların %12.5 artırılması, iç tasarrufların GSMH içindeki payının %22.4'e çıkarılması, dış tasarrufların payının ise %2'ye düşürülmesi, toplam kamu gelirlerinin %12.1 artırılması, toplam harcamaların %12.5 artması, turizmden elde edilecek gelirlerin 468 milyon dolara yükseltilmesi, insan gücünün hem nicelik hem de nitelik yönünden gelişmesi, işgücü fazlası oranının %9.7 seviyesine çekilmesi, tüm seviyelerde okullaşma oranlarının artırılması, kentleşme oranının ortalama %6.7 şeklinde gerçekleşmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi, kaynak artışlarının sağlanması, ekonomik genel dengenin korunması hedeflenmektedir.¹⁷

Tablo 3.1: Kalkınma Planları ve Büyüme Hedefleri (1963-1983)

Kalkınma Planları	Yıllar	Hedef	Gerçekleşme
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1963-1967	%7	%6.6
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1968-1972	%7	%6.3
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1973-1977	%7.9	%5.2
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1979-1983	%8	%1.7

Kaynak: (Önder, 2013: 73).

Tablo 3.1'e göre uygulanan ilk iki beş yıllık programın hedefe yakın gerçekleştiği görülmektedir. Üçüncü ve özellikle dördüncü programın çeşitli siyasi ve ekonomik krizlerinde etkisiyle hedefinden çok uzakta gerçekleştiği tespit edilmektedir. 70'li yıllarda yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin önemli olanları şunlardır: Sıkça yapılan devalüasyonlar,¹⁸ 12 Mart 1971 askeri müdahale, döviz ve enerji

¹⁶ <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf> (Erişim Tarihi: 14.01.2015).

¹⁷ <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf> (Erişim Tarihi: 14.01.2015).

¹⁸ 70'li yıllarda yapılan devalüasyonlar şu şekildedir: 1970 (1\$=15 TL), 1975 (1\$=17.5 TL), 1978/1 (1\$=25 TL), 1978/2 (1\$=35 TL), 1979 (1\$=47 TL) (Yavuz, 2009: 213).

darboğazlarının yaşanması, 1973 Dünya Petrol Krizi,¹⁹ 1970'li yıllarda yaşanan hükümet krizleri, koalisyon hükümetleri, Kıbrıs olayları, yüksek enflasyon, cari açık ve işsizlik gibi makroekonomik verilerin olumsuz seyretmesi.

3.1.4. 1980-2001 Dönemi

Özellikle 1977-79 yılları arasında yaşanan krizlerden dolayı ekonomi alanında çıkış yolu aranmaktaydı. Bu bağlamda, Süleyman Demirel başkanlığındaki azınlık hükümeti, Türkiye ekonomisi literatürüne giren “24 Ocak 1980 Kararları”nı yürürlüğe koymuştur. 24 Ocak kararlarının, dönemin dünya ekonomisine paralel olarak Neo-Liberal yaklaşıma dayandırıldığı görülmektedir. 1980 sonrası döneme damgasını vuran Turgut Özal, o dönemde başkanlık müsteşarı sıfatıyla 24 Ocak programının sorumlusu idi (Pamuk, 2014: 265; Susam, 2009: 169).

24 Ocak programı genel itibarıyla serbest piyasa mekanizması politikasına dayanmaktadır. Buna bağlı olarak programa göre, KİT'ler de dahil olmak üzere kamu kesiminin icra alanı daraltılacak ve ekonomide serbest piyasa güçleri hakim kılınacaktır. Programın, strateji ve hedefleri kısaca şu şekilde özetlenebilir: Ekonomide devlet müdahalesini minimize ederek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak, ekonomide dengelerin idari kararlardan ziyade fiyat mekanizmasını geçerli kılmak, sanayileşme alanında ithal ikameci politikalardan vazgeçilerek ihracata dönük sanayileşme politikasına geçmek, kısa vadede dış ödeme güçlüklerine çözüm bulmak, sınai malların ihracatında artış sağlamak, enflasyon hızını düşürmek ve yüksek büyüme hızını yakalamaktır (Şahin, 2002: 191-192).

¹⁹ Bretton Woods Sistemi'nin Çökmesi ve 1973 Petrol Krizi: “1970'lere kadar ABD, parasını altın karşılığı olarak basan tek ülkeydi. 15 Ağustos 1971'de doları altın değişim standardından çıkararak karşılığını kaldırdı ve dalgalanmaya bıraktı. Böylece dünya para sistemi birdenbire karşılıksız kalmış oldu. Hemen ardından İngiltere de Pound'u dalgalanmaya bıraktığını açıkladı. Öteki sanayileşmiş ülkeler de onları izledi. Para sisteminin karşılıksız kalmış olması gelişmiş ülkelerin rezerv artırmak amacıyla kolaylıkla para basmalarına yol açtı. Bunun sonucunda hem dolar hem de öteki para birimleri değer kayıplarına uğradılar. Petrol fiyatları dolara bağlı olduğundan, dolardaki bu değer kaybı petrol üreticisi ülkelerin reel anlamda önemli kayıplarla karşılaşmasına yol açtı. Bunun üzerine petrol üreticisi ülkeler birliği OPEC, petrol fiyatlarını altına bağladığını ilan etti. Böylece doların altın karşılığının kaldırılmasından bir süre sonra petrol fiyatları hızla yükselmeye başladı. 1947 ile 1967 arasında petrolün fiyatı yıllık %2'den daha düşük bir artış hızı yaşanmıştı. 1958 ile 1970 arasında petrolün varil fiyatı 3 dolar dolayında kaldı. 1973 ile 1974 arasında petrol fiyatları hızla yukarı fırladı. 1972 yılında petrolün varil fiyatı 3 dolardı. 1974 sonunda fiyat 12 dolara fırlamıştı. Petrol fiyatlarının bu şekilde artmasının ardında 1973 yılındaki İsrail'le Araplar arasındaki Yom Kippur savaşı da etkili olmuştur” (Eğilmez, 2014: 62-63).

24 Ocak Kararlarının ana hatları ise şu şekilde özetlenebilir: “*Türk Lirası %32.7 oranında devalüe edilerek, günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiş, devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış, KİT’lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmış, gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmış, dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferine kolaylık sağlanmış, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiş, ithalat kademeli olarak serbestleştirilmiş, ihracat; vade iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörler göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edilmiş, döviz alım satımı serbest bırakılmış, döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılmış, faiz oranları serbestleştirilmiş ve reel faiz politikası izlenmiş, en önemlisi fiyat kontrol ve sınırlamaları kaldırılarak piyasa kurallarının geçerliliği hedef alınmıştır.*” (Susam, 2009: 169).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’da (1985-1989) 24 Ocak Kararlarının ışığında hazırlanmıştır. Bu bağlamda, 1984 yılından itibaren ekonomide mal-hizmet, sermaye, para ve döviz piyasalarında serbestleştirme süreci hız kazanmıştır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nın (İMKB) faaliyete geçmesi, 1986 yılında Bankalar arası Para Piyasası’nın oluşturulması ve 1987 yılında Merkez Bankası’nın açık piyasa işlemlerine başlaması, bu dönemde serbestleştirme politikası yönünde atılan adımlardır (Susam, 2009: 172). Ayrıca Ağustos 1989 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 Sayılı Karar ile bütün sermaye hareketleri liberalize edilerek, Türkiye’de finans piyasaları uluslararası sermayeye açılmıştır (Eşiyok, 2012: 70).

1980’li yıllarda yeni politikalar neticesinde ekonomi toparlanma sürecine girmesinin yanı sıra kısa vadeli ve detaylı planlanmadan uygulanan politikaların etkisi süreli olmuştur. 90’lı yıllarda ise, yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların sonucunda ekonomi yeniden bunalım dönemine girmiştir. 90’lı yılların başında yaşanan Körfez krizi, 32 Sayılı Karar ile 1993 yılında dış ticaret açığının 14 milyar dolara ulaşması, cari açığın 6.4 milyar dolara yükselmesi ve 1993 yılından sonra yaklaşan yerel seçimler nedeniyle istikrar programlarının ertelenmesi yeni bir ekonomik krizin tetikleyicisi olmuştur. Bu dönemde Dolar-TL paritesi önemde oranda bozulmuş, yüksek enflasyon beklentileri artmış, ABD’li kredi değerlendirme kurumlarının Türkiye’nin kredi değerliliğini arka arkaya düşürmesi sonucu kredi bulma imkanı kalmamış ve Hazine borçlanamaz hale gelmiştir (Susam, 2009: 190-191).

Ekonomide bozulan dengelerin ve istikrarın yeniden sağlanması için **5 Nisan 1994 Kararları** alınmıştır. 5 Nisan 1994 Kararlarının başlıca hedefleri şu şekildedir: “Ek vergi alınarak kamu gelirlerinin artırılması, kamu giderlerinin; ücret artışlarının enflasyonun altında tutulması da dahil olmak üzere, çeşitli bütçe kısıntıları yoluyla düşürülmesi, konsolide bütçe açığının ve dolayısıyla kamu kesimi harcama gereğinin düşürülmesi, TL’nin dolar karşısında değer kazanmasının önlenmesi, Hazine borçlanmasını çekici hale getirebilmek için başlangıçta enflasyonun çok üstünde bir faizle kağıt satılması ve zaman içinde bu faizin düşürülmesi” (Eğilmez, 2014: 71). Bu çerçevede uygulanan başlıca tedbirler şu şekildedir: *“Türk Lirasının %39 oranında devalüe edilmesi, döviz kurlarının serbest bırakılması, kurların on banka verilerine göre belirlenmeye başlaması, 10 yıllık aradan sonra IMF ile stand-by anlaşmasına gidilmesi, hazinenin Merkez Bankasından alacağı avansa sınır getirilmesi, KİT ve Tekel ürünlerinin pahalılaştırılması, akaryakıtla ilişkin kesintilerin artırılması, konsolide bütçe açığının ve kamu kesimi borçlanma gereğinin düşürülmesi ve bazı vergilerin konulması”* şeklindedir (Susam, 2009: 191). Uygulamaların sonucunda, para ve döviz piyasalarında görece bir istikrar sağlandı, mevduatlarda iyileşme gözlemlendi, Merkez Bankası rezervleri yükselme trendine girdi, Dış ticaret dengesinde olumlu yönde gelişmeler görüldü, iç borçlanmada faiz oranları düşerek borçlanma maliyeti azaldı, ithalatın azalması ve ihracatın hızlı artışı cari işlemler dengesini pozitif yöne çevirdi ve kamu finansman açıkları büyük oranda aşağıya çekildi. Fakat 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde²⁰ çıkan ve bütün dünyayı etkileyen mali krizin ardından 1998 yılında Rusya’da çıkan mali kriz ve Türkiye siyasetinin belirsiz ortamı neticesinde yeni bir kriz ortamı oluşmuştur. 1999 yılında, kamu kesimindeki bozulan makro rasyoların daha fazla sürdürülemeyeceği anlaşıldığının ardından Hükümet IMF’den yeni bir istikrar

²⁰ “1997 Asya Krizi, Tayland’da başlayıp önce uzak doğu ülkelerine sonra da Rusya’ya yansıyan finansal krizin ortaya çıkış nedenlerini üç başlık altında toplamak mümkün: Borç alanların kusurları (Kriz sonrasında yapılan değerlendirmeler, finansal krize giren ülkelerde yeteri kadar ciddi bir mali sektör gözetim ve denetim mekanizmasının bulunmadığını, mali sektöre ilişkin erken uyarı mekanizmalarının işlemlerini engelleyecek eksiklikler olduğunu, mali sektörlerle ilişkin kuralların ciddi olarak uygulanmadığını, mali sektörün gereği kadar şeffaf olmadığını ortaya koydu), yatırımcıların kusurları (Asya ülkelerinde kısa vadeli borçlarla uzun vadede getiri sağlayacak yatırımlar finanse edilmiştir. Borç verenler bu yaklaşımın bir vade uyumsuzluğu yaratacağını ve riski büyüttüğünü göremediler. Ya da kazançlar yüksek olduğu için bu uyumsuzluğu görmezden geldiler), IMF’nin ve reyting kuruluşlarının yetersizlikleri” (Eğilmez, 2014: 64-65).

programını uygulama koşuluyla destek almıştır²¹ (Eğilmez, 2014: 71; Pamuk, 2014: 282; Susam, 2009: 191-192).

Tablo 3.2: Kalkınma Planları ve Büyüme Hedefleri (1984-2000)

Kalkınma Planları	Yıllar	Hedef	Gerçekleştirme
1984 Programı	1984	%6.1	%7.1
Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1985-1989	%6.3	%4.7
Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	1990-1994	%7	%3.5
1995 yılı	1990-1994	%7	%3.5
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1996-2000	%5.5-7.1 ²²	%3.9*

Kaynak: (Önder, 2013: 76) *TÜİK (1987 Sabit Fiyatlarla)

Tablo 3.2'ye göre, 80'li yıllarda yeni ekonomi politikalarının rüzgarıyla hedefe yakın büyüme oranlarının gerçekleştiği görülmektedir. Fakat 90'lı yıllarda iç ve dış nedenlerden dolayı hedeflerin yaklaşık olarak yarısı kadar bir büyüme gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

90'lı yıllarda Türkiye Ekonomisi açısından gerçekleşen önemli olaylardan biri de 1995 yılında AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'dır. Gümrük Birliği anlaşması, AB ile 1963 yılında imzalanan Ankara anlaşmasından sonra önemli bir adım olarak görülmektedir. Anlaşmaya göre, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki mamul mallar ticaretinde gümrük tarifeleri kaldırılacak ve üçüncü ülkelere yapılan ithalata uygulanan gümrük tarifeleri AB ile aynı düzeye çekilecek. AB'den fazla bir mali destek alınmadan yapılan anlaşma, 90'lı yıllarda yaşanan istikrarsızlıklar ve Gümrük Anlaşması'ndan önce de zaten yeterince düşük olan tarifeler nedeniyle Türkiye ekonomisi açısından beklenen etkiyi yapmamıştır (Pamuk, 2014: 280).

2000 yılının son çeyreğinde, faizlerin yükselmesi önemli miktarda Hazine kağıdı taşıyan ve bunları repo işlemlerinde kullanan bankaları sıkıntıya soktu. Likidite

²¹ "2000 yılına IMF stand-by'ı desteğinde yeni bir ekonomik programla girildi. Bu programın üç temel ayağı vardı: (1) Bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması, (2) önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi, (3) yapısal reformların yapılması ve özelleştirmenin hızlandırılması. Bu çerçevenin temel amacı enflasyonun düşürülmesi ve sürdürülebilir bir büyüme oranının sağlanmasıydı. Programın bütçe tarafında vergi gelirlerinin artırılması yoluyla faiz dışı fazlanın yükseltilmesi ve Hazine'nin iç borçlanma yükünün azaltılması, dolayısıyla faiz yükünün düşürülmesi temel hedefti. Bu yaklaşımı desteklemek amacıyla dış borçlanma artırılarak iç borçlanmanın yerine ikame edilecek ve ortaya çıkacak finansman boşluğu artan vergi gelirlerinin yanı sıra dış borçlanma artışıyla doldurulacaktı" (Eğilmez, 2014: 74-75).

²² Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, TBMM Kararı, Karar No: 374, Karar Tarihi: 18.7.1995, <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/2Ot9M+plan7.pdf> (Erişim Tarihi: 6.12.2015).

sıkıntısının yanı sıra sahip olduğu hazine kağıtlarını fonlamak zorunda olan bankalar önemli kayıplar vermeye başladı. Ayrıca bazı bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)'na devredileceği söylentileri, bankaların birbirlerine verdikleri kredileri iptal etmelerine veya verilen kredi miktarını minimize etmelerine neden oldu. Bu ortamda yabancı yatırımcılar da hızlı bir şekilde Türkiye'den çıkış yapmaya başladı ve bu durum faizlerin daha yüksek seviyelere gelmesini tetikledi. Merkez Bankası bu dönemde konulan iç varlıklar hedefini aşarak piyasaya ek likidite sürdü. Fakat ek likiditenin piyasaya geç sürülmesinden dolayı, dönemin en çok likidite ihtiyacı duyan büyük bankalarından biri TMSF bünyesine alındı. Mali sektörde ortaya çıkan krizin reel kesime sıçraması neticesinde piyasadaki talep canlılığı kesildi ve reel kesimdeki satışlarda daralmalar meydana geldi. IMF'nin de etkisiyle Merkez Bankası'nın gereken zamanda gereken likiditeyi piyasaya sürmemesinden ve bankacılık sistemindeki önemli aksaklıklardan kaynaklan durum, 2001 Krizi şeklinde adlandırılmaktadır (Eğilmez, 2014: 77-78).

3.1.5. 2002 Sonrası Dönem

2001 yılında bankacılık ve finans sektöründe yaşanan krizin ülke ekonomisine etkisi çok derin oldu. Makroekonomik verilerin önemli derecede olumsuz etkilendiği bu süreçten çıkabilmek için, 2002 yılında yeni bir program hazırlandı. O dönemde Dünya Bankası'nda üst düzey yönetici olarak çalışan Kemal Derviş, Türkiye'ye ekonomiden sorumlu bakan olarak davet edildi. IMF'den 18-20 milyar doları bulan dış kaynak ve Kemal Derviş'in öncülüğünde, 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) açıklandı. Yeni bir stand-by anlaşması²³ olan GEGP, oldukça kapsamlı ve radikal değişiklikleri içeren bir program olarak planlanmıştır (Pamuk, 2014: 285; Savaş, 2002: 253).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında hedefler ve öngörüler şu şekildedir: “*Kamu Bankaları ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki*

²³ 1960'tan sonraki dönemin bir diğer önemli olayı IMF ile yapılan Stand-by Anlaşmalarıdır. İlk 1961'de ve sonuncusu 2005'de yapılan 19 Stand-by Anlaşması ülkenin ekonomisinin canlanması için bir mali destek olmasının yanı sıra ekonominin darboğazdan kurtulması yönünde uygulanması gereken reformları da içermektedir. Fakat Türkiye bu anlaşmalardaki koşul olarak öne sürülen reformlara genelde sağdık kalmayarak, 19 Stand-by Anlaşması'nın 10 tanesi (1963, 1966, 1967, 1968, 1970, 1980, 1999, 2002 ve 2005 Stand-by Anlaşmaları hariç) hedeflenen süreden önce iptal edilmiştir. Ak Parti dönemi ile beraber, ekonomide daha istikrarlı bir duruş sergilenmiş ve son 2005 yılında imzalanan Stand-by Anlaşması, hedeflenen süresi 2008'de tamamlanmıştır (Karagöl, 2010: 10-11).

bankalar başta olmak üzere bankacılık sektöründe hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırma sonucunda mali piyasaların etkin bir biçimde işlemesi ve bankacılık kesimi ve reel sektör arasında sağlıklı bir ilişkinin yeniden kurulması, kamu kesiminde elverişsiz konjonktüre rağmen program döneminde çok yüksek bir faiz dışı fazla verilmesi ve kamu finansman dengesinin yapısal dönüşümlerle de desteklenerek bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirilmesi, dalgalı kur rejimi çerçevesinde enflasyonla mücadeleye dönük aktif bir para politikası uygulanması ve belirsizliklerin azaltılmasıyla enflasyon hedeflemesine geçilmesi, toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesi (Örneğin, memur maaşlarının enflasyonla uyumlu olarak arttırılması, düşük gelirli çiftçilerin doğrudan gelir desteği sistemi ile güçlendirilmesi gibi), kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüş olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi ve bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflıkla hayata geçirecek yapısal unsurların yasal altyapısının oluşturulması, bu suretle dış finansman imkanlarının da desteğiyle olumsuz borç dinamiğinin kırılması ve dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürülmesi öngörülmüştür.” Bu hedef ve öngörülerin gerçekleşebilmesi için dört alanda yasal düzenlemelerin yapılması planlanmıştır: “(1) Mali sektörün yeniden yapılandırılması (bankaların mali yapılarının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için Bankalar Kanunu’nda değişiklik yapılması), (2) Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanını güçlendirilmesi (görev zararlarının azaltılmasına yönelik düzenlemeler, Borçlar Yasası, Kamulaştırma Yasası, Kamu İhale Yasası’nın değiştirilmesi, bütçe ve bütçe dışı fonların kapatılması), (3) Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması (Şeker Kanunu, Tütün Kanunu, Doğalgaz Kanunu), (4) Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi (İş Güvencesi Yasası, Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası’nın çıkarılması).” (Susam, 2009: 211-212).

2001 yılında krizden önemli boyutta etkilenen seçmen, 2002 yılında gerçekleştirilen seçimlerde daha önce parlamentoda bulunan partileri cezalandırarak meclis dışına itti ve Adalet ve Kalkınma Partisi büyük bir temsiliyet yetkisiyle tek başına iktidar oldu.

Tablo 3.3: Kalkınma Planları ve Büyüme Hedefleri (2001-2018)

Kalkınma Planları	Yıllar	Hedef	Gerçekleştirme
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	2001-2005	%5.5-7.1	%4.3*
Dokuzuncu Kalkınma Planı	2007-2013	%7	%3,5**
Onuncu Kalkınma Planı	2014-2018	%5.5	----

Kaynak: TÜİK

*1987 Sabit Fiyatlarla

**1998 Fiyatlarla

2002 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını benimseyen AKP, mali disipline çok önem veren bir iktidar profili sergilemiştir. AKP, seçildikten sonraki süreçte AB üyelik süreci kapsamında reformist yapısı ve istikrara verdiği önemle ülkenin makroekonomik göstergelerinde ciddi iyileşmeler olmasını sağladı. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde 2001 Krizi olmasına rağmen hedefe yakın bir büyüme performansının gerçekleşmesinde, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ekonomide reformist tutumunun ve özelleştirme politikalarının büyük katkısı bulunmaktadır (Tablo 3.3). Dokuzuncu Kalkınma Planı ise, yedi yıllık şeklinde hazırlandı. Bu dönemde büyüme oranlarının hedeften uzak seyretmesinin en önemli nedeni, 2008 yılında ABD'de başlayan ve kısa bir sürede dünyaya yayılan Küresel Finans Krizi²⁴'dir. Küresel Krizin etkisini daha çok gösterdiği 2009 yılında Dünya ekonomisinde ve doğal olarak Türkiye ekonomisinde önemli bir daralma meydana geldi. Bunun yanı sıra ülkede iktidar olan AKP'nin kapatma davası da ülkede ekonomiyi olumsuz yönde etkiledi. Bu süreçte AKP'nin sağduyulu davranması ve süreci iyi yönetmesi, bu davanın ekonomiye etkisini minimize etti. Onuncu Kalkınma Planı kapsamındaki büyüme hedefinin gerçekleşmesi ise, şuan itibarıyla zor görünmektedir. 2014 yılında %2.9 büyüyen Türkiye Ekonomisi, 2015 yılında, genel seçimlerin yenilenmesi ve Rusya Uçak Krizi gibi nedenlerle ancak %4 büyüdüğü görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye, büyüme hedeflerini yakalayabilmesi ve Onuncu Kalkınma Planı'nın 121'inci

²⁴ 2008 Küresel Finans Krizi: 2008 yılının eylül ayında önce ABD sonra bütün dünyaya yayılan küresel krizin temelinde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatmaktadır. ABD'deki mortgage piyasası o dönemde yaklaşık 10 trilyon dolarlık bir hacme ulaştı. İnsanlar sahibi oldukları gayrimenkullerin fiyatlarının devamlı yükseleceğini varsayarak, refahlarının arttığını düşündüler. Bu varsayıma dayanarak emlak talebi artmakta, bireyler düşük faiz oranlarının etkisiyle ikinci veya daha fazla gayrimenkul edinme çabasına girdiler. Diğer yandan bu rüzgarın etkisiyle gayrimenkule dayalı kağıtlardaki finansal işlemlerde önemli büyüme gerçekleşti. Bu kriz aynı zamanda kredi krizi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu dönemde mortgage kredisini veren kurum, krediyi kullanan tarafın geri ödeyememesi riskini üçüncü kişilere devretmekteydi. Türev ürün denilen bu finansal enstürman, o dönemde kontrol edilemez boyutta arttı. Bu finansal ürünlerin ve ilişkilerin en fazla toplandığı banka ise Lehman Brothers'dı. Sözleşmelerin yerine getirilemeyeceği öğrenildiğinde, Hükümet ve FED bu bankayı kurtaramayacaklarını açıkladılar. Böylece daha önce patlayan balon, bütün dünya ülkelerince anlaşıldı. Krizin temel nedeni ise, kuralların yetersizliği ve tam olarak uygulanmaması, kuralların kapsamının genişletilmemesi ve denetim eksikliği olarak gösterilmektedir (Eğilmez, 2014: 66-69).

maddesinde²⁵ belirtilen yüksek gelirli ülkeler arasına sıçrama hedefini gerçekleştirebilmesi için, gerekli yapısal reformları derhal hayata geçirmeli ve siyasi ve ekonomik istikrardan taviz vermemelidir.

10 Aralık 2003 tarihinde kabul edilen ve 25326 sayılı Resmi Gazete’de 24 Aralık 2003 tarihinde yayımlanan 5018 sayılı kanun, Türk Bütçe Sistemi’nde birçok yeniliği beraberinde getirdi ve 01.01.2005 tarihinden geçerli olmak üzere 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununu yürürlükten kaldırmıştır (Arslan, 2004: 1). Türkiye ekonomisi hedefleri ve programları açısından bilgi veren kalkınma planlarına ilaveten 5018 sayılı kanun ile getirilen performans esaslı bütçeleme sistemi ve çok yıllık bütçeleme sistemi²⁶ kapsamında 2006 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan orta vadeli mali plan²⁷ ve orta vadeli program²⁸ eklenmiştir. Orta vadeli programları kapsamındaki büyüme hedefleri ise, Tablo 3.4’de verilmektedir.

Tablo 3.4: Orta Vadeli Programlar ve Büyüme Hedefleri (2006-2012)

Orta Vadeli Programlar	Hedefler	Orta Vadeli Programlar	Hedefler
2006-2008	%5	2011-2013	%6.8 - 5.5
2007-2009	%7	2012-2014	%4 - 5
2008-2010	%5.6	2013-2015	%4 - 5
2009-2011	%5.5	2014-2016	%5
2010-2012	%3.5 - 5	2015-2017	%5
		2016-2018	%4.5-%5

Kaynak: BUMKO

²⁵ https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/10-kalkinma_plani.pdf (Erişim Tarihi: 7.12.2015).

²⁶ Çok yıllık bütçeleme: “Yıllık bütçe sürecinin özellikle çok yıllık gelir ve harcama tahminleri veya çok yıllık bir mali plan gibi çok yıllık bir anlayışla birlikte değerlendirildiği, politika-plan-bütçe bağlantısının gerçekleştirildiği bir bütçe yaklaşımıdır.” Çok yıllık bütçeleme, Performans Esaslı Bütçeleme sisteminin etkinliğini artırma noktasında da önemi büyüktür. 5018 sayılı Kanunun 14. maddesine gereğince, Orta vadeli program ve mali planın en az üç yıllık dönem için hesaplanacağı ve tasarılar ekleneyeceği hükmü getirilmiştir. Çok yıllık bütçeleme uygulaması, ülkemizde 2006 yılından beri uygulanmaktadır (Tüğen, 2013).

²⁷ Orta Vadeli Mali Plan: “Orta vadeli program ile uyumlu olmak üzere, gelecek üç yıla ilişkin toplam gelir ve gider tahminleri ile birlikte hedef açık ve borçlanma durumu ile kamu idarelerinin ödenek teklif tavanlarını içeren ve Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan orta vadeli mali plan, en geç Eylül ayının onbeşine kadar Yüksek Planlama Kurulu tarafından karara bağlanır ve Resmi Gazetede yayımlanır.” (5018 sayılı Kanun 16’ncı madde).

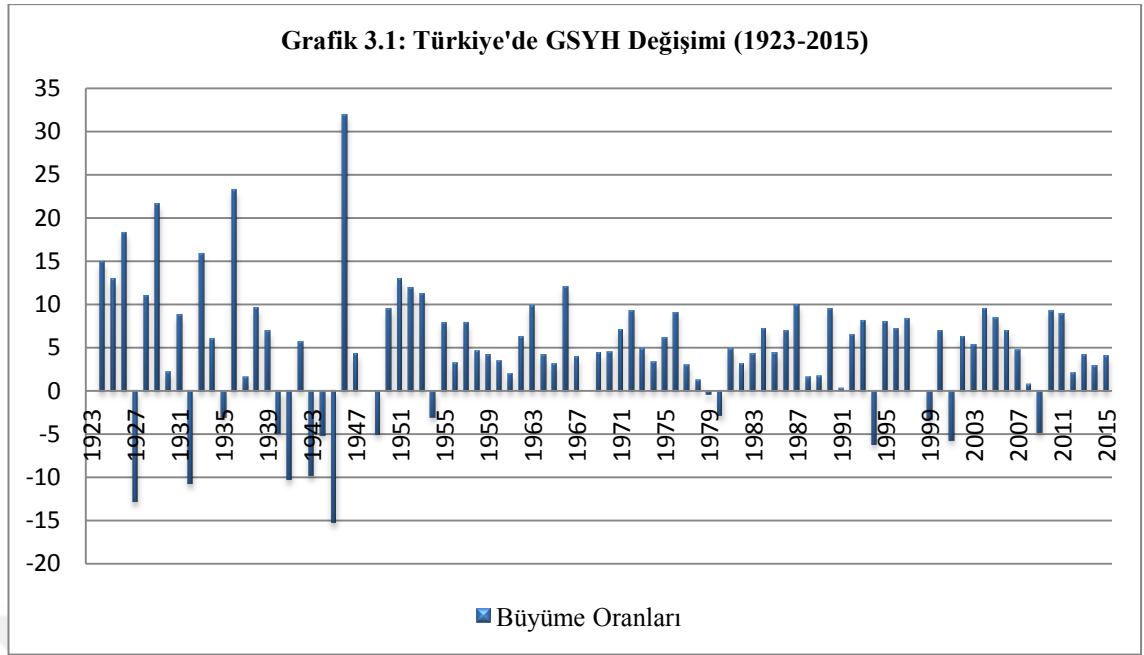
²⁸ Orta Vadeli Program: “Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından hazırlanmakta ve Mayıs ayının sonuna kadar Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmekte ve aynı süre içinde Resmi Gazete’de yayınlanmaktadır” (5018 sayılı Kanun madde 16).

3.2. SEÇİLMİŞ RASYOLAR KAPSAMINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, Türkiye ekonomisinin geçmişten günümüze makroekonomik, teknolojik, sanayi, eğitim, enerji ve yönetim rasyoları incelenecektir. Bu incelemenin sebebi, bir sonraki alt başlıkta yer alan Türkiye orta gelir tuzağında mı konusuna zemin hazırlamaktır.

3.2.1. Makroekonomik Rasyolar

Tablo 3.5'e göre, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye'nin büyüme oranının ortalaması yaklaşık %4.8 şeklinde gerçekleşmektedir. Ekonomik büyüme süreci genel olarak inişli çıkışlı ve istikrardan uzak bir yapıda seyretmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında büyüme ivmesinin İkinci Dünya Savaşı yıllarında yavaşladığı ama bu dönemde Cumhuriyet ortalamasına yakın bir büyüme gerçekleştiği görülmektedir. DP döneminde ise, ekonomik anlamda birçok yeniliğin neticesinde Cumhuriyet tarihinin en yüksek büyüme performansı görülmektedir. Planlı döneme geçilen 60'lı yıllarda büyümede performansı olumlu gitse de 70'li yıllarda yaşanan iç ve dış istikrarsızlıklar büyümeyi negatif yönde etkiledi. Yine de bu dönem, Cumhuriyet tarihinin en çok büyüyen ikinci dönemidir. Dışa açılım politikaları ile başlayan 80'li yıllarda ekonomik büyümenin iyi seviyelerde seyrettiği, 80'li yılların sonundan 2000'li yılların başına kadar geçen sürede ise, istikrarsızlıkların ve krizlerin sık yaşandığı görülmektedir. Söz konusu dönem, Cumhuriyet tarihinin en az büyüme performansının gerçekleştiği dönemdir. İstikrar vurgusunun sık yapıldığı ve ekonomik reformların gerçekleştiği AKP döneminde ise, ekonomi yeniden toparlanma sürecine girdi ve son yıllardaki yavaşlamaya karşın, Cumhuriyet ortalamasına yakın büyüme performansı görülmektedir.

Kaynak: TÜİK²⁹

Tablo 3.5: Türkiye Ekonomisi'nin Dönemler İtibariyle Büyüme Oranları

Dönemler	Ortalama Büyüme Oranları
1923-2015	%4.8
1923-1950 (Devletçilik Politikaları / Savaş Ekonomisi)	%4.8
1951-1960 (DP Dönemi)	%6.3
1961-1979 (Planlı Dönem-İthal İkameci Sanayileşme)	%5.1
1980-2002 (Dışa Açılım Politikaları)	%3.9
2003-2015 (AKP Dönemi)	%4.8

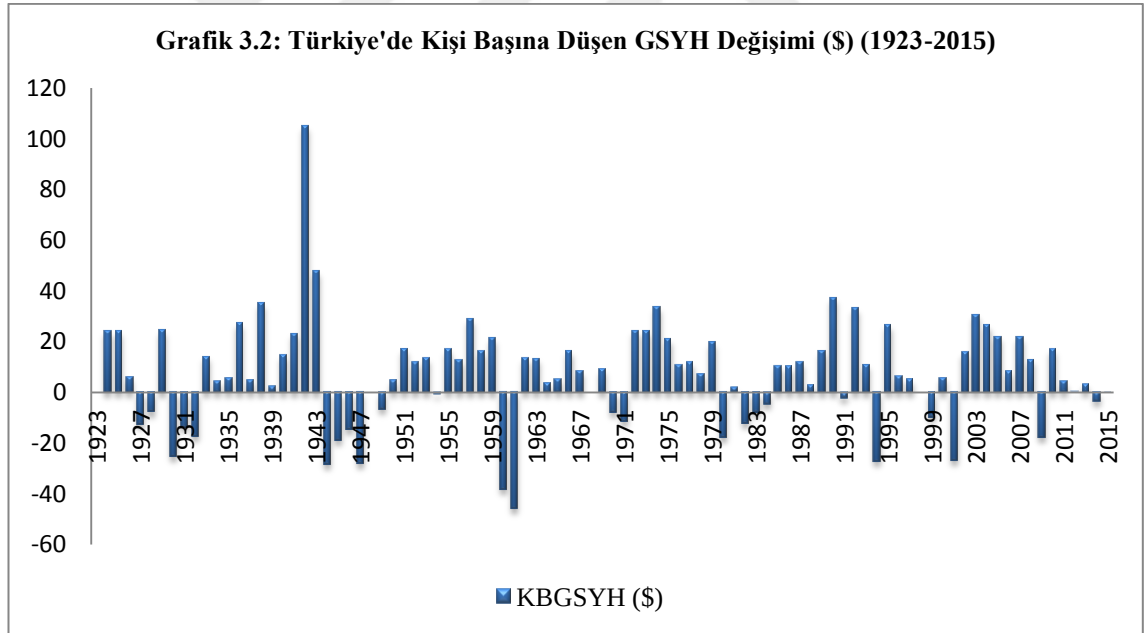
Kaynak: TÜİK verilerinden elde edilerek tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye’de kişi başına düşen GSYH değişimlerinin de GSYH’ya benzer şekilde istikrarlı olduğu söylenemez (Tablo 3.6). Genel olarak ilgili oranın, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, askeri müdahale yıllarında, siyasi ve ekonomik kriz yaşanan yıllarda önemli şekilde düştüğü görülmektedir. KBGSYH, dolar bazında 1975 yılında dört haneli rakamlara, 2008 yılında ise beş haneli rakamlara ulaştığı ve son yıllarda 2009 (Küresel Finans Krizi), 2014 (Yerel ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri) ve 2015 (FED kararları neticesinde doların önemli miktarda değerlemesi) yılları hariç artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

²⁹ 1923-1947 dönemi 1948 fiyatlarıyla, 1948-1967 dönemi 1968 fiyatlarıyla, 1968-1997 dönemi 1987 fiyatlarıyla ve 1999-2014 dönemi 1998 fiyatlarıyla ifade edilmiştir.

Tablo 3.6: Türkiye’de Kişi Başına Düşen GSYH Değerleri (\$) (1923-2015)

Yıllar	KBGSYH	Yıllar	KBGSYH	Yıllar	KBGSYH	Yıllar	KBGSYH	Yıllar	KBGSYH
1923	45	1942	262	1961	194	1980	1539	1999	3907
1924	56	1943	386	1962	220	1981	1570	2000	4129
1925	70	1944	277	1963	249	1982	1375	2001	3019
1926	74	1945	224	1964	258	1983	1264	2002	3492
1927	65	1946	191	1965	271	1984	1204	2003	4565
1928	59	1947	137	1966	315	1985	1330	2004	5775
1929	74	1948	170	1967	341	1986	1462	2005	7036
1930	55	1949	159	1968	537	1987	1636	2006	7597
1931	48	1950	166	1969	586	1988	1684	2007	9247
1932	39	1951	195	1970	539	1989	1959	2008	10444
1933	45	1952	218	1971	476	1990	2682	2009	8561
1934	47	1953	247	1972	592	1991	2621	2010	10003
1935	49	1954	245	1973	734	1992	2708	2011	10428
1936	62	1955	286	1974	980	1993	3004	2012	10459
1937	65	1956	322	1975	1184	1994	2184	2013	10807
1938	88	1957	415	1976	1312	1995	2759	2014	10404
1939	91	1958	481	1977	1467	1996	2928	2015	9261
1940	104	1959	583	1978	1567	1997	3079		
1941	128	1960	359	1979	1877	1998	4338		

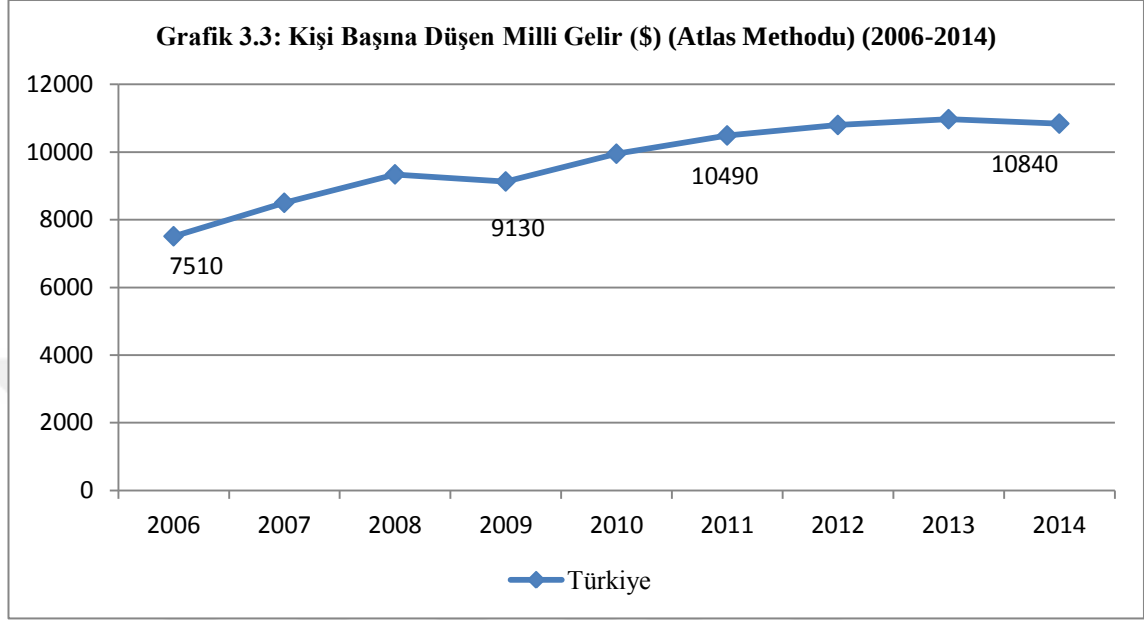
Kaynak: TÜİK³⁰

Kaynak: TÜİK

Çalışmanın ilk bölümünde gelir gruplarının Dünya Bankası tarafından Atlas Methodu ile tespit edildiği belirtilmektedir. Dünya Bankasının gelir gruplarını ve orta gelir tuzağında olan ülkeleri bu yöntem ile belirlemesi, bu rasyoyu Türkiye açısından da

³⁰ 1923-1947 dönemi 1948 (cari üretici fiyatlarıyla) fiyatlarıyla, 1948-1967 dönemi 1968 (cari üretici fiyatlarıyla) fiyatlarıyla, 1968-1997 dönemi 1987 (cari üretici fiyatlarıyla) fiyatlarıyla ve 1999-2014 dönemi cari (1998) fiyatlarıyla ifade edilmiştir.

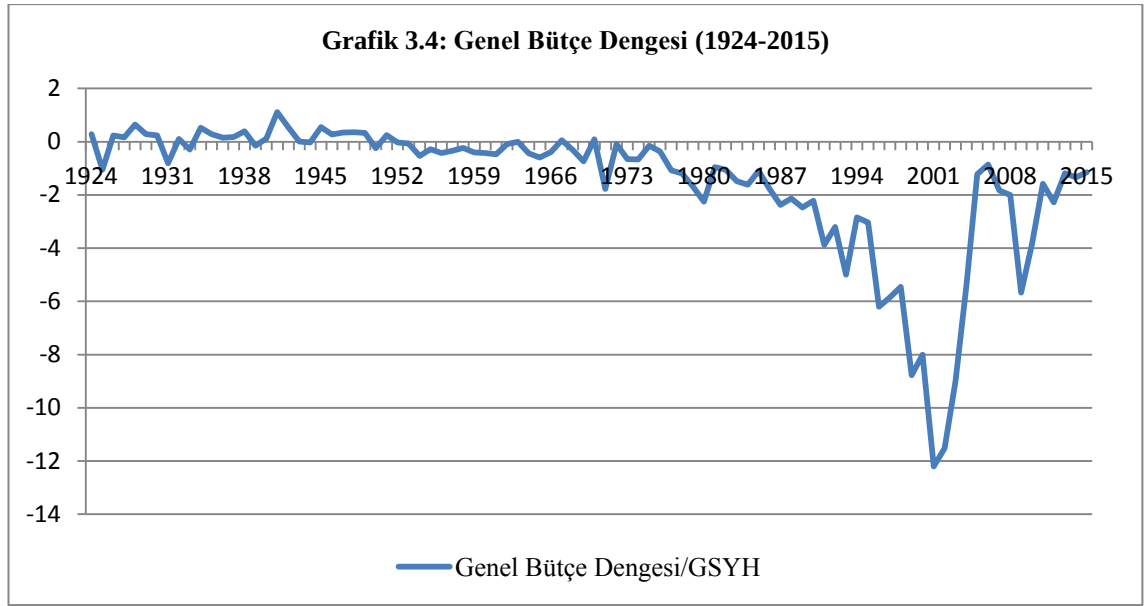
önemli kılmaktadır. 2005 yılında üst-orta gelirli ülkeler grubuna dahil olan Türkiye, 2006 yılından günümüze (Küresel Krizin yaşandığı 2009 yılı hariç) istikrarlı olmasa da büyümektedir. Yüksek gelirli ülkelerin sınırına yakın seyreden Türkiye'nin bu büyüme eğilimini devam ettirmesi gerekmektedir (Grafik 3.3).

Kaynak: WDI³¹

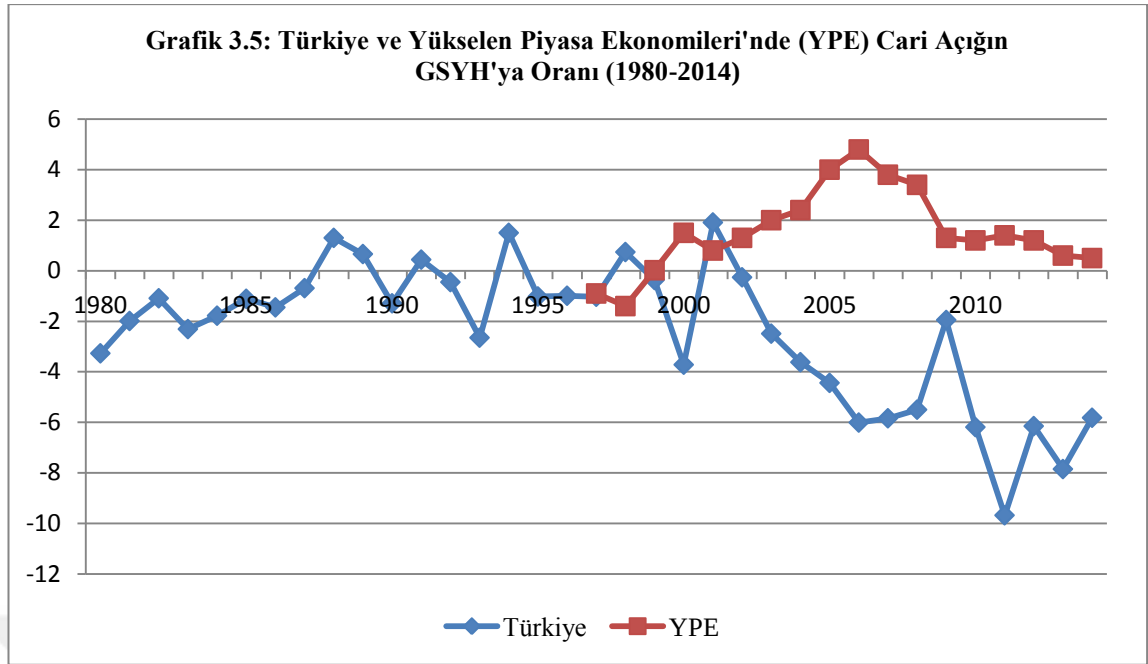
Grafik 3.4'e göre, Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan denk bütçe politikası nedeniyle önemli bütçe açıkları verilmediği gibi birçok yıl bütçe fazlasının gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle DP dönemi olan 1950-1960 arası yıllarda dışa açılım politikaları neticesinde, kısmen bütçe açıkları verilmiş fakat 1980'den sonra özellikle 90'lı yıllarda ise bütçe açıkları zirveye ulaşmaktadır. Ancak bütçe açığı sorununun, AKP dönemi ile kabul edilebilir seviyelere çekildiği ve son yıllarda genel itibariyle %5 bandının altında seyrettiği gözlenmektedir.

³¹ <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD/countries/TR-US?display=graph> (Erişim Tarihi: 11.12.2015).

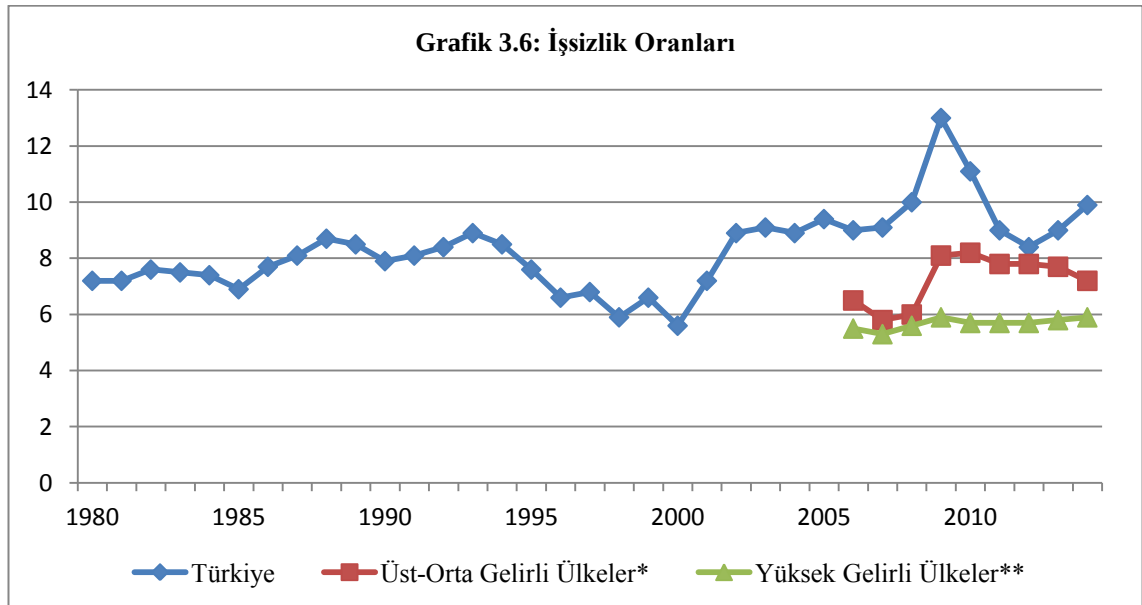
Kaynak: BUMKO (Hazine Yardımı Dahil)

1980'e kadar Türkiye cari açık noktasında çok fazla sıkıntı yaşamamıştır. Nitekim 1950 ile 1980 arasında cari açığın GSYİH'ye oranı yıllık ortalama %1.9 seviyelerinde gerçekleşmiştir (Yılmaz ve Karataş, 2009: 70). Fakat, 1980'den sonra ihracata ağırlık verilerek ekonomide büyümeye gidilmiştir. Fakat bu ekonomik büyüme modeli, ülkenin kendi üretimine dayanmadığı için cari açık gündeme gelmiştir. Bu dönemde, ihracat için de ithalat yapmak zorunda kaldığımızdan cari açığın en büyük tetikleyicisi ithalata bağımlılık kavramı olmuştur. İthalatın yanı sıra, tasarruf yetersizliği, bütçe açıkları, TL'nin aşırı değerlenmesi, enerjide artan oranda dışa bağımlılık, yükselen petrol fiyatları, hızlı büyüme hedefleri, dahilde işleme rejimi ve Gümrük Birliği anlaşması cari açığın artmasına neden olan diğer etkenlerdir (Eşiyok, 2012: 63; Karabulut ve Danışoğlu, 2006: 61; Şahin, 2011: 51; Yeldan, 2005: 57). Tüm bu nedenlerin neticesinde ise 1980-2015 arasında cari açığın ortalama %-2.41 (2015 hariç) şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Son yıllarda cari açığın, 2009 yılında Küresel Finans Krizi'nin etkisiyle azalması hariç genelde yüksek seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Yükselen Piyasa Ekonomileri'nin cari açık oranları analiz edildiğinde, 2000'li yılların başından 2006'a kadar yüksek cari fazla verildiği (bu dönemde Türkiye ise yükselen piyasa ekonomilerinin aksine yüksek cari açık vermiştir), bu yıldan sonra ise giderek düştüğü görülmektedir. Ayrıca Türkiye ve Yükselen Piyasa Ekonomileri'nin arasındaki makasın 2000'li yılların başından itibaren arttığı, son yıllarda ise azalma eğiliminde olduğu görülmektedir (Grafik 3.5)

Kaynak: World Economic Outlook Database, October 2015

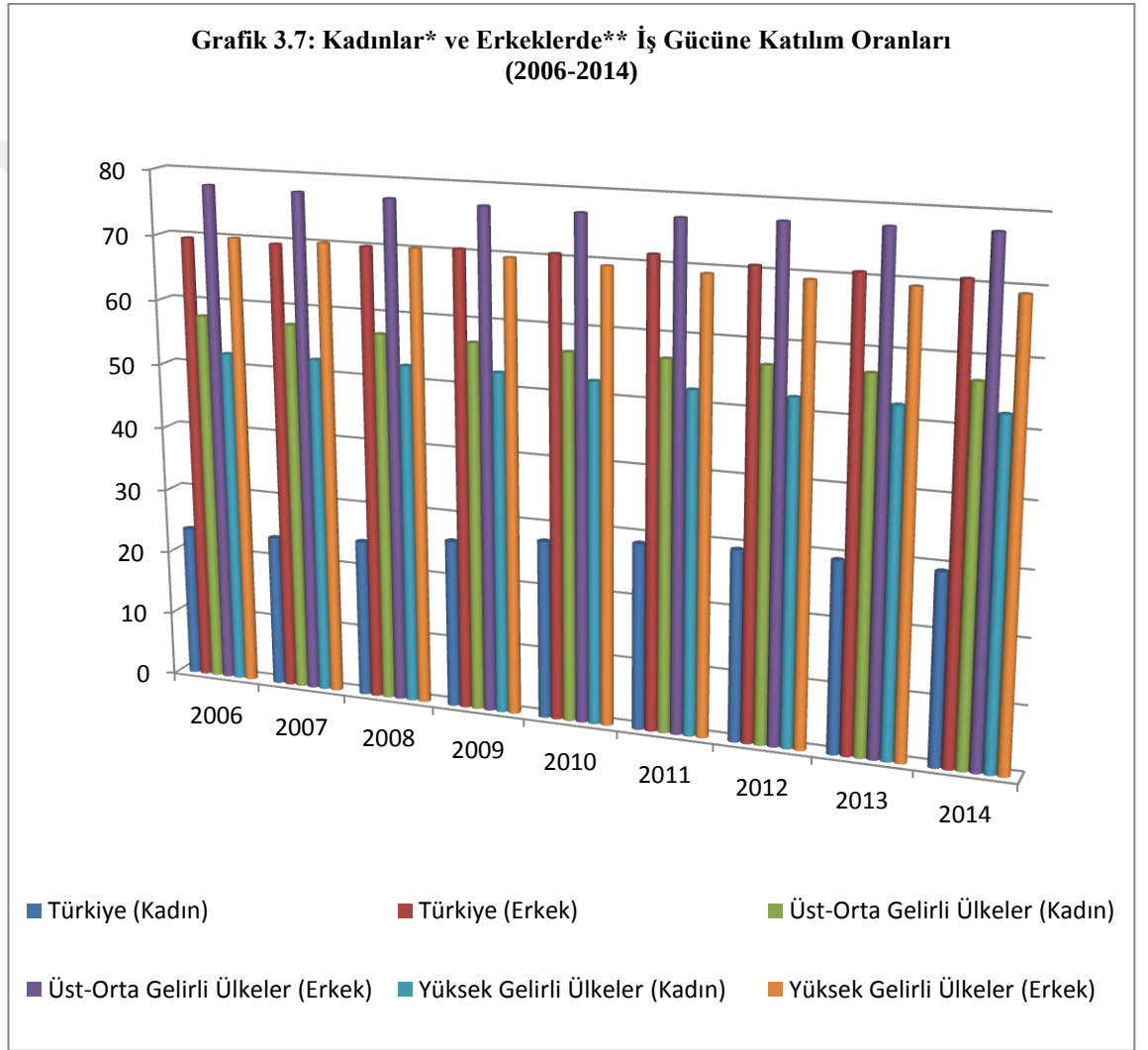
Türkiye'de işsizlik oranlarının 1980'lerde %6-8 bandında seyrettiği, 1998 ve 2000 yıllarında %6'nın da indiği, son yıllarda ise Küresel Finans Krizi'nin etkisiyle %13'e ulaşsa da genel itibariyle %8-10 bandında seyrettiği görülmektedir. Diğer yandan son yıllarda işsizlik oranları, üst-orta gelirli ülkelerde %7 seviyelerinde, yüksek gelirli ülkelerde ise %6 seviyelerinde seyretmektedir (Grafik 3.6).

Kaynak: World Economic Outlook Database, October 2015 *WDI **WDI³²

³² <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS/countries/TR-XT-XD?display=graph> (Erişim Tarihi: 17.01.2016).

İşgücü katılım oranları analiz edildiğinde, genel olarak Türkiye'de erkeklerde işgücü katılım oranının yüksek gelirli ülkelerden daha iyi durumda olduğu, üst-orta gelirli ülkelere kıyasla ise daha kötü durumda olduğu görülmektedir. Asıl önemli rasyo ise, kadınların işgücüne katılım oranıdır. 2014 yılı itibariyle Türkiye, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerde kadınların işgücü katılım oranları sırasıyla %29.3, %56.8 ve %52.5 şeklindedir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarının, içinde bulunduğu üst-orta gelirli ülkelere kıyasla neredeyse yarısı seviyelerinde seyretmesi, Türkiye'nin bu rasyoda ne denli geride olduğunu göstermektedir.

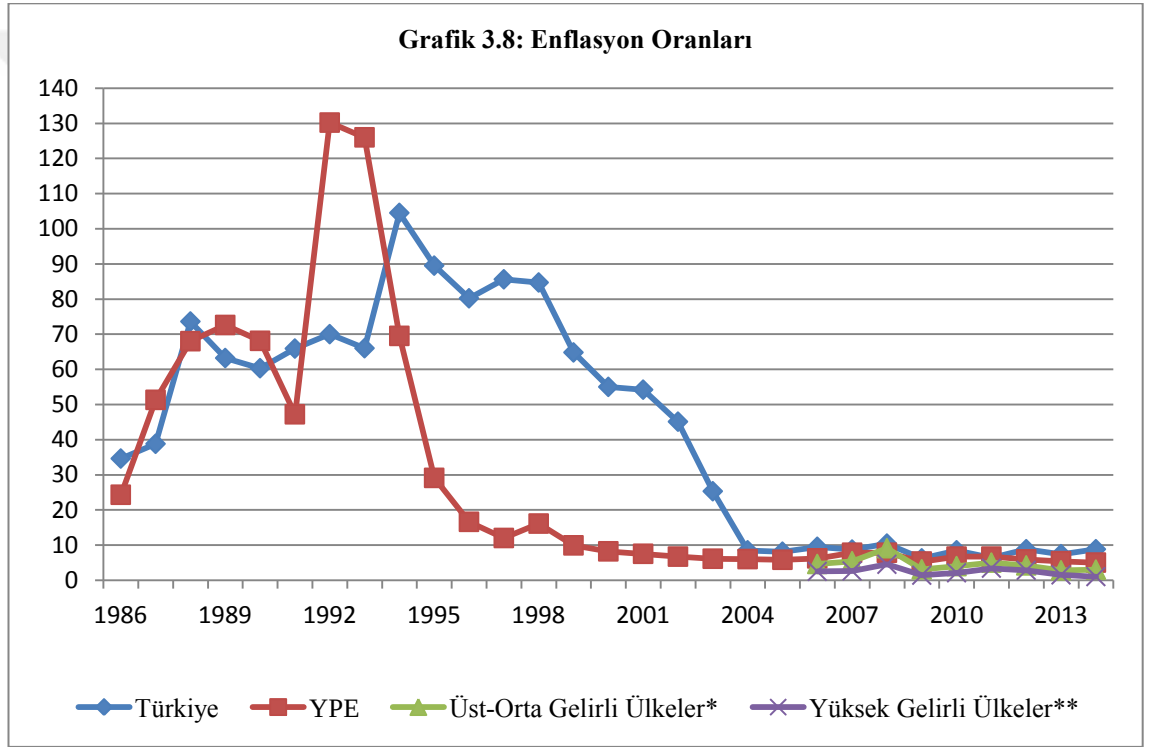

Kaynak: WDI³³ *Kadınların İşgücüne Katılım Oranı/ 15+ Toplam Kadın Nüfusu

** Erkeklerin İşgücüne Katılım Oranı/ 15+ Toplam Erkek Nüfusu

³³ [\(Erişim Tarihi: 17.01.2016\).](http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FE.ZS/countries/TR-XT-XD?display=graph(Kadın)) [\(Erişim Tarihi: 17.01.2016\).](http://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.MA.ZS/countries/TR-XT-XD?display=graph(Erkek))

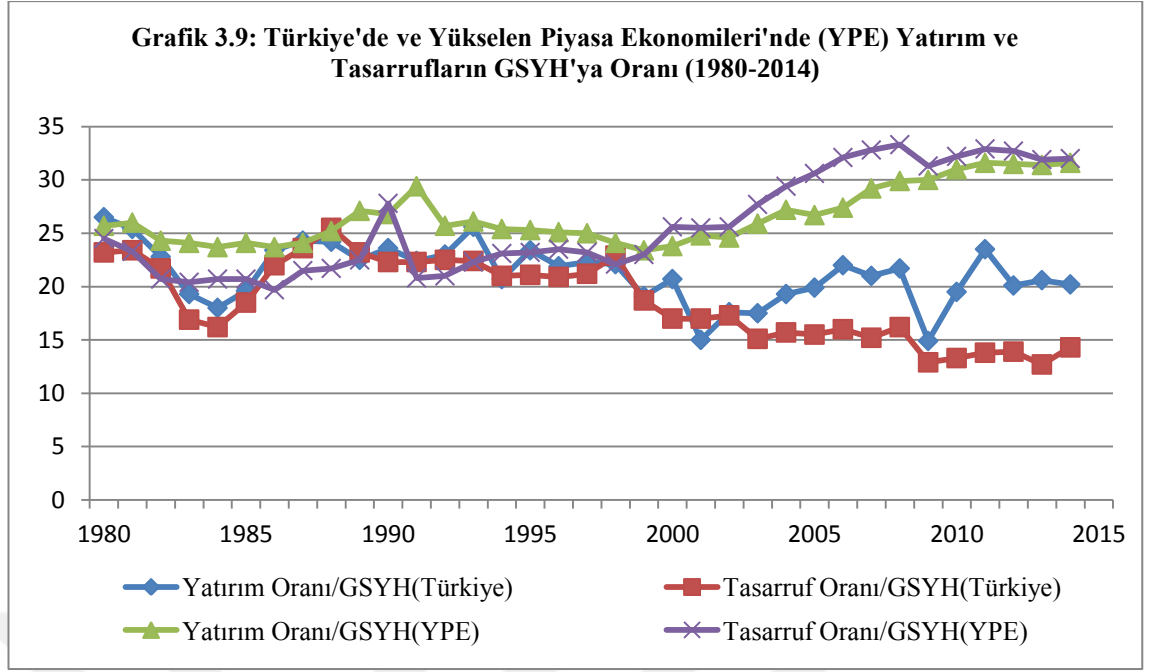
Türkiye'de enflasyon oranlarının özellikle kayıp yıllar olarak adlandırılan 90'lı yıllarda çok yüksek seviyelerde olduğu hatta %100'ün üzerine çıktığı görülmektedir. 2002 yılından sonra Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi ile mali disipline ve istikrar politikalarına önem verilerek, enflasyon oranının 2004 yılından itibaren %10'un altına indiği ve bu seviyelerde sürdürüldüğü görülmektedir. Yükselen Piyasa Ekonomileri ise 90'lı yılların başında Türkiye ile benzer şekilde yüksek enflasyon oranlarına sahip iken, 1996 yılından itibaren %10 seviyesinin altında seyretmektedir. Fakat son yıllarda üst-orta gelirli ülkelerin enflasyon oranlarının %3 bandında, yüksek gelirli ülkelerin enflasyon oranlarının da %1 bandında seyretmesi, Türkiye'de enflasyon oranlarının hala çok yüksek olduğunu göstermektedir (Grafik 3.8).

Kaynak: World Economic Outlook Database, October 2015 *WDI **WDI³⁴

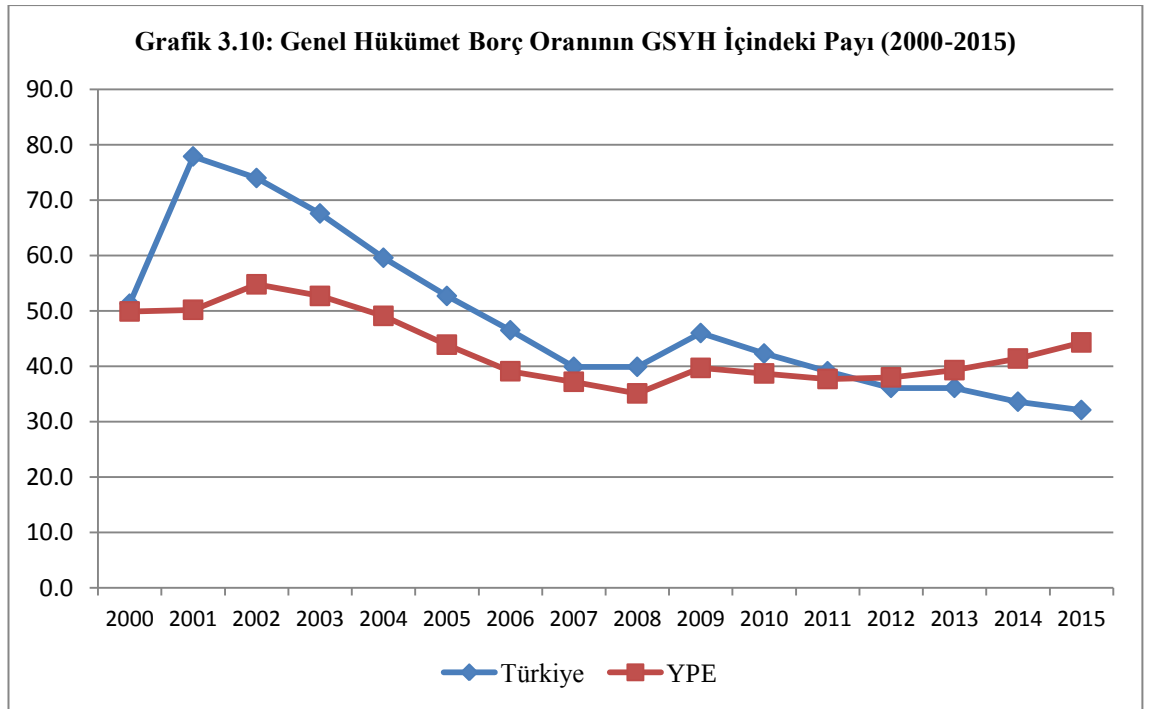
Türkiye'de yatırım ve tasarruf oranlarının genel itibariyle çok düşük seyrettiği ve son yıllarda yatırım oranlarında nispeten bir iyileşme olsa da tasarruf oranlarının düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Yükselen Piyasa Ekonomileri'nin yatırım ve tasarruf oranları ise 90'lı yıllarda Türkiye'ye yakın seyretmekte iken, 2000'li yılların başından itibaren aralarındaki makasın giderek büyüdüğü görülmektedir (Grafik 3.9).

³⁴ <http://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG/countries/TR-XT-XD?display=graph> (Erişim Tarihi: 17.01.2016).

Kaynak: World Economic Outlook Database, October 2015

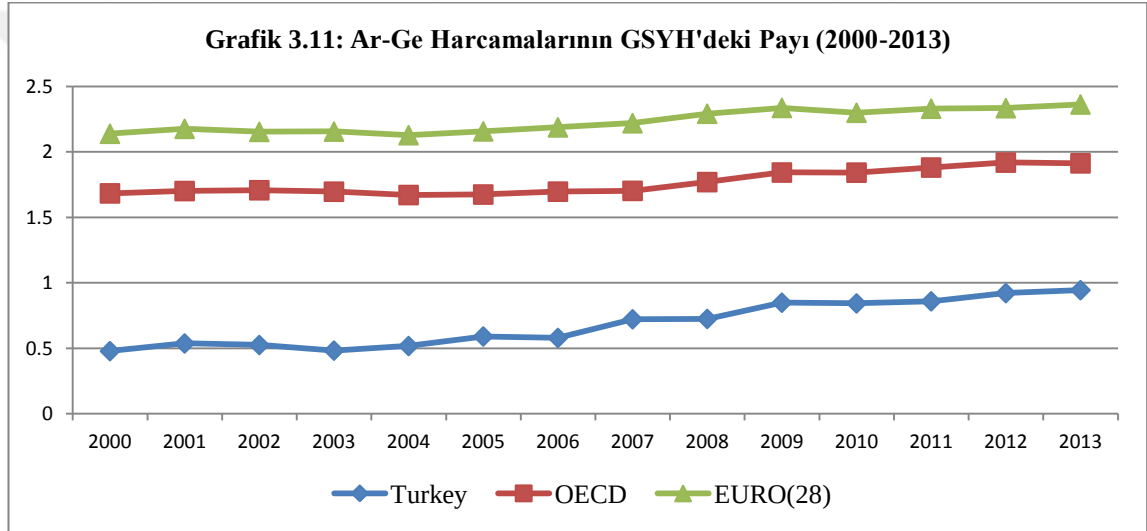
Grafik 3.10'da, Türkiye'de ve yükselen piyasa ekonomilerindeki genel hükümet brüt borçların GSYH'ya oranları verilmektedir. Türkiye'nin ilgili rasyoda, 2000'li yılların başında yükselen piyasa ekonomilerine kıyasla daha kötü durumda olduğu, son yıllarda ise daha iyi konuma geldiği ve düşme eğiliminde seyrettiği görülmektedir.

Kaynak: World Economic Outlook Database, October 2015

3.2.2. Teknoloji Rasyoları

Ülkelerin orta gelir tuzağından kurtulması açısından teknolojik ilerlemenin ne derece önemli olduğuna bir önceki bölümde değinilmiştir. Herhangi bir ülkedeki teknolojiye verilen önemi anlayabilmek adına dikkate alınacak en önemli rasyo, ar-ge harcamalarıdır. Grafik 3.11'e göre, Türkiye'deki ar-ge harcamalarının oranı 2013 itibariyle halen %1'in altında seyretmektedir. Bu oran, OECD ülkelerinde %2'ye yaklaşmakta iken, Euro Bölgesi'nde %2.5 seviyelerine yakın olduğu görülmektedir. Türkiye, ileri teknoloji ve katma değeri yüksek mallar üreten ülkeler arasına girmek istiyorsa, ar-ge çalışmalarına büyük önem vermeli ve ar-ge harcamalarının GSYH içindeki payını kabul edilebilir seviyelere getirmelidir.

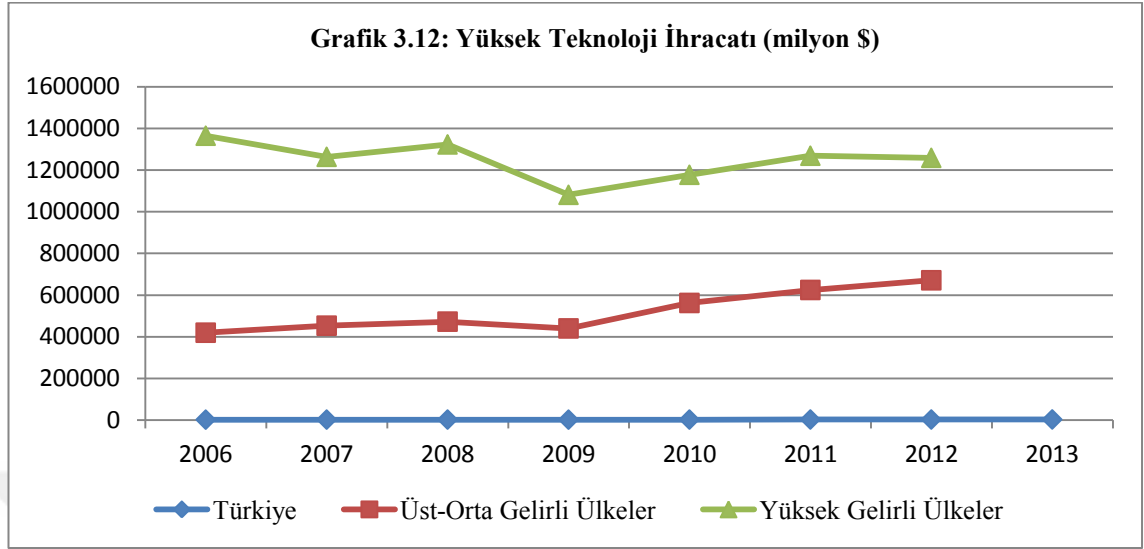

Kaynak: OECD³⁵

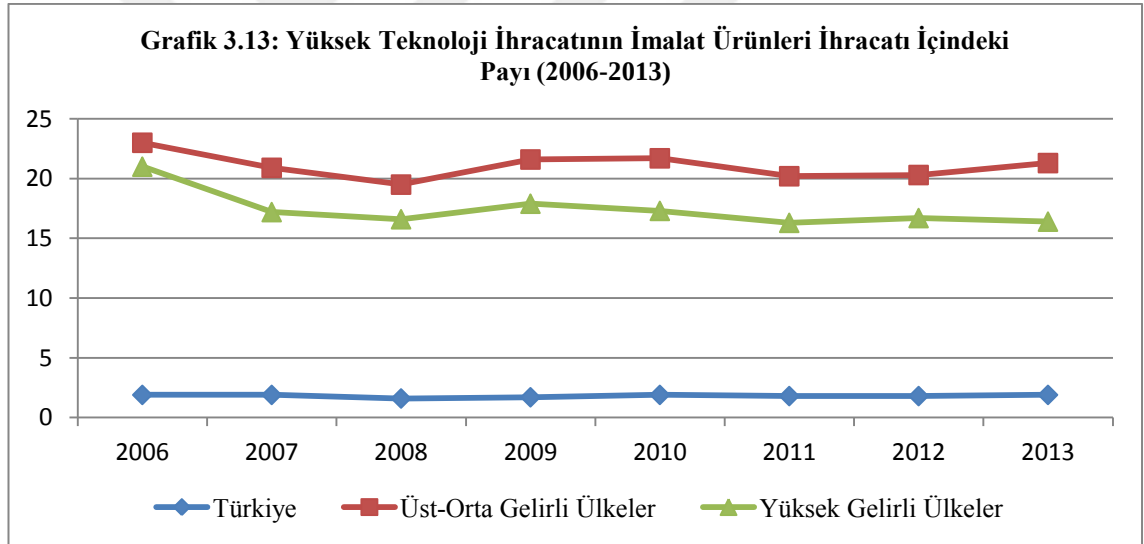
Grafik 3.12'ye göre, Türkiye'de yüksek teknoloji ürünleri ihracatının üst-orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler ile kıyaslandığında çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. 2012 itibariyle 2 milyar doların üzerinde iken, üst-orta gelirli ülkeler 700 milyar dolara yakın seyretmekte, yüksek gelirli ülkeler ise bir trilyon doların üzerinde ihracat yapmaktadırlar. Türkiye'nin de üst-orta gelirli bir ülke olduğu düşünüldüğünde, yüksek teknoloji ihracatında ne denli geride olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bu rasyoya paralel olarak, yüksek teknoloji ürünlerinin ihraç edilen imalat ürünleri içindeki payının da oldukça düşük seviyelerde olduğu görülmektedir (Grafik 3.13). 2013 itibariyle, Türkiye'de %2'ye yakın seyreden bu oranın, üst-orta gelirli ülkelere %22'ye yakın olması, bu rasyoda uçurum bir farkı belirtmektedir. Bu grafikte, üst-orta gelirli

³⁵ OECD (2015), Gross domestic spending on R&D (indicator). doi: 10.1787/d8b068b4-en (Erişim Tarihi: 10.12.2015).

ülkelerin yüksek gelirli ülkelerden daha iyi durumda olması ise, diğer önemli bir sonuçtur.

Kaynak: WDI³⁶

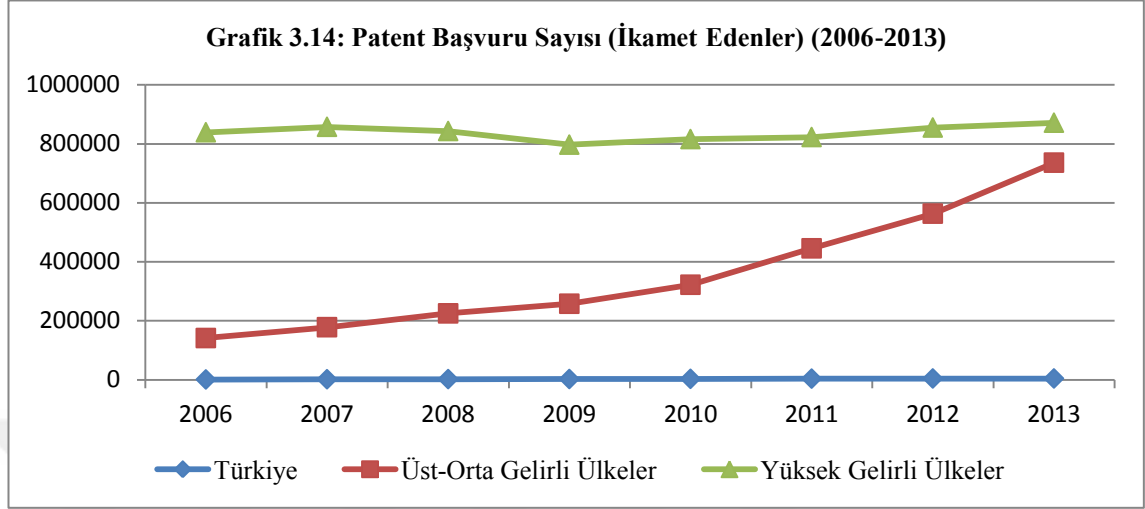
Kaynak: WDI³⁷

Küreselleşen dünya ekonomisinde patent ve markalaşma yolları büyük önem arz etmektedir. Nitekim gelişmiş ülkelerden çıkan büyük markaların yıllık hasılatları analiz edildiğinde, birçok ülkenin milli gelirinden yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin de yüksek gelirli ülkeler arasına sıçraması noktasındaki temel taşlardan biri de markalaşma politikası olmalıdır. Fakat patent ve marka başvuru sayıları incelendiğinde, Türkiye'nin üst-orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelere nispeten çok düşük

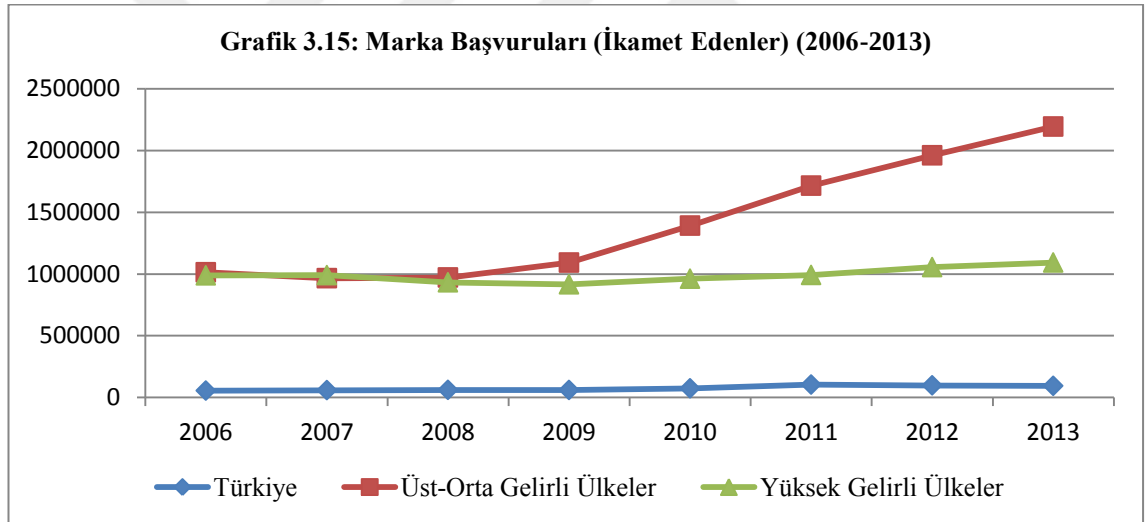
³⁶ <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD/countries/TR-XT-XD?display=graph> (Erişim Tarihi: 10.12.2015).

³⁷ <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS/countries/TR-XT-XD?display=graph> (Erişim Tarihi: 10.12.2015).

sayılara sahip olduğu görülmektedir (Grafik 3.14 ve Grafik 3.15). Patent ve marka başvurusu rasyolarında üst-orta gelirli ülkelerin son yıllardaki büyük artışının yanında Türkiye'deki artış düşük seviyelerde kalmaktadır.

Kaynak: WDI³⁸

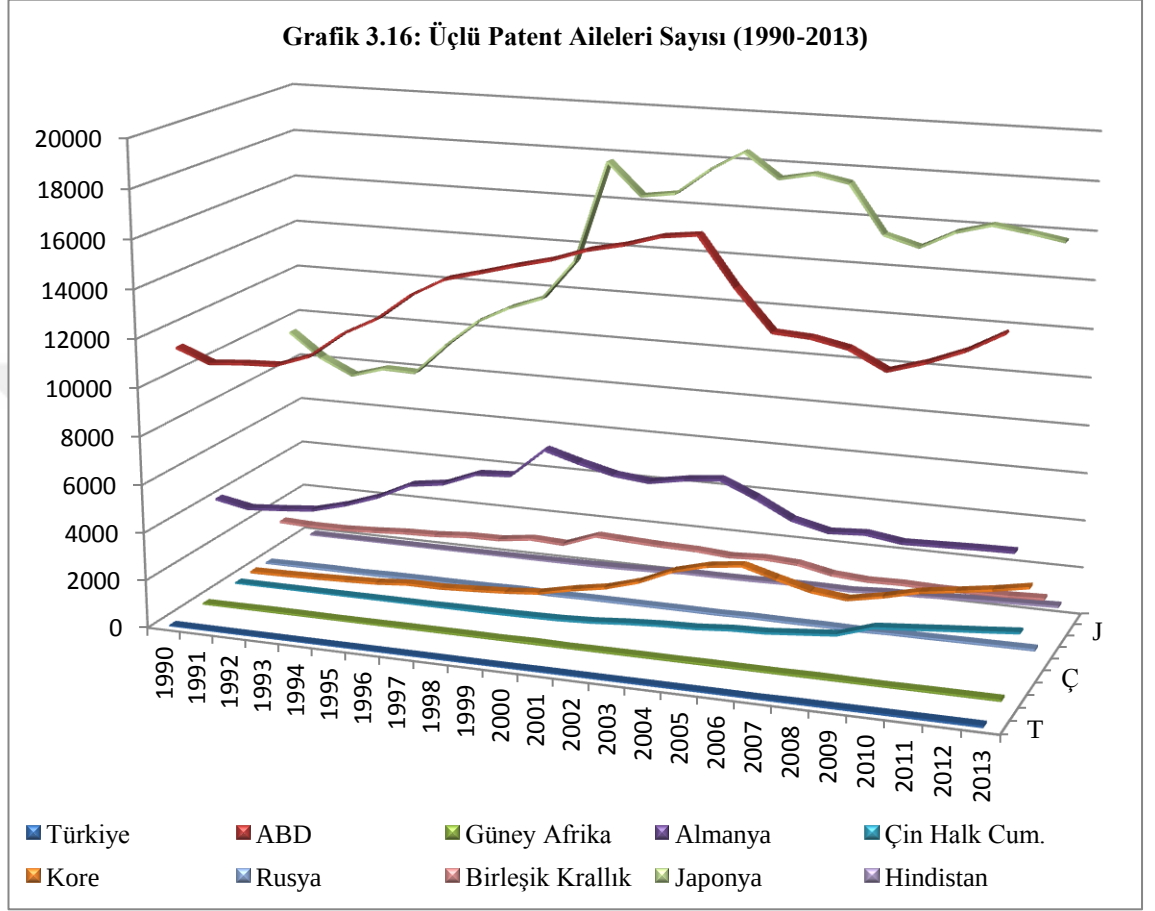
Kaynak: WDI³⁹

Ülkelerin nitelikli patent durumu hakkında bilgi veren en önemli rasyolardan biri Üçlü Patent Aileleri göstergesidir. Herhangi bir patentin bu kapsamda değerlendirilebilmesi için Avrupa Patent Ofisi (EPO), Japonya Patent Ofisi (JPO) ve Amerika Birleşik Devletleri Ofisi'nden (USPTO) tescillenmesi gerekmektedir. Bu şart ilgili rasyonun prestijli olduğunun göstergesi niteliğindedir. Türkiye her ne kadar 90'lı yıllara göre artış eğilimde olsa da, 2013 itibariyle 42 yakın seviyesiyle Güney Afrika ile

³⁸ <http://data.worldbank.org/indicator/IP.PAT.RESD/countries/TR-XT-XD?display=graph> (Erişim Tarihi: 10.12.2015).

³⁹ <http://data.worldbank.org/indicator/IP.TMK.RESD/countries/TR-XT-XD?display=graph> (Erişim Tarihi: 10.12.2015).

birlikte en dipte yer almaktadır. Japonya ve ABD'nin ilgili rasyoda büyük farkla önde oldukları, bu ülkeleri ise Almanya'nın izlediği görülmektedir. Grafik 3.16'da, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın kayda değer seviyede olduğu tespit edilmektedir.

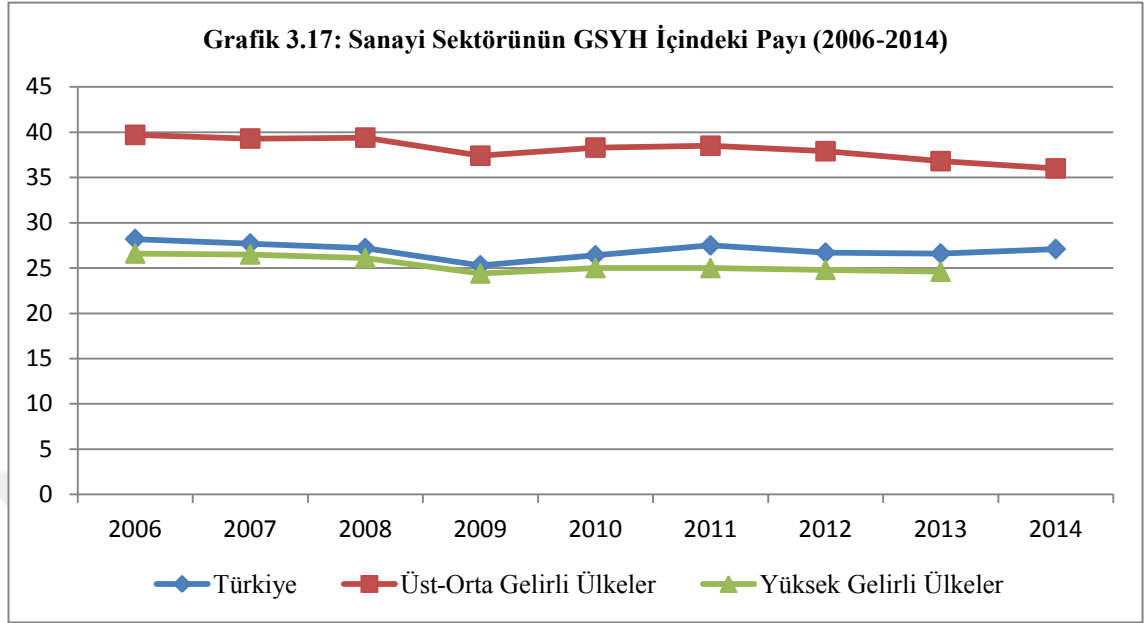
Kaynak: OECD⁴⁰

3.2.3. Sanayi ve Enerji Rasyoları

Milli geliri artıran ve ülkenin kalkınmasına katkı sunan önemli kavramlardan biri, sanayileşme seviyesidir. Grafik 3.17'de ülke sanayilerinin milli gelirleri içindeki payını göstermektedir. Grafik'e göre, üst-orta gelirli ülkeler kategorisinde yer alan ülkelerin göstergesi 35-40 bandında seyrederken, Türkiye'de durum 25-30 bandında gerçekleşmektedir. Yüksek gelirli ülkeler ise, maliyetlerini azaltmak ve negatif dışsallıkları minimize etmek amacıyla sanayilerini ucuz işgücü olan ülkelere

⁴⁰ OECD (2015), Triadic patent families (indicator). doi: 10.1787/6a8d10f4-en (Erişim Tarihi: 10.12.2015).

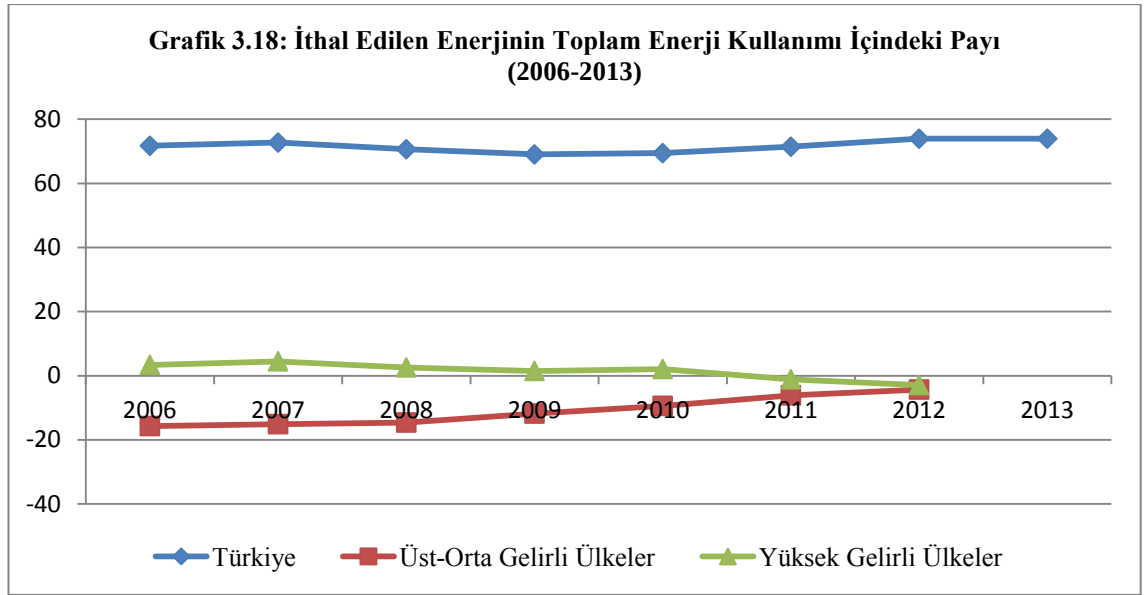
kaydırmaktadırlar. Dolayısıyla yüksek gelirli ülkelerde sanayi sektörünün milli gelire katkısı nispeten daha alt seviyelerde seyretmektedir.

Kaynak: WDI⁴¹

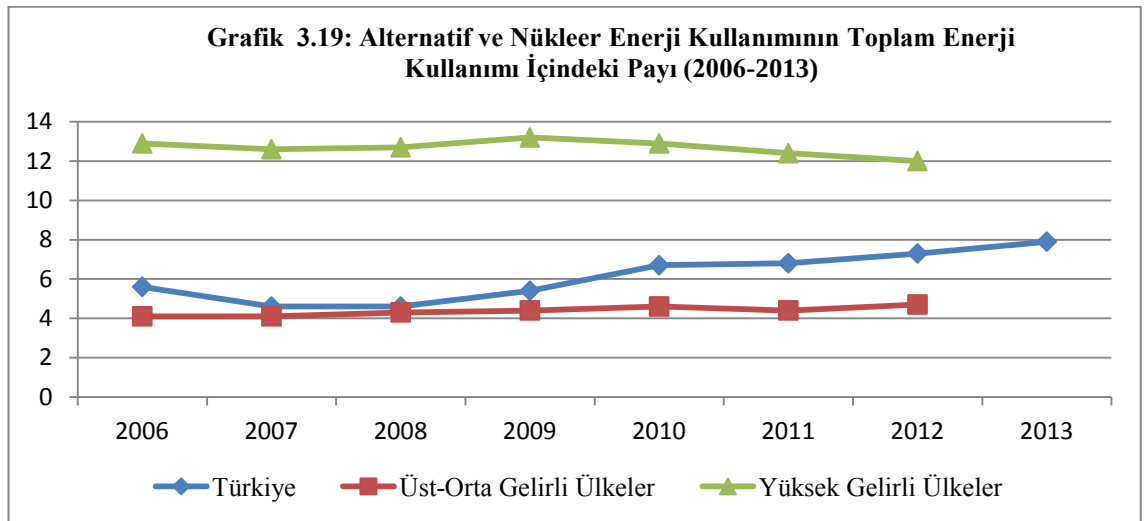
Türkiye ekonomisi açısından en önemli sorunsallardan biri de enerji alanında dışa olan bağımlılıktır. Yüksek gelirli ülkelerin arasında yer almak isteyen Türkiye'nin zaman kaybetmeden enerji sektörüne büyük yatırımlar yaparak, dışa olan bağımlılıktan kurtulması gerekmektedir. Nitekim çok yüksek seviyelerde seyreden enerji ithalatı, cari açık başta olmak üzere birçok makroekonomik gösterge üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Grafik 3.18'e göre, Türkiye kullandığı enerjinin yaklaşık %80'ini ithal etmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu üst-orta gelirli ülkelerde ise durum tam tersi şeklindedir. Bu ülkeler enerji yönünden kendilerine yetmelerinin yanı sıra enerji ihraç etmektedirler. Yüksek gelirli ülkeler ise, kullandıkları enerjinin çok küçük kısmını ithal etmektedirler.

⁴¹ <http://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS/countries/TR-XT-XD?display=graph> (Erişim Tarihi: 11.12.2015).

Kaynak: WDI⁴²

Enerji alanında dışa bağımlılıktan kurtulma adına alternatif ve nükleer enerji kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin bu yönde yapacağı yatırımlar, yüksek gelirli ülkeler arasına sıçrama noktasında büyük önem arz etmektedir. Grafik 3.19 incelendiğinde, Türkiye'nin bu rasyoda üst-orta gelirli ülkelere kıyasla daha iyi ve artış trendinde olduğu görülmektedir. Fakat Türkiye'nin yüksek gelirli ülkelerdeki 12-14 bandına ulaşabilmesi için, bu alanda önemli reformları bir an önce hayata geçirmesi gerekmektedir.

Kaynak: WDI⁴³

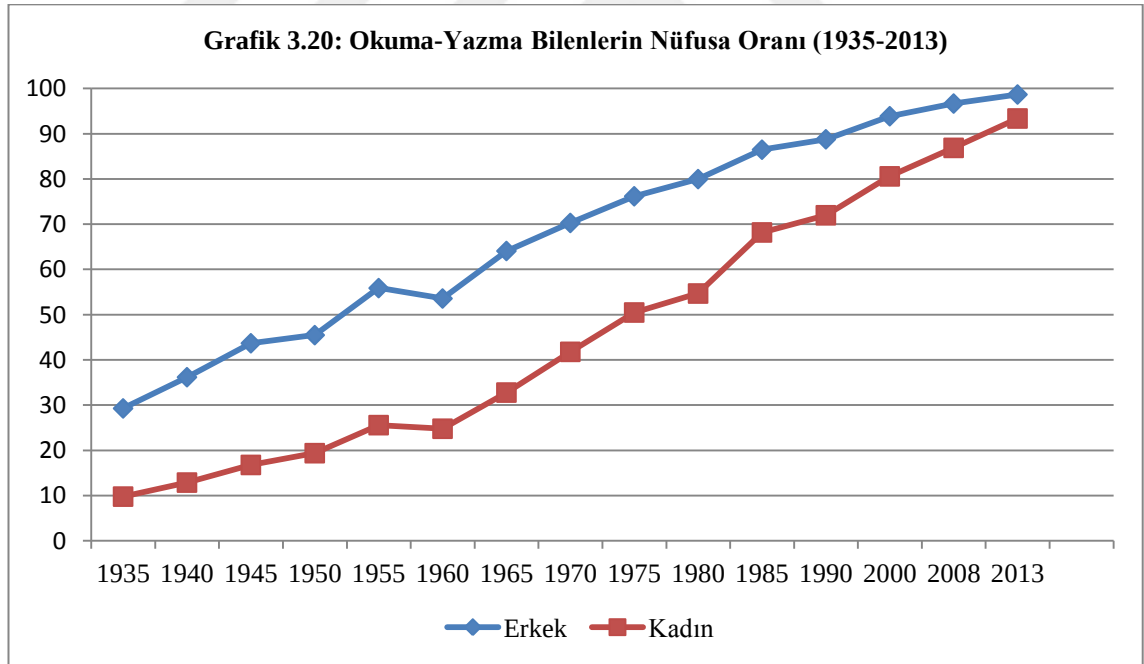
⁴² <http://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CON.S.ZS/countries/TR-XT-XD?display=graph> (Erişim Tarihi: 11.12.2015).

⁴³ <http://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.COMM.CL.ZS/countries/TR-XT-XD?display=graph> (Erişim Tarihi: 11.12.2015).

3.2.4. Eğitim Rasyoları

Orta Gelir Tuzağı'na yakalanan veya yakalanma ihtimali olan ülkelere yazılan reçetelerde en önemli maddelerden birisi de ülkedeki eğitim seviyesinin niceliği ve niteliğidir. Çünkü ülkenin eğitim seviyesi yani beşeri sermayenin niteliği, ülkenin kalkınması ve ileri teknoloji seviyesine gelmesinde en önemli faktördür. Dolayısıyla Türkiye gibi orta gelir tuzağına yakalanmak istemeyen ülkelerin, kaliteli eğitime büyük önem vermesi gerekmektedir.

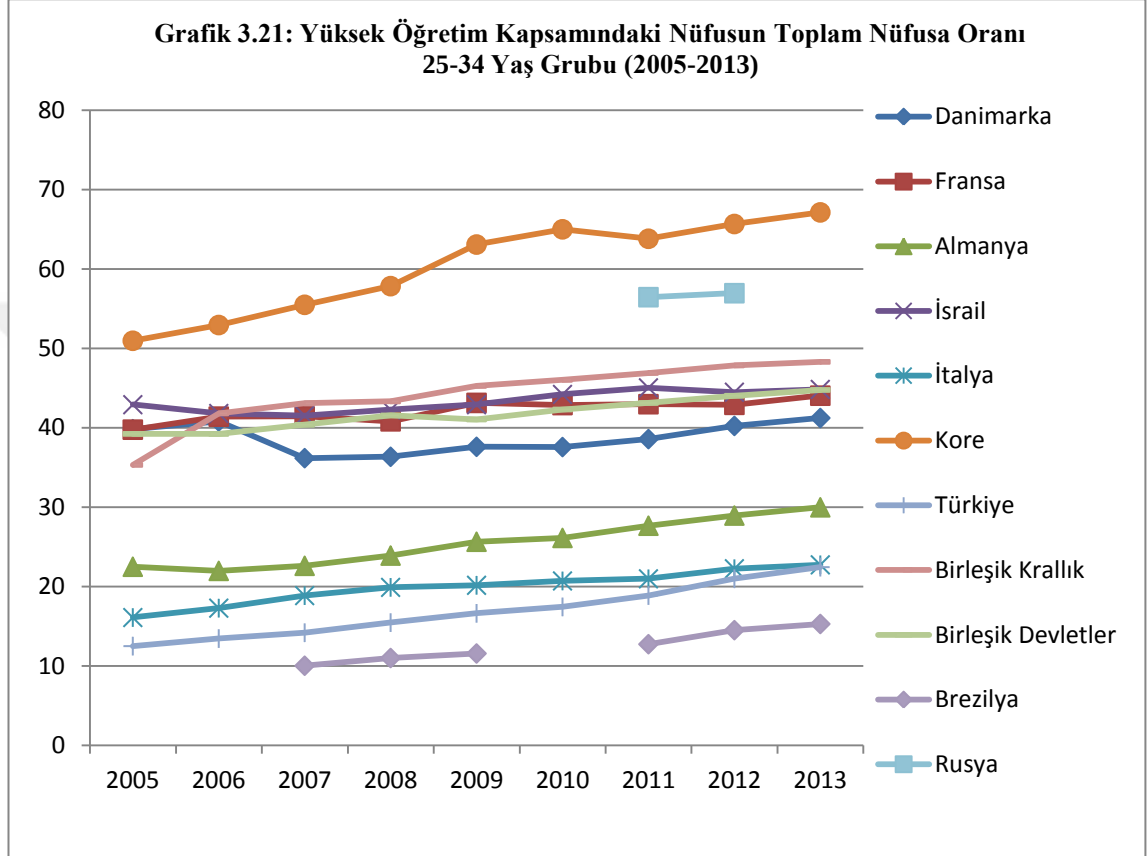
Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim olanaklarının çok yetersiz olması nedeniyle okuma-yazma bilen nüfus erkeklerde %30'un, kadınlarda ise %10'un altında seyretmekteydi (Grafik 3.20). Kadınların toplumda genel olarak ikinci planda kalmasından dolayı okuma-yazma oranları, erkeklere göre daha düşük seviyelerde gerçekleşmesinin yanı sıra son yıllarda bu farkın giderek kapandığı görülmektedir. Ayrıca toplumda okuma-yazma bilenlerin optimal seviyeye yaklaşması diğer olumlu gelişmedir.

Kaynak: TÜİK

Günümüzde, teknolojik çağa ayak uydurmak için temel eğitimin yanı sıra yüksek öğretim kapsamındaki nüfusunda artması büyük önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkeler arasına girebilmek ve onlarla rekabet edebilmek için nitelikli yüksek öğrenim gören nüfusa ihtiyaç bulunmaktadır. Grafik 3.21’de, ülkelerin 25-34 yaş grubunda olan ve yüksek öğrenim gören nüfusun toplam nüfusa oranları verilmektedir. Son yıllarda

Kore'nin %70'lere yaklaşan oranı ile önemli bir farkla önde olduğu, ardından Rusya, Birleşik Krallık, Fransa, İsrail ve Birleşik Devletlerin geldiği görülmektedir. Türkiye ise, Brezilya'dan sonra en düşük orana sahip ülke konumundadır. Türkiye'nin oranı düşük olsa da son yıllarda kayda değer ilerleme sağlayarak İtalya'yı yakaladığı görülmektedir.

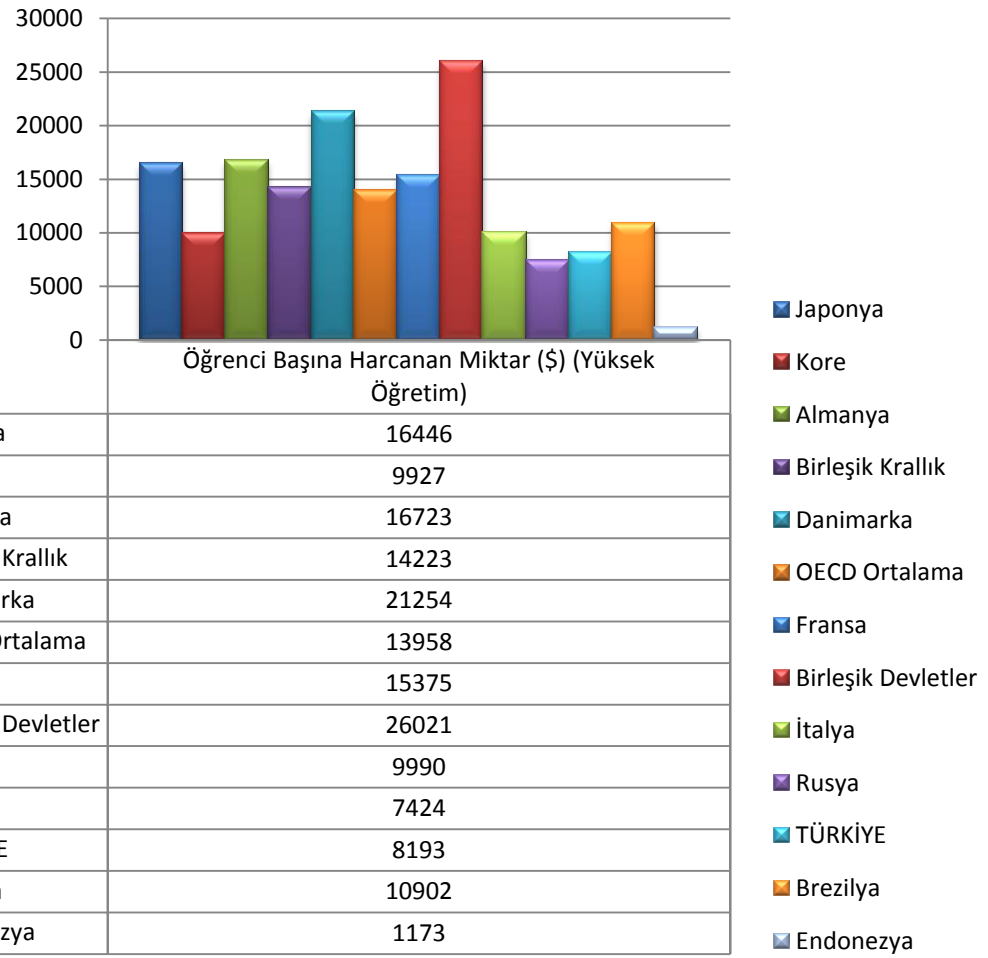

Kaynak: OECD⁴⁴

Grafik 3.22'de ise, ülkelerin yüksek öğretimde dolar bazında öğrenci başına harcadığı miktarı göstermektedir. 2011 yılı itibariyle öğrenci başına harcanan miktarda Birleşik Devletlerin ve Danimarka'nın büyük üstünlüğü bulunmaktadır. Ardından Almanya, Japonya ve Birleşik Krallık gelmektedir. OECD ortalaması ise, 14 bin seviyelerine yakın şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye bu rasyoda da son sıralarda yer alarak ancak Endonezya ve Rusya'nın üzerinde yer alabilmektedir. Türkiye'nin bu göstergedeki durumu OECD ortalamasının neredeyse yarısına denk gelmektedir.

⁴⁴ <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm> (Erişim Tarihi: 13.12.2015).

Grafik 3.22: Öğrenci Başına Harcanan Miktar (\$) (Yüksek Öğretim) (2011)

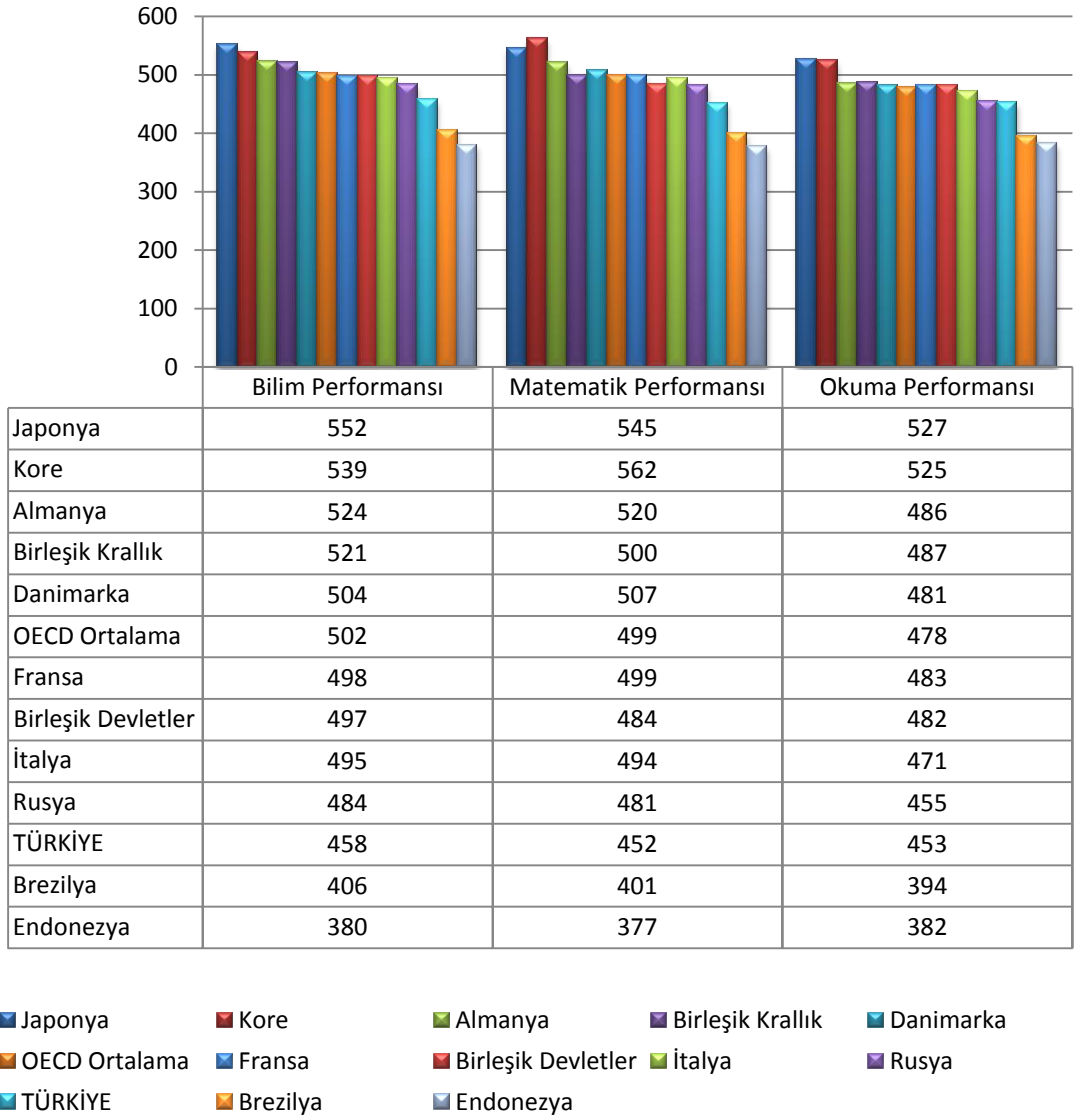

Kaynak: OECD⁴⁵

PISA (The OECD Programme for International Student Assessment - Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) Testi, 15 yaşındaki kız ve erkek öğrencileri bilim, matematik ve okuma yönünden değerlendirerek, skorlar belirlemektedir. Grafik 3.23'de 2012 yılında erkekler için yapılan PISA Testi sonuçlarına göre; bilim performansında Japonya, Kore ve Almanya; matematik performansında Kore, Japonya ve Almanya; okuma performansında Japonya, Kore ve Birleşik Krallık ilk üç sırayı paylaşmaktadır. Bu üç performansta da Türkiye, Brezilya ve Endonezya son üç sırada yer almaktadır. Türkiye, erkeklerde üç performans içinde en iyi skoru bilim alanında elde ederken en kötü skorunu matematik alanında elde ettiği görülmektedir. OECD devletlerinde ortalama skorlar bilim, matematik ve okuma performanslarında sırasıyla şu şekildedir: 502, 499 ve 478.

⁴⁵ <https://data.oecd.org/eduresource/education-spending.htm> (Erişim Tarihi: 13.12.2015).

Grafik 3.23: PISA Testi (Erkekler-2012)

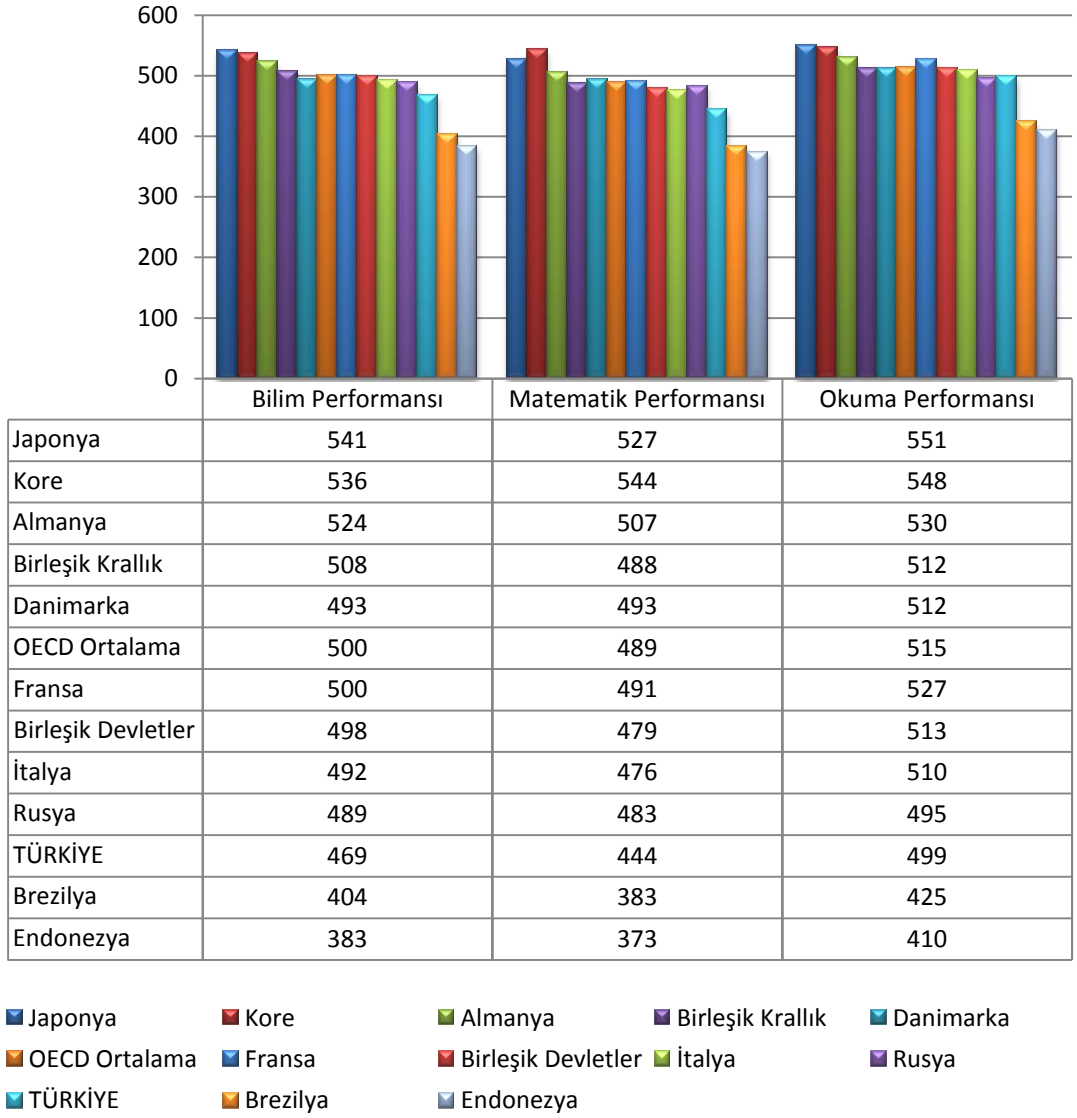
Kaynak: OECD⁴⁶

Grafik 3.24'te 2012 yılında kızlar için yapılan PISA Testi sonuçlarına göre; bilim performansında Japonya, Kore ve Almanya; matematik performansında Kore, Japonya ve Almanya; okuma performansında Japonya, Kore ve Almanya ilk üç sırayı paylaşmaktadır. Bilim ve matematik performanslarında, Türkiye, Brezilya ve Endonezya son üç sırada yer alırken okuma performansında Türkiye'nin Rusya'yı da geride bıraktığı görülmektedir. Türkiye, kızlarda üç performans içinde en iyi skoru okuma alanında elde ederken en kötü skorunu matematik alanında elde ettiği görülmektedir. OECD devletlerinde ortalama skorlar bilim, matematik ve okuma performanslarında sırasıyla şu şekildedir: 500, 489 ve 515.

⁴⁶ <https://data.oecd.org/pisa/reading-performance-pisa.htm#indicator-chart> (Erişim Tarihi: 13.12.2015).

Türkiye'nin PISA Testi sonuçlarına göre, erkeklerin ve kızların iyi oldukları alan değişirken başarısız oldukları alanın matematik olduğu görülmektedir. Bu sonuç, matematik alanında Türkiye'deki eğitimin niteliğinin tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Grafik 3.24: PISA Testi (Kızlar-2012)

Kaynak: OECD⁴⁷

⁴⁷ <https://data.oecd.org/pisa/reading-performance-pisa.htm#indicator-chart> (Erişim Tarihi: 13.12.2015).

3.2.5. Yönetişim Rasyoları

Bir ülke değerlendirilirken ekonomik olduğu kadar yönetim ve siyasi göstergelerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ekonomik istikrar ile siyasi istikrar kavramları birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Bu kavramlar birbirlerini dolaylı ve doğrudan olmak üzere birçok yönden etkilemektedir.

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze defalarca siyasi ve ekonomik istikrarsızlık dönemini yaşadı ve yaşamaya devam etmektedir. Askeri müdahaleler, erken seçimler, yurtdışı ve yurtiçinde yaşanan önemli sorunlar bu istikrarsızlıkların önemli nedenlerinden bazılarıdır.

Tablo 3.7'de Türkiye'nin çok partili döneme geçtiği kabul edilen 1950 yılından günümüze Türkiye'de kurulan hükümetler ve görev süreleri verilmektedir. 65 yılı kapsayan bu dönemde 47 hükümetin kurulması, bu alandaki istikrarsızlığı destekler nitelikte bir veridir. 1950-2015 yılları arasında ortalama bir hükümetin ömrü yaklaşık 17 ay şeklindedir. 17 aylık bir süre, herhangi bir hükümetin uzun dönemli stratejilerini ve politikalarını hayata geçirebilmesi noktasında oldukça yetersiz kalmaktadır.

Tablo 3.7: Türkiye'de Kurulan Hükümetler (1950-2015)

Hükümetler	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Hükümetler	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi
I. Menderes Hükümeti	22.05.1950	09.03.1951	III. Ecevit Hükümeti	05.01.1978	12.11.1979
II. Menderes Hükümeti	09.03.1951	17.05.1954	VI. Demirel Hükümeti	12.11.1979	12.09.1980
III. Menderes Hük.	17.05.1954	09.12.1955	Ulus Hükümeti	20.09.1980	13.12.1983
VI. Menderes Hükümeti	09.12.1955	25.11.1957	I. Özal Hükümeti	13.12.1983	21.12.1987
V. Menderes Hükümeti	25.11.1957	27.05.1960	II. Özal Hükümeti	21.12.1987	09.11.1989
I. Gürsel Hükümeti	30.05.1960	05.01.1961	Akbulut Hükümeti	09.11.1989	23.06.1991
II. Gürsel Hükümeti	05.01.1961	20.11.1961	I. Yılmaz Hükümeti	23.06.1991	20.11.1991
VIII. İnönü Hükümeti	20.11.1961	25.06.1962	VII. Demirel Hük.	21.11.1991	25.06.1993
IX. İnönü Hükümeti	25.06.1962	25.12.1963	I. Çiller Hükümeti	25.06.1993	05.10.1995
X. İnönü Hükümeti	25.12.1963	20.02.1965	II. Çiller Hükümeti	05.10.1995	30.10.1995
Ürgüplü Hükümeti	20.02.1965	27.10.1965	III. Çiller Hükümeti	30.10.1995	06.03.1996
I. Demirel Hükümeti	27.10.1965	03.11.1969	II. Yılmaz Hükümeti	06.03.1996	28.06.1996

II. Demirel Hükümeti	03.11.1969	06.03.1970	Erbakan Hükümeti	28.06.1996	30.06.1997
III. Demirel Hükümeti	06.03.1970	26.03.1971	III. Yılmaz Hükümeti	30.06.1997	11.01.1999
I. Erim Hükümeti	26.03.1971	11.12.1971	IV. Ecevit Hükümeti	11.01.1999	28.05.1999
II. Erim Hükümeti	11.12.1971	22.05.1972	V. Ecevit Hükümeti	28.05.1999	18.11.2002
Melen Hükümeti	22.05.1972	15.04.1973	Gül Hükümeti	18.11.2002	14.03.2003
Talu Hükümeti	15.04.1973	26.01.1974	I. Erdoğan Hükümeti	14.03.2003	29.08.2007
I. Ecevit Hükümeti	26.01.1974	17.11.1974	II. Erdoğan Hükümeti	29.08.2007	06.07.2011
Irmak Hükümeti	17.11.1974	31.03.1975	III. Erdoğan Hük.	06.07.2011	29.08.2014
IV. Demirel Hükümeti	31.03.1975	21.06.1977	I. Davutoğlu Hük.	29.08.2014	28.08.2015
II. Ecevit Hükümeti	21.06.1977	21.07.1977	II. Davutoğlu Hük.	28.08.2015	24.11.2015
V. Demirel Hükümeti	21.07.1977	05.01.1978	III. Davutoğlu Hük.	24.11.2015	22.05.2016
			Yıldırım Hükümeti	22.05.2016	---

Kaynak: TBMM

İlgili yıllar arasında yapılan genel seçimler analiz edildiğinde, birçok erken seçimin yaşandığı görülmektedir. Nitekim 1950-2015 yılları arasında ortalama olarak yaklaşık 44 ayda bir genel seçim yapıldığı tespit edilmektedir. Ayrıca genel seçim sayısına yakın yerel seçimlerin yapıldığı, seçim öncesi ekonomik sorunların yaşandığı ve her yapılan seçimin ciddi bir maliyeti olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'de yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların boyutu görülmektedir.

Tablo 3.8: Türkiye'de Yapılan Genel Seçimler (1950-2015)

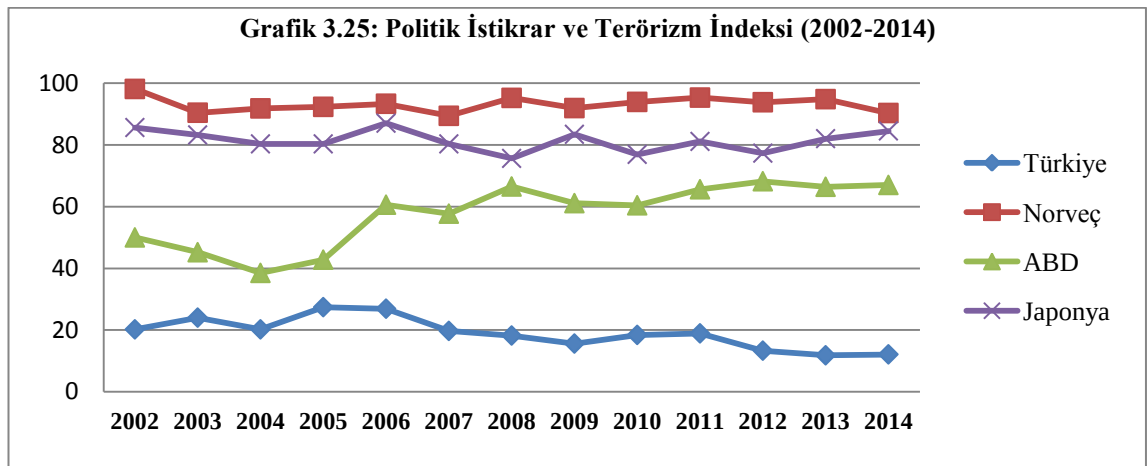
Seçim Tarihi	Birinci Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı	Hükümet Şekli
14/05/1950	Demokrat Parti	55.2	416	Tek Başına İktidar
02/05/1954	Demokrat Parti	58.4	503	Tek Başına İktidar
27/10/1957	Demokrat Parti	48.6	424	Tek Başına İktidar
15/10/1961	CHP	36.7	173	Koalisyon (CHP-AP)
10/10/1965	Adalet Partisi	52.9	240	Tek Başına İktidar
12/10/1969	Adalet Partisi	46.6	256	Tek Başına İktidar
14/10/1973	CHP	33.3	185	Koalisyon (CHP-MSP)
05/06/1977	CHP	41.4	213	Azınlık Hükümeti
06/11/1983	ANAP	45.1	211	Tek Başına İktidar
29/11/1987	ANAP	36.3	292	Tek Başına İktidar
20/10/1991	DYP	27	178	Koalisyon (DYP-ANAP-SHP)

24/12/1995	Refah Partisi	21.4	158	Koalisyon (RP-ANAP-DYP)
18/04/1999	DSP	22.2	136	Koalisyon (DSP-MHP-FP)
03/11/2002	AKP	34.3	363	Tek Başına İktidar
22/07/2007	AKP	46.6	341	Tek Başına İktidar
12/06/2011	AKP	49.83	327	Tek Başına İktidar
07/06/2015	AKP	40.87	258	Seçim Hükümeti
01/11/2015	AKP	49.50	317	Tek Başına İktidar

Kaynak: YSK

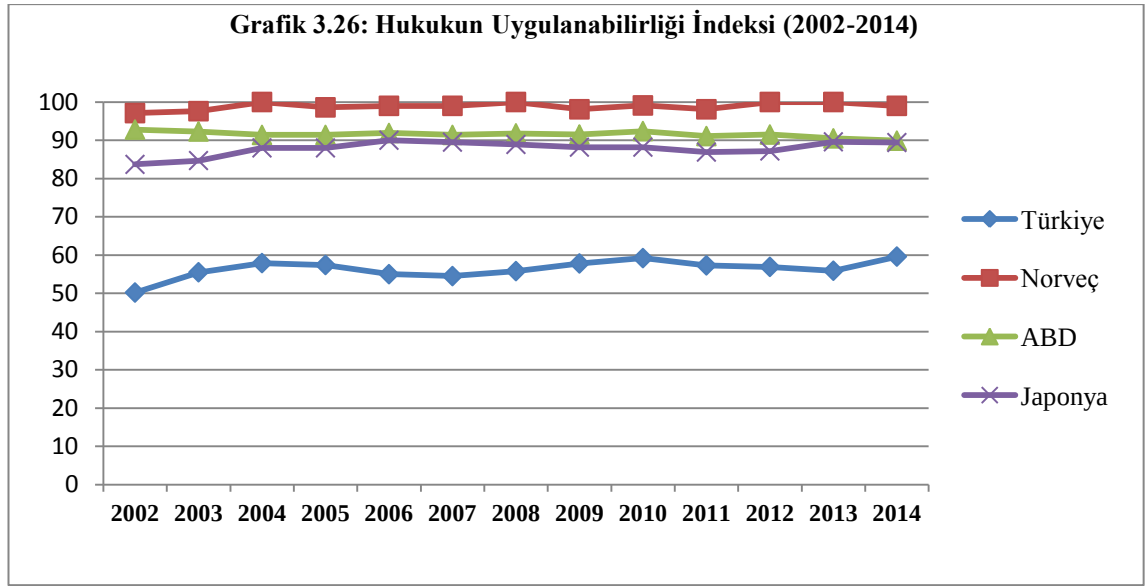
Ülkelerin yönetim rasyoları Worldwide Governance Indicators sitesinden alınmıştır. Ülkelerin yönetim rasyoları değerlendirilirken, 100 puan en iyi durumu 0 puan ise en kötü durumu ifade etmektedir. Türkiye'nin yönetim rasyolarının daha iyi anlaşılabilmesi noktasında gelişmiş ülkelere ABD, Japonya ve Norveç'in rasyolarına da yer verilmektedir.

Grafik 2.25'te ülkelerin politik istikrar ve terörizm seviyeleri değerlendirilmektedir. Türkiye'de geçmişten günümüze yaşanan birçok siyasi kriz ve terör sorunu da rasyolara yansımaktadır. 2002-2014 yılları arasında politik istikrar ve terörizm indeksi ortalama şu şekildedir: Türkiye 18.97, Norveç 93.11, ABD 57.69 ve Japonya 81.34. Norveç ve Japonya'nın durumu genelde yakın seyretmektedir. ABD 2000'li yılların başına göre önemli bir iyileşme gösterirken, Türkiye'nin durumu kötüleşmektedir.

Kaynak: Worldwide Governance Indicators, 2015

Grafikte 2.26'da 2002-2014 yılları arasında ülkelerin hukukun uygulanabilirliği indeksi ortalama şu şekildedir: Türkiye 56.38, Norveç 98.89, ABD 91.53 ve Japonya 87.86. Türkiye'nin hukukun uygulanabilirliği noktasında gelişmiş ülkelere göre çok geride olduğu ve daha çok yol alması gerektiği görülmektedir.

Kaynak: Worldwide Governance Indicators, 2015

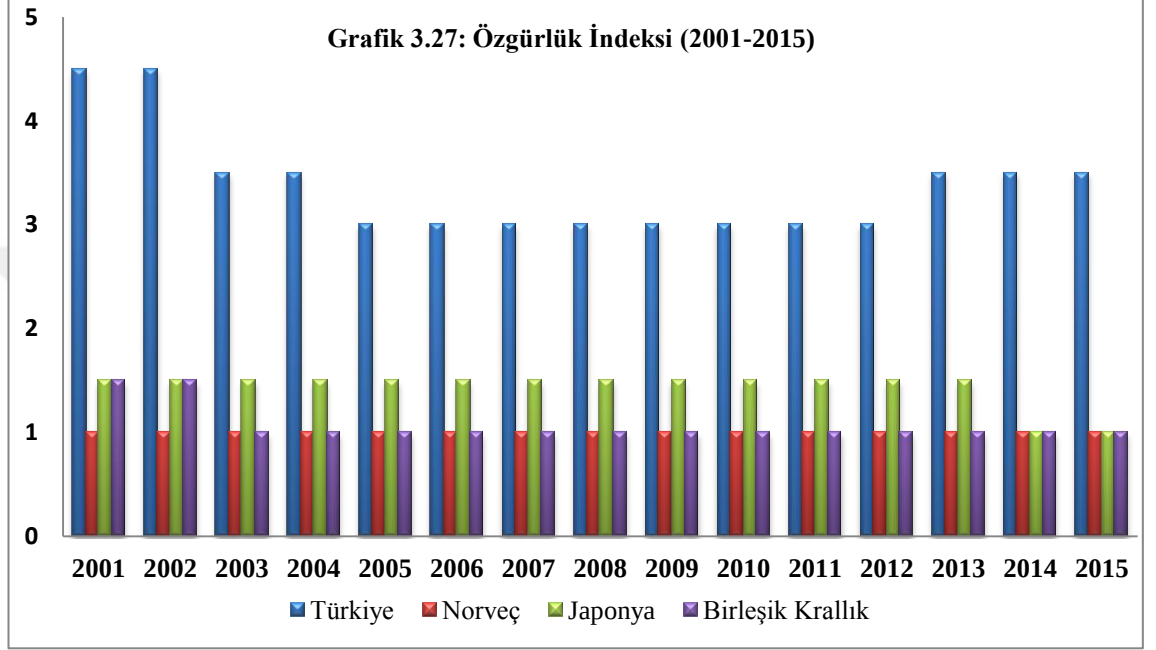
Literatürde, özgürlüklerin ve demokratikleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz eden birçok çalışma bulunmaktadır.⁴⁸ Bu konudaki görüşler genel itibariyle ikiye ayrılmaktadır. Birinci görüş, demokratik rasyoların yüksek olduğu batılı ülkelerin ekonomik gelişmişliklerini temel alarak özgürlüklerin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ileri sürmektedir. İkincisi görüş ise, geçmiş dönemlerdeki otoriter rejimlerdeki ekonomik büyümeyi ve günümüz dünyasında Çin ve Kore gibi özgürlük seviyesinin tartışıldığı ama ekonomik yönden yüksek performans sergileyen ülkeleri temel alarak, özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını savunmaktadır. Bu konuda uzlaşa sağlanamasa da, hem özgürlüklerin iyi seviyede olduğu hem de gelişmiş olan ülke sayısının fazlalığı nedeniyle özgürlüklerin ekonomik gelişmeyi doğrudan veya dolaylı etkilediği kanaatimizce ileri sürülebilir.

Freedom House, ülkelerin özgürlük seviyesini belirleyen ve raporlar hazırlayan uluslararası bir kuruluştur. Kurumun raporlarında ülkeler, 1-2.5 puan arası "özgür", 3-5 puan arası "kısmen özgür" ve 5.5-7 puan arası "özgür değil" şeklinde kategorize edilmektedir. Ülkelerin özgürlük seviyesi, ülkelerdeki sivil özgürlük ve siyasi haklar özgürlüğü derecelerinin ortalamasından elde edilmektedir.

Türkiye 2015 yılı itibariyle kısmen özgür ülke kategorisinde yer almaktadır. Genel olarak 3 ile 4.5 bandında seyreden Türkiye'nin oranları, son yıllarda kötüye

⁴⁸ Beşkaya ve Manan, (2009); Doğan, (2005); Yay, (2002); Farr vd., (1998); Yalman vd., (2011); Heckelman, (2000); Çukurçayır ve Tezcan, (2011); Madan, (2002); Eğilmez, (2014b); Arslan ve Doğan, (2004); Arslan ve Doğan, (2007); Toprak ve Demir, (2002).

gitmektedir (Grafik 2.27). Özgürlük ortamının olmadığı ülkelerde yaratıcılık, markalaşma ve inovasyon gibi unsurların gelişmesini beklemek gerçekte bağdaşmamaktadır. Nitekim yüksek gelirli ülkelerin çoğunda özgürlük seviyeleri optimale yakın seyretmekte olduğu görülmektedir. Orta gelir kısılacında bulunan Türkiye, özgürlükler alanını biran önce genişleterek beyin göçü veren ülke konumundan beyin göçü alan ülke konumuna evrilmelidir.

Kaynak: Freedom House, 2015

3.3. TÜRKİYE ORTA GELİR TUZAĞINDA MI?

Dünya Bankası'nın Atlas Yöntemi ile hesaplanan kişi başına düşen GSYH'ya göre, 2015 yılı itibariyle Türkiye üst-orta gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Türkiye, 1955 yılında alt-orta gelirli ülkeler sınıfına yükselmesinin ardından, 50 yıl bu gelir sınıfından kurtulmayı başaramadı. Türkiye'nin dışında, düşük gelirli ülkeler sınıfında bu kadar uzun süre kalan diğer iki ülke, Bulgaristan ve Kosta Rika'dır. Nihayet Türkiye'nin, 2005 yılında üst-orta gelirli ülkeler arasına yükseldiği görülmektedir (Yeldan vd., 2013: 163).

Türkiye 2004 yılından sonra 2008 yılının son çeyreğine kadar büyüme trendini sürdürdü. Fakat Küresel Finans Krizi'nin etkisiyle 2009 yılının son çeyreğine kadar ekonomik daralma süreci yaşandı. Bu süreci kısa sürede atlatan Türkiye Ekonomisi, 2010 ve 2011 yıllarında dünyada örnek gösterilebilecek büyüme performansı sergiledi

(Karahan vd., 2012: 100). Son yıllarda ise yurtiçi ve yurtdışında yaşanan sorunlardan dolayı ekonominin yavaşlama dönemine girdiği görülmektedir. Tablo 3.9'da Türkiye'nin orta gelir tuzağı sorunsalı çeşitli rasyolar kapsamında tartışılarak, çeşitli politika önerileri sunulmaktadır.

Tablo 3.9: Seçilmiş Rasyoların Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağı Sorunu Kapsamında Değerlendirilmesi

RASYOLAR	DEĞERLENDİRMELER VE ÖNERİLER
Makroekonomik Rasyolar	
Büyüme Oranı ve Kişi Başına Düşen GSYH	Büyüme oranının son yıllarda ivmesini kaybettiği görülmektedir. Yakın dönemde, ülke içinde gerçekleşen üç seçim ve ülke dışı yaşanan siyasi krizler, bu performans düşüklüğünün temel nedenleri olarak sayılabilir. %3-4 büyüme oranı ile Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanmaması için bir an önce gerekli reformları yaparak, içinde bulunduğu üst-orta gelirli ülkelerin sergilediği yaklaşık %5'lik büyüme seviyesini yakalamalı hatta üzerine çıkmalıdır. Yüksek büyüme oranlarının yakalanması da kişi başına düşen milli gelir artışını beraberinde getirecek ve Türkiye'nin yüksek gelirli ülkeler kategorisine sıçramasını hızlandıracaktır.
Cari Açık	1980 yılından sonra dışa açık ekonomi politikaların benimsenmesi ve 1989 yılında sermaye hareketlerinin liberalize edilmesi ile cari açık, Türkiye için temel ekonomik sorunların başında gelmektedir. Yükselen Piyasa Ekonomileri ortalamasının 2002 yılından itibaren hiç cari açık vermemesine karşılık, bu kategoride yer alan Türkiye'nin aynı tarihten itibaren sürekli cari açık vermesi sorunun boyutunun büyüklüğünü göstermektedir. Özellikle 2010 yılından itibaren %5'in altına düşmeyen cari açığın, çözümü noktasında ithalata olan bağımlılık (özellikle enerji ithalatı), tasarruf ve yatırımların düşüklüğü gibi sorunların giderilmesi kilit rol oynamaktadır.
Genel Bütçe Dengesi	Mali disiplin ve istikrar politikalarına verilen önemle bütçe açığı rasyosunda önemli bir iyileşmenin gerçekleştiği görülmektedir. Bu iyileşmenin en somut göstergesi, son yıllardaki bütçe açığı rasyolarının, Maastricht Kriteri olan %3 seviyesinin altında seyretmesidir. Son yıllardaki başarılı performansın mali disiplin temelinde artırılarak sürdürülmesi, yüksek gelirli ülkeler arasına girebilme noktasında büyük önem arz etmektedir.
İşsizlik ve İş Gücüne Katılım	Son yıllarda üst-orta gelirli ülkelerde %7 civarında, yüksek gelirli ülkelerde %6 civarında olan işsizlik oranlarının, Türkiye'de %10 seviyelerinde seyrettiği görülmektedir. Orta gelir tuzağından kaçınmak isteyen Türkiye'nin genç nüfus avantajını en iyi şekilde değerlendirmesi gerektiği düşünüldüğünde, bu kadar yüksek işsizlik seviyesinin tehlike arz ettiğini belirtmek gerekir. İş gücüne katılım oranlarında dikkat çeken nokta ise

	Türkiye'deki kadınların iş gücüne katılım oranının neredeyse üst-orta gelirli ülkelerdeki oranların yarısı kadar olmasıdır. İlköğretimden yüksek eğitime kadar kadınlara yönelik çeşitli mesleki eğitimlerin verilmesi ve bu eğitimler neticesinde istihdam edilmeleri, kadınların çalışma yaşamındaki zorluklarının giderilmesi, doğum yapan kadınlar için iş yaşamında gerekli tedbirlerin alınması ve mağdur edilmemeleri, çoğunluğu temsil eden ev hanımlarına yönelik çeşitli politikalar geliştirilerek ekonomiye katkı yapmalarının sağlanması, kadınların işgücüne katılım oranlarını artırmaya yönelik bazı önerilerdir.
Enflasyon	1970'li yıllardan itibaren enflasyon ile büyüme arasında negatif yönlü ilişkinin var olduğunu vurgulayan çalışmalar, ekonomi literatüründe yerini almaya başlamıştır. Nitekim enflasyon oranlarının yükselen piyasa ekonomilerinde yaklaşık %5, üst-orta gelirli ülkelerde yaklaşık %3 ve yüksek gelirli ülkelerde ise %1 civarında seyrettiği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'deki %8-9 bandında seyreden enflasyon oranı, bir an önce %5 seviyesinin altına indirilmelidir.
Yatırım-Tasarruf	Yatırım ve tasarruf oranları Türkiye'nin büyümesi ve orta gelir tuzağından kaçınmasında kilit kavramlardır. Kendi tasarrufu yeterli olmayan ülkeler, yatırım yapabilmek için başka ülkelerin tasarruflarına başvurmak zorunda kalmaktadır. Son yıllarda, Türkiye'nin tasarruf oranı yükselen piyasa ekonomileri ortalamasının yarısından daha azdır. Yatırım oranı ise yükselen piyasa ekonomileri ortalamasından yaklaşık %10 daha düşük seviyededir. Yatırım ve tasarruf düşüklüğü nedeniyle dışa olan bağımlılık, Türkiye ekonomisini kırılgan hale getirmektedir. Zaten son yıllarda popüler olan "kırılgan beşli"⁴⁹ kavramı ile ifade edilen beş ülkeden biri de Türkiye'dir. Tasarrufları artırmaya yönelik son yıllarda uygulanmaya konan Bireysel Emeklilik Sistemi, çeyiz desteği ve ev alma amacıyla birikim yapana devlet katkısı gibi politikalar olumlu olmakla beraber yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, BES sistemi her gelir düzeyine göre ayarlanarak ve çok küçük kesintiler yapılarak, zorunlu hale getirilebilir. Ayrıca tüketim politikaları da gözden geçirilmelidir. Çünkü kredi kartı, ihtiyaç kredileri ve benzeri araçlarla tüketim eğilimi her geçen gün artmaktadır. Tüketime bu denli yüksek olduğu bir ortamda tasarruf eğiliminin yüksek seviyelere ulaşması beklenemez.
Genel Hükümet Brüt Borcu	Türkiye, genel hükümet brüt borcu rasyosunda son yıllara oldukça olumlu bir görüntü çizmektedir. Yükselen piyasa ekonomilerinin aksine Türkiye'de bu rasyonun düşüş eğiliminde olması, Türkiye ekonomisi için pozitif bir

⁴⁹ Kırılgan Beşli (Fragile Five) kavramı ilk kez, 1 Ağustos 2013 tarihinde ABD'li yatırım bankası olan Stanley Morgan tarafından hazırlanan raporda belirtilmiştir. Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye "Kırılgan Beşli" veya BIITS (Brazil, India, Indonesia, Turkey, South Africa) ülkeleri olarak gruplandırılmıştır. 22 Mayıs 2013 tarihinde FED'in tahvil alımını azaltacağını açıklamasının üzerine yükselen piyasa ekonomilerine yönelik yabancı fonlarda ciddi azalışlar meydana geldi. Kırılgan beşli gruplandırması da FED'in açıklamalarının ardından meydana gelmiştir. Açıklamaları takiben yükselen piyasa ekonomileri içinde paraları en çok değer kaybeden ülkeler kırılgan beşli ülkeleri olmuştur (Eğilmez, 2013). Kırılgan beşli ülkelerinin ortak özellikleri şunlardır: yüksek cari açık oranları, yüksek enflasyon oranları, düşük büyüme performansı, sonraki dönemlere ilişkin dış finansman ihtiyacının artması, ilgili ülkelerde ekonomi dışı alanlarda potansiyel risklerin oluşması (Ceviş ve Ceylan, 2015: 6381-6382; Eğilmez, 2013).

gelişmemiştir. Ayrıca Maastricht Kriterine göre %60'ın altında olması gereken bu rasyonun, Türkiye'de %30'lara yakın seyretmesi vurgulanması gereken başka bir olumlu durumdur.

Teknoloji Rasyoları

Ar-Ge Harcamaları

Yüksek Teknoloji Rasyoları

Üçlü Patent Aileleri Sayısı

Patent ve Marka Başvuruları

Türkiye'nin teknoloji rasyoları, içinde bulunduğu üst-orta gelirli ülkeler başta olmak üzere gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerle kıyaslanamayacak kadar kötü durumdadır. Ar-ge harcamaları, ileri teknoloji ihracatı, üçlü patent aileleri sayısı, patent ve marka başvuruları verileri yıllar itibarıyla artış gösterse de, yetersiz seviyelerde kalmaktadır. Türkiye'nin ar-ge harcamalarını önemli oranda artırması, teknolojik yeniliğe ve inovasyona büyük önem vermesi ve buna paralel olarak uluslararası alanda tanınan önemli markaları çıkarması, orta gelir tuzağı açısından hayati önem taşımaktadır. Özellikle Türkiye'nin üstün olduğu tekstil gibi sektörlerde ivedilikle markalaşma politikaları uygulanmalıdır. Türkiye'nin yerli uydular, helikopter, tank, uçak, otomobil gibi politikaları ise bu anlamda atılan önemli adımlardır. Özellikle savunma sanayinde yerli üretim açısından atağa geçen Türkiye'nin bu başarısını tüm sektörleri de kapsayacak şekilde sürdürmesi büyük önem arz etmektedir. Ayrıca üniversitelerde desteklenen projelerin hayata geçirilmesi ve sanayi-üniversite işbirliklerinin artırılması da Türkiye'nin teknolojik gelişimine önemli katkı sunacaktır.

Sanayi ve Enerji Rasyoları

Sanayi Sektörü

Türkiye'deki sanayi sektörünün GSYH içindeki payı, üst-orta gelirli ülkeler ile kıyaslandığında %10'luk bir fark görülmektedir. Türkiye, gelişmekte olan ülke avantajını kullanarak, sanayi sektörünün katkısını artırmaya yönelik politikalar uygulamalı ve sanayinin milli gelire olan katkısını yükseltmelidir. Bu bağlamda vergisel teşviklerin uygulanması ve devlet desteklerinin kapsamının genişletilmesi, doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi önerilebilir. Türkiye'nin bu yönde attığı önemli adımlardan biri, 2012 yılının Nisan ayında kamuoyuna duyurulan yeni yatırım teşvik programıdır.⁵⁰ Bu program ile hem sanayinin gelişimi hem de bölgeler arası gelişmişlik farkının giderilmesi hedeflenmektedir.

⁵⁰ 2012 yılı Nisan ayı içinde kamuoyuna tanıtılan Türkiye'nin yeni Yatırım Teşvik Programı, 15 Haziran 2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile yürürlüğe girmiştir; Kararın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar da 2012/1 sayılı Tebliğ'de tanımlanmıştır. Bu program kapsamında Türkiye, altı bölgeye ayrılarak her bölgeye özel teşvikler getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.ekonomi.gov.tr>

İthal Enerji Alternatif ve Nükleer Enerji	Enerji sorunu, Türkiye'nin en önemli meseleleri içinde üst sıralarda yer almaktadır. Yeteri derecede kendi enerjisini üretememesinden dolayı, Türkiye'nin bu alanda dışa bağımlılık seviyesi çok yüksektir. Son yıllarda Türkiye'nin enerji ithalatının %70'ler seviyesinde seyrettiği görülmektedir. Üst-orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerin ortalamaları ise bu ülkelerin genel itibariyle enerji ithal etmediğini hatta ihraç ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin bir an önce enerji bağımlılığı azaltması gerekmektedir. Petrol başta olmak üzere yeraltı kaynakları arayışları ve yeraltı kaynaklarının işlenmesine yönelik ar-ge çalışmaları artırılmalıdır. Gündemde olan nükleer enerji santrallerinin de bir an önce faaliyete geçmesi, ithalata olan bağımlılığı önemli oranda azaltacaktır. Alternatif ve nükleer enerji kullanımının toplam enerji kullanımı içindeki payına bakıldığında, Türkiye'nin yaklaşık %8'lik oranı ile yüksek gelirli ülkelerin üzerinde (yaklaşık %5), üst-orta gelirli ülkelerin ise altında (yaklaşık %12) yer almaktadır. Türkiye gibi coğrafi ve konumsal anlamda avantajlı olan bir ülkenin, rüzgar ve güneş enerjisi başta olmak üzere birçok alternatif enerji kaynağını etkin kullanması, dışa bağımlılık noktasında büyük önem arz etmektedir.
Eğitim Rasyoları	
Okuma-Yazma Oranı Yüksek Öğretim Rasyoları PISA Testi Skorları	Orta gelir tuzağı açısından kilit kavramlardan bir diğeri de eğitimidir. Yüksek gelirli ülkelerde genel itibariyle eğitim rasyolarının hem nicelik hem de nitelik yönünden yüksek seviyelerde seyretmesi, bu kavramın önemine işaret etmektedir. Okuma-yazma oranları incelendiğinde, Türkiye'nin sürekli artış göstererek erkeklerde optimal seviyeye çok yaklaştığı, kadınlarda ise yaklaşık %95 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Yüksek öğrenim kapsamındaki nüfusun ülke nüfusuna oranına bakıldığında, Türkiye'nin son yıllarda kendi oranını neredeyse ikiye katladığı görülmektedir. Fakat %23'e yaklaşan Türkiye'nin oranı, %40 olan OECD ortalamasının hala çok uzağında seyretmektedir. Türkiye'de eğitim rasyolarının yeterli olmasa da artmasına karşın PISA skorları gibi eğitimin nitelik boyutunu ölçen rasyolarda Türkiye'nin çok geride olduğu görülmektedir. Dünyanın en kaliteli üniversiteler sıralamasına Türkiye'den sadece birkaç üniversitenin girebilmesi de Türkiye'de eğitimin nitelik seviyesinin nicelik seviyesi kadar yükselmediğini göstermektedir. Türkiye'de üniversiteler başta olmak üzere bütün eğitim alanlarındaki fiziki altyapıların ve sayıların iyileştirilmesi olumlu bir gelişmedir. Fakat nitelik yönünden de ülke eğitimin gelişmesi için yapılabilecek bazı öneriler şunlardır: Teknolojik donanım ve uygulamalı eğitim artırılmalı, ezber mantığı terk edilerek öğrencilerin yorumlama ve özgün yönlerinin açığa çıkarılmasına yönelik eğitim anlayışı getirilmeli, eğitimin en başından mesleki atamalara kadar her aşamada birçok kez girilen test sınavı mantığı terk edilmeli, özellikle mesleki alanda nitelikli eleman yetiştiren üniversite dahil olmak üzere bütün eğitim seviyelerindeki kurumların sayısı artırılmalı, eğitimciler çağa uygun, teknolojik gelişmelerle etkileşim içinde olacak şekilde yetiştirilmeli ve mesleki hayatları boyunca performans değerlendirmelerine tabi tutulmalı, yurtdışı öğrenci ve eğitimci değişim programları çok daha aktif kullanılarak dünyadaki gelişmelere iç içe olan bir eğitim seviyesi yakalanmalıdır.

Yönetişim Rasyoları

Politik İstikrar ve Terörizm	Yönetişim rasyolarının büyüme ile olan ilişkisi hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat yüksek gelirli ülkelerin (istisna ülkeler hariç) genel itibarıyla yönetim rasyolarının ve özgürlük seviyelerinin iyi seviyede olması, tezde bu rasyolara değinmeyi gerekli kılmaktadır. Sadece Türkiye özelinde düşünüldüğünde, askeri müdahale yıllarında, koalisyon hükümetleri arayışlarının olduğu yıllarda, seçimlerin sancılı geçtiği yıllarda kısacası siyasi istikrarsızlığın yaşandığı yıllarda ekonomik büyümenin olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir. Bunun en yakın örneği, 2014 ve 2015 yıllarında yaşanan yerel, genel ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ekonomi üzerindeki etkileridir. Özellikle 7 Haziran 2015 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde hükümetin kurulamamış olmasının neticesinde piyasadaki tedirginliğin, 1 Kasım 2015 seçimlerinde tek başına hükümetin kurulması sürecine kadar sürmesi, politik istikrar ile ekonomi arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Ülkede istikrarın olması, hukuka olan güvenin ve özgürlük seviyesinin artması birçok ekonomik verinin olumlu yönde hareket etmesini tetikleyecektir. Terörizm açısından incelendiğinde de Türkiye'nin kötü durumda olduğu görülmektedir. Güneydoğu ve doğu illerinde yaşanan terör sorunun yanı sıra Suriye ve Irak'ta yaşanan siyasi krizler nedeniyle birçok terör örgütünün türemesi, Türkiye'nin terör sorunsalının büyümesine zemin hazırlamıştır. Terör sorunun yoğunlukta yaşandığı illerde ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesi, ekonomi ile terörizm arasındaki ters yönlü ilişkiyi göstermektedir. Orta gelir tuzağı sorunsalına muhatap olmak istemeyen bir ülkenin, büyüme önündeki bu tarz önemli sorunlarını aşması gerekmektedir. Bu doğrultuda, politik istikrar ve terörizm, hukukun uygulanabilirliği ve özgürlüklerin iyileştirilmesine yönelik yapılabilecek bazı öneriler şunlardır: Siyasi sistem ve seçim sistemi istikrarsızlığa yol açmayacak şekilde yeniden düzenlenmeli, yargı sistemi yapılacak reformlarla bağımsızlaştırılmalı ve hukuka olan güven artırılmalı, basın, internet ve ekonomik özgürlüklerinde içinde olduğu demokratik özgürlük alanları genişletilmeli, terör sorunu gerekli müdahalelerle bir an önce sonlandırılmalı, toplumsal ve kutuplaşmalara yol açacak sorunlar demokratikleşme kapsamında yapılacak yasal düzenlemelerle minimize edilmeli, toplumun tüm kesimleri siyaset alanına çekilerek illegal örgütlerin teşviki ile radikalleşme olmaları engellenmeli ve toplumun tüm kesimlerinde huzur ve istikrar tesis edilmelidir.
Hukukun Uygulanabilirliği	
Özgürlük İndeksi	

Kaynak: Bir önceki bölümdeki rasyolar değerlendirilerek tarafımızca hazırlanmıştır.

1955 yılından günümüze değin orta gelirli ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin orta gelir tuzağında olduğu söylenebilir. Fakat Türkiye, yaklaşık 60 yıllık bu sürecin sadece son 11 yılında üst-orta gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadır. 1955 yılından 2005 yılına kadar ise Türkiye'nin alt-orta gelir tuzağında bulunduğu ve bir üst gruba sıçrayamadığını söylemek doğru olacaktır. Ancak aynı tespiti Türkiye'nin üst-orta gelirli ülkeler kategorisinde olduğu yıllar için söylemek doğru olmayacaktır. 11 yıldan beri üst-orta gelirli ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin, kişi başına düşen milli

gelirinin, yüksek gelirli ülkelerin taban miktarına oldukça yaklaştığını ifade etmek gerekmektedir.

Türkiye'nin yaklaştığı yüksek gelirli ülkeler seviyesine çıkabilmesi ve yüksek gelirli ülkeler arasında kalıcı olabilmesi için, yukarıda kısmen değinilen reformları ivedilikle hayata geçirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin, üst-orta gelir tuzağına yakalanmaması ve gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alması için atılması gereken birçok adım bulunmaktadır. Sonuç itibariyle, Türkiye'nin üst-orta gelir tuzağından kaçınarak yüksek gelirli ülkeler arasına girebilme hedefinin gerçekleşme ihtimali, elindeki potansiyel gücü nasıl değerlendireceği ile yakından ilişkilidir.

3.4. TÜRKİYE'DE ORTA GELİR TUZAĞININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER İLE AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, maliye politikasının temel araçlarından bütçe açığı, vergi gelirleri ve kamu harcaması değişkenlerinin Türkiye'de ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği ampirik olarak analiz edilmektedir. Orta gelir tuzağı sorunsalında kilit kavram olan ekonomik büyümenin, maliye politikası araçları tarafından nasıl etkilendiği ve bu bağlamda politika geliştirilmesi, bu sorunsalın çözümü noktasında büyük önem arz etmektedir. Ancak ampirik analize geçilmeden önce, konuya ilişkin ulusal ve uluslararası literatür taramasının yapılması yararlı görülmektedir.

3.4.1. Literatür Taraması

Bu alt başlıkta orta gelir tuzağına yönelik yapılan teorik (ampirik olmayan) ve ampirik çalışmalara değinilmektedir. Tablo 3.10'da ulusal literatür taraması, Tablo 3.11'de ise uluslararası literatür taramasına ilişkin çalışmaların özet ve bulguları yer almaktadır.

Tablo 3.10: Orta Gelir Tuzağı ile İlgili Ulusal Literatür Taraması

Teorik Çalışmalar (Ampirik Olmayan)	
Yeldan (2011)	Çalışmada orta gelir tuzağı, Türkiye ve Güney Kore karşılaştırması temelinde incelenmektedir. Türkiye'de 1950'den bugüne fert başına düşen gelir düzeyinin ABD'ye kıyasla %17-20 seviyesinde seyrettiği, Güney Kore'nin ise 1970'lere kadar Türkiye'ye yakın olduğu, bu tarihten sonra önemli bir yükseliş göstererek %50 seviyesinin üzerine çıktığı görülmektedir. Çalışmada vurgulanan diğer bir nokta ise Türkiye'nin cari eğitim sistemi, ar-ge harcamaları ve kurumsal yapısı ile Japonya ve Güney Kore'nin aksine orta gelir tuzağını aşabilme ihtimalinin düşük olmasıdır.

Karahan (2012)	Çalışmada, Türkiye'nin orta gelir tuzağı sorunsalı çeşitli makroekonomik değişkenler ile analiz edilmektedir. Türkiye'nin orta gelir serüveni, "düşük gelir tuzağından kurtulma çabası: 2004 Öncesi", "Orta Gelirli Ülke Statüsüne Terfi: 2004-2011" ve "Orta Gelir Tuzağından Korunma Stratejisi: 2012 ve Sonrası" şeklinde kategorize etmektedir. Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanmaması için, kısa vadede hedeflenen büyümeyi yakalama ve orta-uzun vadede ise büyümeyi devamlı kılma şeklinde iki uçlu strateji belirlemelidir. Ayrıca çalışmada, ülkenin kendi dinamikleri baz alınarak makro, mikro ve mezo (sektörel) düzeyde çeşitli politika önerileri sunulmaktadır. Özellikle mezo bazda Türkiye'nin makine, bilişim, enerji, otomotiv, inşaat, turizm, sağlık, gıda ve tarım sektörleri orta gelir tuzağından çıkış noktasında önem verilmesi gereken alanlar olarak belirtilmektedir.
Aydınoat (2012)	Çalışma, Türkiye'nin 2023 hedefleri olan kişi başına 25 bin dolar gelir ve dünyada ilk 10 ekonomi arasına girebilme maddeleri ışığında orta gelir tuzağını incelemektedir. Türkiye'nin ilk on ekonomi arasına girebilme hedefi, diğer ülkelerin büyüme performansına da bağlı olması nedeniyle sıkıntılı gözükmektedir. Fakat kişi başına 25 bin dolar gelir hedefi sadece Türkiye'nin performansına bağlı olması nedeniyle daha anlamlı durmaktadır. Bu minvalde, Türkiye'nin 2023 yılına kadar ortalama %4 büyümesi durumunda 25 bin dolar hedefine ulaşabilmesi mümkün gözükmektedir. Fırsat eşitliğini sağlayan özgürlükçü bir siyasal ortamın oluşturulması ve kalkınma hedeflerinin de sektöre uğratılmaması gerektiği, çalışmanın dikkat çektiği önemli noktalardan biridir.
Dündar (2013)	Çalışmada, Türkiye'de orta gelir tuzağı toplam faktör verimliliği, iç tasarrufların seyri, emek verimliliği ve dış ticarete konu olan ürünlerinin çeşitliliği kriterleri temelinde ve mekansal ekonomi anlayışlarından yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı perspektifinden analiz edilmektedir. Çalışmanın neticesinde, yukarıda belirtilen rasyolarda Türkiye'nin orta gelir tuzağı riski taşıdığı belirtilmektedir. Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı analizinin (bölgelerin kişi başına oluşturdukları hasıla ve katma değer kriterleri temel alınmaktadır) sonucuna göre, Türkiye'de 26 bölgenin sadece 6 tanesinin orta gelir tuzağı riskini taşımadığı belirtilmektedir.
Olgun (2013)	Çalışmada, Türkiye'nin orta gelir tuzağı sorunsalı çeşitli ülkelerin ar-ge yatırımları ile karşılaştırılarak analiz edilmektedir. Ar-ge harcamalarının GSYH oranları, OECD ortalaması (2008) %2.33, Avrupa Birliği ortalaması (2009) %1.90, Japonya ve Güney Kore (2009) %3.3 şeklinde iken, Türkiye'nin (2011) %0.86 olduğu vurgulanarak, bu oranın orta gelir tuzağı açısından büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Ayrıca çalışmaya göre, Türkiye'nin ilgili rasyoda 2023 hedefinin %3 olması da, gelişmiş ülkelerin hedeflerine kıyasla yetersiz seviyede kalmaktadır.
Tuncel (2014)	Çalışma, Türkiye'nin orta gelir tuzağı sorunsalını Güney Kore ve Tayvan gibi Doğu Asya ülkelerinin başarıları temelinde değerlendirerek, çeşitli tespitlerde bulunmaktadır. Çalışmada, Doğu Asya ülkelerinin sergiledikleri başarılı performansın ışığında Türkiye için sunulan öneriler şunlardır: Farklı yollarla edinilen teknoloji firma içi ar-ge çalışmaları ile içselleştirilmelidir; teknolojilerin firmalara ulaştırılmasında kamu araştırma kuruluşlarının (TÜBİTAK-MAM gibi) aktif rol oynaması gerekmektedir; ar-ge harcamalarının GSYH içindeki payı ve ar-ge harcamaları içindeki özel sektörün payı artırılmalıdır; imalat sanayi işletmelerinin %96'sı

	KOBİ'lerden oluşan Türkiye'nin yüksek teknolojili sektörlerin gelişmesini sağlayacak inovasyon politikalarında KOBİ'ler merkeze konulmalıdır; bilim adamı ve mühendis eğitime gereken önem verilerek üniversite-sanayi işbirliği geliştirilmelidir; devlet sanayi ve inovasyon politikalarında belirleyici olmalıdır.
Yaşar ve Gezer (2014)	Çalışma, ülkelerin gelir gruplarında kaldıkları süreleri ve bu süre zarfında büyüme oranları ve çeşitli rasyoları değerlendirerek, orta gelir tuzağını analiz etmektedir. Çalışmaya göre, Türkiye'nin 2023 hedefleri ve orta gelir tuzağına yakalanmaması açısından ortalama olarak %5 büyümesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca beşeri ve fiziki sermayenin nitelikli hale getirilmesi, ileri teknoloji üretiminde etkin seviyeye gelinmesi, eğitim, hukuk, altyapı ve politik alanlarda gerekli ve köklü reformların yapılması ve kurumsal yapıların güçlendirilmesi gibi önlemlerin Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkışı noktasında önem arz ettiği belirtilmektedir.
Çarşaklı ve Arslan (2014)	Çalışma, Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkışını, demiryolu sektörü çerçevesinde değerlendirmektedir. Çalışmaya göre, Türkiye'nin dünya ürün zincirine eklemlenmesini sağlayabilecek ve potansiyeli olan sektör demiryoludur. Araç ve yan sanayi ürün üretiminde ve ulaşım hizmetlerinde nitelikli seviyeye ulaşılması ve orta gelir tuzağına merkez kavramı olan büyümenin ulaşım yönü demiryolu üzerine temellendirilmelidir.
Ampirik Çalışmalar	
Öz (2012)	Çalışmada, Dünya Bankası'nın "Çin: 2030" başlıklı raporundan esinlenerek, ülkelerin gelir düzeyleri 1960-2010 ve 2000-2010 yılları arasında analiz edilmektedir. Ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeyinin ABD'nin kişi başına düşen gelir düzeyine oranlarının logaritması alınmakta ve PWT 7.1 veri tabanı kullanılmaktadır. 1960-2010 yılları arasındaki analizin sonucuna göre, 12 ülkenin orta gelir tuzağından kurtulduğu, 8 ülkenin (Çin dahil) düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçtiği, 6 ülkenin orta gelir düzeyinden düşük gelir düzeyine geçtiği ve orta gelir tuzağına yer alan ülkelerin (Türkiye bu gruba dahil) çoğunun Latin Amerika ülkelerinin olduğu tespit edilmektedir. 2000-2010 yılındaki analizde ise orta gelir tuzağından kurtulan ülke sayısının 12'den 18'e yükseldiği görülmektedir. Ayrıca orta gelir tuzağına yer alan ülkelerin büyük çoğunluğunun ilgili yıllar arasında ABD'nin kişi başına düşen gelirin büyüme eğilimine yakınsadığı belirtilmektedir. Çalışmada başarılı ülkelerin deneyimleri ışığında orta gelir tuzağı sorunsalına ilişkin şu öneriler yer almaktadır: Hükümetler eğitim, teknolojik yeterlilik ve özel sektörle işbirliği konusunda inisiyatif almalıdır; üretimde ve istihdamda uzmanlaşma gerçekleşmelidir; yatırımın önemi giderek azalırken, inovasyonun önemi artmalıdır; eğitim sistemi çalışanları yeni teknolojilere adapte etmeli ve bu alanda ürün ve süreç yaratacak imkanları sunmalıdır.
Yeldan vd. (2012)	Çalışmada, Türkiye'de orta gelir tuzağı makro düzeyde, sektörel ve bölgesel açıdan ele alınmaktadır. Türkiye Ekonomisi'nde faktör üretkenliği ve verimliliği yıllar itibarıyla analiz edilmektedir. Analizin neticesinde üretkenlik ve verimlilik artışlarının büyümeye olan katkısı 1980-1989 yılları arasında kısa bir süre için anlamlı olduğu, denetimsiz finansal serbestliğin yaşandığı 90'lı yılların istikrarsız olduğu, 2005 yılından sonra büyümenin temelinde ise yüksek dış açık ve ucuz ithalat ve aşırı sermaye

	yoğun teknolojilere sürüklenmesinin yer aldığı belirtilmektedir. 1980-2010 yılları arasında Türkiye’de büyümeye sermaye kullanımının katkısı %58, emeğin katkısı %23 ve üretkenlik artışının katkısı %18 şeklindedir. Türkiye’de orta gelir tuzağını bölgesel eşitsizlikler temelinde analiz eden çalışmada Türkiye, “orta gelir tuzağı riski olmayan”, “orta gelir tuzağı riski olan” ve “orta-düşük gelir grubundaki bölgeler” şeklinde üç kategoride incelenmekte ve bu yönde stratejiler sunulmaktadır.
Kaplan (2013)	Çalışmada, Türkiye'nin de içinde olduğu 48 orta gelirli ülkede dolaylı belirleyicilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri panel ve yatay kesit veri analizleri kullanılarak ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Uygulamada dolaylı belirleyicilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlandığı için, Rodrik tarafından geliştirilen üretim fonksiyonundaki bağımsız değişkenlerden hareketle oluşturulan dört büyüme denklemi için orta gelirli ülkelerin makroekonomik verileri kullanılmaktadır. Kurumlara ilişkin büyüme denkleminde; politik istikrar ve şiddet yokluğu, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü şeklinde kurumsal göstergeler kullanılmaktadır. Ticari ve finansal dışa açıklığa ilişkin modelde; ticari dışa açıklık oranı, M2/GSYH ve özel sermaye hareketleri/GSYİH şeklinde ticari ve finansal dışa açıklığa ait değişkenler kullanılmaktadır. Makroekonomik istikrara ilişkin modelde, enflasyon oranı, cari işlemler dengesi/GSYİH ve merkezi hükümet gelirleri/GSYİH şeklinde makroekonomik istikrara ait göstergeler kullanılmaktadır. Coğrafyaya ilişkin modelde ise, ülkelerin kapladığı alan, ortalama yükseklik, denize olan uzaklık, tropikal coğrafya oranı ve ülke merkezinden geçen boylamın uzaklığı şeklinde coğrafyaya ait değişkenler kullanılmaktadır. 2002-2011 dönemini kapsayan veri seti 480 gözlemden oluşmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türkiye’nin de içerisinde yer aldığı 48 orta gelirli ülkede, kurumlar (politik istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü), ticari ve finansal dışa açıklık (M2/GSYH), makroekonomik istikrar (merkezi 182 hükümet gelirleri/GSYİH) ve coğrafya (ülkelerin kapladığı alan) değişkenlerinin ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulundukları tespit edilmektedir. Ayrıca dolaylı belirleyicilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin küçük ölçekli olduğu ama büyüme trendinin yakalanmasında önem arz ettiği görülmektedir.
Gürsel ve Soybilgen (2013)	Çalışmada, orta gelir tuzağı kişi başına düşen gelirin bileşenleri açısından analiz edilmektedir. Çalışmada bileşenler, çalışabilir nüfusun toplam nüfus içindeki payının değişimi, çalışabilir nüfus içinde fiilen çalışan nüfusun payındaki değişim ya da istihdam oranındaki değişim ve çalışan başına GSYH değişimi veya emek verimliliğindeki değişim şeklinde kategorize edilmektedir. 2005(1)-2013(1) dönemi için yapılan çalışmada, Türkiye’nin şu an sahip olduğu demografik avantajının 2030 yılında son bulacağı öngörülmektedir. Çalışabilir nüfus avantajını gelecekte kaybedecek olan Türkiye’nin orta gelir tuzağına yakalanmaması için eğitim sistemi, vergi sistemi, işgücü ve enerji piyasasında yapılacak köklü reformlara bağlı olarak verimlilik artışlarını elde etmelidir.
	Çalışmada, Türkiye'nin içinde yer aldığı 28 üst-orta gelirli ülkenin orta gelir tuzağı sorunsalı, yakınsama ve panel veri analizleri ile incelenmektedir. Çalışmada, kişi başına düşen GSYİH, bağımlılık oranı, enflasyon oranı, ilköğretimde okullaşma oranı, sabit sermaye

Bozkurt (2014)	stoku/GSYİH, dışa açıklık oranı, özgürlük endeksi, yurtiçi tasarruf/GSYİH ve telefon ağı (100 kişi başına) değişkenleri kullanılarak analizlerin yapıldığı görülmektedir. Birim kök testlerine dayanan yakınsama analizinin sonucuna göre, 28 ülkeden 15'inin (Arjantin, Botsvana, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Grenada, Kosta Rika, Malezya, Mauritius, Meksika, Panama, Saint Lucia, Saint Vincent-Grenadinler, Türkiye ve Venezuela) yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı, 13'ünün (Belize, Brezilya, Cezayir, Gabon, Güney Afrika, İran, Jamaika, Kolombiya, Macaristan, Peru, Tayland, Tunus ve Ürdün) ise ıraksadığı tespit edilmektedir. Panel veri analizlerinin (homojenlik testi, yatay kesit bağımlılığı testi, birim kök testi, eş-bütünleşme testi, CCE tahmincisi) neticesinde ise, ele alınan bütün açıklayıcıyı değişkenlerin 28 ülke ekonomisinin büyümesini etkilediği tespit edilmektedir. Etkinin yönü ise, ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Sonuç olarak ıraksayan 13 ülkenin orta gelir tuzağına yakalanma ihtimalinin yüksek olduğu, yakınsayan ülkelerin ise gerekli reformları gerçekleştirmemeleri halinde orta gelir tuzağı riskini taşıdıkları belirtilmektedir.
Mert (2014)	Çalışmada, Türkiye ve dünyada (Hong Kong, Japonya, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Çin, Arjantin, Meksika, Peru, Venezuela, Brezilya, Kolombiya, Uruguay ve Şili) orta gelir tuzağı talep yönlü boyutu ile incelenmektedir. Çalışmada 1970-2010 dönemi için nihai tüketim harcamaları, hanehalkı tüketim harcamaları, genel hükümet nihai tüketim harcamaları yatırım harcamaları, iç talep miktarı, mal ve hizmet ihracatı, net dış talep miktarı, ABD'ye göre hesaplanmış kişi başına düşen reel GSYH büyüme oranları kullanılmaktadır. Kullanılan veriler 2005 yılı sabit fiyatlarla milyon ABD Doları ve sabit döviz kuru cinsinden verilmektedir. Çalışmanın sonucuna göre, incelenen ülkeler için (Singapur ve Şili hariç) büyüme süreci yurt içi talebin sürüklediği bir süreç olabilir. Yurtiçi talebin sürüklediği bu ülkelerde genel hükümet nihai tüketim harcamaları ve yatırım harcamalarına kıyasla hanehalkı tüketim harcamalarının payı daha belirleyici olduğu (Çin hariç) tespit edilmektedir. Türkiye'nin ise incelenen dönemde ABD'den daha hızlı büyüme performansı sergilediği görülmektedir. Bu büyümeye iç talebin katkısı çok yüksek iken, dış talebin katkısı oldukça düşük seviyededir. Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanmaması için, ülkede hanehalkı tüketim harcamaları ve genel hükümet nihai tüketim harcamaları ile birlikte yatırım harcamalarının da hızla artması gerekmektedir.
Koçak ve Bulut (2014)	Çalışma, Türkiye'nin orta gelir tuzağında olup olmadığını Robertson ve Ye'nin (2013) çalışmasını temel alarak, yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri (Lee ve Strazicich'in (2003) geliştirdiği iki yapısal kırılmalı birim kök testi ve Carrion-i-Silvestre vd.'nin (2009) geliştirdiği beş yapısal kırılmalı birim kök testi) ile analiz etmektedir. Çalışmada, Türkiye ve ABD'nin 1950-2010 dönemleri için (2005 yılı fiyatları kullanılarak) satın alma gücü paritesi esaslı GSYH serilerinin logaritması kullanılmaktadır. Her iki test neticesinde, Türkiye'nin ABD ile arasındaki gelir farkını kapattığı ve orta gelir tuzağında olmadığı sonuçlarına ulaşıldığı belirtilmektedir.
	Çalışmada, Türkiye'de orta gelir tuzağını 1971-2012 dönemine ilişkin verileri kullanılarak yakınsama, ARDL ve Granger nedensellik analizleri yapılmaktadır. Yakınsama analizi için Türkiye ve yüksek gelirli

Bozkurt vd. (2014)	ülkelerin kişi başına düşen gelirleri veri olarak alınmıştır. Yakınsama analizinin neticesinde Türkiye'nin ilgili dönemde yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı tespit edilmektedir. Çalışmada yer alan diğer ampirik yöntem olan değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri inceleyen ARDL analizinde, yüksek eğitimde okullaşma oranı, yurtiçi tasarruf oranı ve imalat sanayinin GSYİH içindeki payının kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. ARDL analizinde elde edilen bulgulara göre, kısa dönemde açıklayıcı değişkenleri kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu, uzun dönemde ise yüksek eğitimde okullaşma oranı ve yurtiçi tasarruf oranının kişi başına düşen gelir üzerinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Granger nedensellik testinde ise tüm değişkenlerin kısa dönemde kişi başına düşen gelirin Granger nedeni olduğu belirtilmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de beşeri sermayenin niceliği kadar niteliği de artırılmalı ve yurtiçi tasarruf oranları yükseltilerek üretime dönüştürülmelidir.
Şahin, Başer ve Karanfil (2015)	Türkiye üzerine yapılan bu ampirik çalışmada, orta gelir tuzağı Johansen Eştümleşme ve Granger nedensellik testleri ile analiz edilmektedir. Çalışmada, 1980 ile 2013 dönemi için yıllık veriler kullanılmaktadır. Yapılan zaman serisi analizinde kişi başına düşen GSYH (ABD Doları) bağımlı değişken iken enflasyon, para arzının logaritması, bütçe dengesinin GSYH'ye oranı, tasarrufların GSYH'ye oranı ve sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranı ve ihracat oranının logaritması da açıklayıcı değişkenler olarak yer almaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, kişi başına düşen GSYH ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca, kişi başına düşen gelirden para arzına, bütçe dengesine, sabit sermaye yatırımlarına doğru bir nedensellik olduğu görülmektedir. Fakat kişi başına düşen gelir ile enflasyon ve tasarruf oranları arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Çalışmada Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulmasına yönelik politika önerileri ise şu şekildedir: Yurtiçi tasarruf oranları yükseltilerek yatırımlara daha fazla kaynak ayrılması gerekmektedir; dışa bağımlı büyüme modeli gerekli reformlar yapılarak terk edilmelidir; ihracat ve sanayi malı üretimi artışı sağlanmalıdır; dış ticaret açıkları azaltılarak cari açık sürdürülebilir seviyeye çekilmelidir; ar-ge çalışmaları ve kadınların işgücüne katılım oranları artırılmalı ve işsizlik oranları azaltılmalıdır.

Tablo 3.11: Orta Gelir Tuzağı ile İlgili Uluslararası Literatür Taraması

Teorik Çalışmalar (Ampirik Olmayan)	
Gill ve Kharas (2007)	Orta gelir tuzağının da gündeme geldiği Dünya Bankası'nın bu raporunda, Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin son yıllardaki dikkat çeken ekonomik performansları ile ilgili analizler yapılmaktadır. 1997-98 yılında Doğu Asya'da yer alan dört ülkenin yaşadığı büyük bir krizden sonra, bu bölgede Latin Amerika'daki gibi ekonomik büyüme yönünden kötümser bir bekleyiş söz konusu idi. Fakat beklentilerin aksine Doğu Asya ülkelerinde 1998'den günümüze kayda değer bir büyüme sergilendiği belirtilmektedir. 2005 yılı itibariyle milli gelirin ikiye katlandığı ve büyüme oranlarının %9'un üzerinde seyrettiği

	görülmektedir. İhracat miktarı yıllık 2 trilyon dolar (Dünyadaki hacmin beşte biri) ve doğrudan yabancı yatırımlar 1.6 trilyon dolar seviyesi ulaşmıştır. Ayrıca 1998'den sonra 300 milyondan fazla insan yoksulluktan (Yoksulluk sınırı, günde kişi başına en az dolar) kurtulmuştur. Doğu Asya ülkelerinin mucizesi (rönesansı) olarak adlandırılan bu etkileyici büyümenin temelleri, ticaret ve finans, teknoloji ve fikir, kentsel dönüşüm, yolsuzluk oranlarının düşüşü, hanehalkının mali durumu ve kamu sektörünün talepleri gibi faktörlere dayanmaktadır. Doğu Asya ülkelerinin bu trendinin devam etmesi halinde 2025 yılında dünya ekonomisinin yaklaşık %40'ını temsil edecekleri öngörülmektedir. Son yıllarda Doğu Asya'da bazı ülkelerin kişi başına gelirlerini de önemli derecede artırdıkları görülmektedir. Bu bölgede yer alan ülkelerin bu performansı sürdürülebilirliği halinde orta gelir tuzağına yakalanma ihtimallerinin düşük olduğu tespit edilmektedir.
Ohno (2009)	Çalışmada, Vietnam'ın yanı sıra bazı Doğu Asya ve Afrika ülkelerinin çeşitli rasyoları analiz edilerek, orta gelir tuzağı kapsamında değerlendirmeler yapılmaktadır. Vietnam, 1990 yılında kişi başına gelir 98 US dolar ile dünyanın en fakir ülkeleri arasında iken, 2008 yılında bu veri 1024 (US) dolarına ulaşmıştır. Çalışma, 1991-2008 yılları arasında ortalama %7.6 büyüyen Vietnam'ın bu performansına dikkat çekmektedir. 2008 yılında Dünya Bankası'nın Atlas Yöntemi'ne göre, alt-orta gelirli ülkeler arasına sıçrayan Vietnam'ın orta gelirden kurtulması anlamında yolun daha çok başında olduğu anlaşılmaktadır. Orta gelir tuzağını beş aşamada⁵¹ (Başlangıç, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü aşamalar) inceleyen Ohno'ya göre, Vietnam birinci aşamada iken, Tayland ve Malezya ikinci aşamada, Kore ve Tayvan üçüncü aşamada ve Japonya, ABD ve AB dördüncü aşamada yer almaktadır. İkinci ve üçüncü aşama arasında yer alan ve "cam tavan" şeklinde adlandırılan orta gelir tuzağı sorunsalının, ikinci ve daha alt aşamalarda yer alan ülkeler için geçerli olduğu anlaşılmaktadır.
Kharas ve Kohli (2011)	Çalışmada, Doğu Asya ve Latin Amerika ülkeleri üzerine orta gelir tuzağına yönelik analiz yapılarak, üç ana başlıkta öneriler sunulmaktadır. Çoğu Latin Amerika ve bazı Doğu Asya ülkelerinin aksine Güney Kore gibi orta gelir tuzağında kaçınmak için şu üç dönüşümün gerçekleşmesi gerekmektedir: Uzmanlaşma, büyüme temelli toplam faktör verimliliği ve yerleşme (Ademi merkezîyetçilik). Fakat tüm bu dönüşümlerin en üstünde uzun vadeli büyümeye odaklanan, kurumsal gelişime katkı sağlayan ve bazı sektörlerde uzmanlaşmayı hedef edinen bir siyasi liderlik vizyonunun olması gerekmektedir.
	Asya Kalkınma Bankası'nın yayınladığı “Asia 2050: Realizing the Asian Century” adlı raporda, Asya ülkelerinin 1700'lü yıllarda olduğu gibi 2050 yılında milli gelir açısından küresel ekonomide söz sahibi olacağı ve %52'sini temsil edebileceği vurgulanmaktadır. 2050 yılında eğer beklentiler gerçekleşirse Asya ülkelerinde şimdiki duruma

⁵¹ Bu aşamaların detaylı hali "Ekonomik Kalkınma Aşamaları ve Orta Gelir Tuzağı" başlığında yer almaktadır.

Asian Development Bank (2011)	göre 300 milyar insan varlıklı konumda olabileceği tahmin edilmektedir. Raporda vurgulanan bazı riskler şunlardır: Asya ülkelerinin bazıları için yerel, ekonomik, sosyal ve politik nedenlerle orta gelir tuzağı riski bulunmaktadır; ekonomik gelişim ülke içi eşitsizliği tetikleyerek sosyal uyumsuzluğun gerçekleşme riski; Asya ülkelerinin ekonomik gelişimleri neticesinde yükselen hayat standartlarının sınırlı olan doğal kaynakları tehdit etmesi; bölgeler arası gelir eşitsizliğinin artması riski, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin tarımsal üretimi, kıyı nüfusunu ve çok sayıdaki kentsel alanları tehdit etmesi; Asya yer alan ülkelerin çoğunda yetersiz siyasi yönetimlerin olması ve kurumsal kapasitesinin zayıf olması. Bu riskler ışığında raporda bir stratejik çerçeve sunulmaktadır. Bu çerçeve bölgesel işbirliği, ulusal eylem ve küresel ajanda şeklinde kategorize edilmektedir. Raporda ayrıca 7 Asya ülkesinin (Japonya, Güney Kore, Tayland, Malezya, Hindistan, Endonezya ve Çin) orta gelir tuzağı sorunsalı açısından başarılı bir performans sergilediği ve bu yedi ülkenin 2050 yılına kadar sadece Asya bölgesinin değil, küresel ekonominin de önemli temsilcileri olabilecekleri vurgulanmaktadır. Raporda sonuç olarak belirtilen olanaklar ve riskler dahilinde Asya ya çok önemli bir gelişim göstererek yüzyıla damgasını vuracak ya da orta gelir tuzağı sorunsalına muhatap olacaktır.
World Bank "China: 2030" (2012)	Dünya Bankası'nın yayınladığı raporda, Çin'in son 30 yılda milli gelirini %10 arttırdığı ve 500 milyondan fazla insanın yoksulluktan kurtulduğu belirtilmektedir. Çin raporun yayınlandığı dönemde, dünyanın en büyük ihracatçı ve üretici ülke konumundadır. Ayrıca, dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir. Rapora göre, Çin bu ılımlı büyümesini devam ettirirse, 2030 yılından önce yüksek gelirli ülkeler arasına dahil olabilir. Fakat bu noktada iki temel soru sorulmaktadır. Birincisi Çin'in büyüme hızı yavaşlasa dahi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olmaya devam edecek mi? İkincisi ise Çin'in hızlı büyümesi çevreyi, kendi toplumunun yapısını ve dünyayı ne boyutta etkileyecek? Raporda bu bağlamda altı başlık altında çeşitli öneriler sunulmaktadır.⁵²
Ampirik Çalışmalar	
Eichengreen (2011)	Çalışma, orta gelir tuzağını ülkelerin büyüme performanslarındaki yavaşlama ile açıklamaya çalışmaktadır. Çalışmaya göre, herhangi bir ülkenin orta gelir tuzağından söz edilebilmesi için şu üç şartın gerçekleşmesi gerekmektedir: Birincisi, ekonomik büyüme performansı yavaşlamaya geçmeden önceki yedi sene için, ortalama %3,5 veya daha fazla olmalıdır; ikincisi, ekonomik büyüme performansı yavaşlamaya başladıktan sonraki 7 yıllık süreçte, önceki döneme nispeten en az %2 puanlık bir düşüş göstermelidir; üçüncüsü, kişi başına düşen GSMH (2005 yılı sabit fiyatlarına göre), söz konusu ülke için en az 10.000 dolar olmalıdır. Çalışma 1957-2007 yılları arasını kapsayan çalışmanın sonucuna göre, 41 ülke orta gelir tuzağında yer almaktadır.⁵³
Çalışmada, ülkelerin Catch-up indeksleri (Ülkelerin kişi başına	

⁵² Detaylı bilgi için tezin "2.4. Orta Gelir Tuzağı Sorunsalının Nedenleri ve Çözüm Yolları" kısmına bakınız.

⁵³ Ülkeler ve tablolar hakkında detaylı bilgi için tezin "2.2.4. Eichengreen, Park ve Shin'in Yaklaşımı" kısmına bakınız.

Woo (2012)	düşen GSMH'nın (SGP'ne göre) ABD'nin kişi başına düşen GSMH'sına oranlanması ile elde edilmektedir) hesaplanarak, orta gelir tuzağına yönelik tespitler yapılmaktadır. Çalışmanın verileri, Maddison Project Veri Tabanı'ndan elde edilmekte ve 1960-2008 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmaya göre, ülkelerin Yakalama İndeksi %55'in üzerinde ise yüksek gelirli ülke, %55 ile %20 arasında ise orta gelirli ülke, %20'nin altında ise düşük gelirli ülke olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın sonucuna göre, ilgili yıllar arasında Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Venezuela, Malezya, Tayvan, Güney Kore ve Tayland çeşitli dönemler itibariyle orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerdir.
Carnovale (2012)	Çalışmada, 1960-2010 yılları arasında 22 ülkenin gelir grupları açısından geçişleri ve geçiş süreleri analiz edilerek dört grupta kategorize edilmektedir. Çalışmanın neticesinde, 11 ülkenin orta gelir tuzağında olduğu tespit edilmektedir. ⁵⁴
Felipe vd. (2012)	Çalışmaya göre, 2000 doların altında olanlar düşük gelirli ülkeler, 2000 dolar ile 7250 dolar arasında olanlar alt-orta gelirli ülkeler, 7250 dolar ile 11750 dolar arasında olanlar üst-orta gelirli ülkeler, 11750 doların üzerinde olanlar yüksek gelirli ülkeler şeklinde kategorize edilmektedir. Yapılan çalışmada bu sınıflandırmaya göre, 1950 yılında 82 ülke düşük gelirli, 39 ülke orta gelirli ve 3 ülke yüksek gelirli iken 2010 yılında 40 ülke düşük gelirli, 52 ülke orta gelirli (38 ülke alt orta gelirli, 14 ülke üst orta gelirli) ve 32 ülke yüksek gelirli olarak tespit edilmektedir. Ayrıca çalışmada, Orta gelir tuzağında olan ülkeleri belirlemeye yönelik yıl eşiği ve orta gelir tuzağına yakalanmamak için büyüme eşikleri belirtilmektedir. ⁵⁵
Aiyar vd. (2013)	Çalışma, 138 ülkeyi Probit regresyonu ve Bayesian Modelleri ve Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler Yöntemi ile analiz etmektedir. 1955-2009 dönemi 11 ayrı döneme (5'er yıllık verilerin ortalaması kullanılmaktadır) ayrılarak incelenmektedir. Çalışmada kişi başına düşen GSYH (2005 sabit dolar fiyatlarıyla) ve 7 başlık (Kurumlar, Demografik Yapı, Altyapı, Makroekonomik Çevre ve Politika, Ekonomik Yapı, Ticari Yapı, Diğerleri) altında 42 alt başlık açıklayıcı değişken kullanılmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Hükümetin müdahale alanı ve hukukun üstünlüğü düşük gelirli ülkeler için önemli maddelerdir. Mülkiyet hakları ve sözleşmeleri hakkında temel bir çerçevenin belirlenmesi ve etkin işlemesi çok düşük gelir seviyelerinde büyümenin yavaşlaması noktasında etkili olabilir. Bazı durumlarda, hükümetin ekonomi içindeki müdahale alanı genişledikçe, özel sektörün kapasite artışı engellenebilmekte ve bu denge orta gelirli ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Orta gelirli ülkelere altyapı gelişimi noktasında yol ağları ve telefon hatlarının yetersizliği büyüme için risk faktörleridir. Ayrıca bölgesel bütünleşme, çıktı (ürün) ve ticaret alanındaki çeşitlendirme faktörleri, orta gelirli ülkelere büyümenin yavaşlaması konusunda fayda sağlayacak maddelerdir.
Zhang vd. (2013)	Yapılan çalışmada, Çin'in orta gelir tuzağı sorunsalı eğitim ve beşeri sermaye temelli tartışılmaktadır. Çalışmada 2010 yılı Nisan-

⁵⁴ Ülkeler ve tablolar hakkında detaylı bilgi için tezin "2.2.6. Carnovale'nin Yaklaşımı" kısmına bakınız.

⁵⁵ Ülkeler ve tablolar hakkında detaylı bilgi için tezin "2.2.3. Felipe, Abdon ve Kumar'ın Yaklaşımı" kısmına bakınız.

	Temmuz dönemine ait anket (1707 çocuk) verileri kullanılmaktadır. Araştırmanın sonucuna göre, beşeri sermayenin geliştirilmesi gerektiği ve bu anlamda halkın eğitim, beslenme ve sağlık sorunlarının giderilmesi gerektiği, Çin'in orta gelir tuzağı sorunsalı açısından yüzleşmesi gereken sorunlar olarak ileri sürülmektedir.
Egawa (2013)	Gerçekleştirilen çalışmada, Kutnets Hipotezi bağlamında gelir dağılımı ile orta gelir tuzağı arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Ayrıca regresyon ve duyarlılık testleri ile Malezya, Çin ve Tayland ülkelerinde orta gelir sorunsalı analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan verilerden bazıları 1991-2000 ile 2001-2010 yılları arasında, bazıları da 1986-1995 ile 1996-2005 yılları arasında 10 yıllık ortalama şeklinde kullanılmaktadır. Kullanılan modelde kişi başına düşen gelir bağımlı değişken olarak, SGP göre kişi başına düşen milli gelir, gelir dağılımı göstergesi olarak GINI katsayısı ya da s5/s1 oranı (ortalama en yüksek gelir elde eden %20'ye karşılık ortalama en düşük gelir elde eden %20), kentleşme, ilköğretim ve orta öğretimde okullaşma oranı, ortalama yaşam süresi, toplam nüfus içinde 15-64 yaş aralığındaki nüfusun payı, ihracatta yüksek teknoloji ürünlerin payı ve özgürlük indeksi ise açıklayıcı değişkenler olarak yer almaktadır. Gelir dağılımı analizi Kutnets Hipotezi'ni destekler niteliktedir. Analize göre, düşük gelirli ülkelerde ekonomik büyümenin hızlanması gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Regresyon sonuçlarına göre bağımlı değişkeni, SGP göre kişi başına düşen milli gelir, gelir dağılımı göstergesi olarak GINI katsayısı ya da s5/s1 oranı ve özgürlük indeksi negatif etkilemekte iken, ilköğretim ve orta öğretimde okullaşma oranı, ortalama yaşam süresi, toplam nüfus içinde 15-64 yaş aralığındaki nüfusun payı, ihracatta yüksek teknoloji ürünlerin payı pozitif etkilemektedir. Kentleşmenin etkisi ise anlamsız olarak belirtilmektedir.
Robertson ve Ye (2013)	Yapılan çalışmada orta gelir grubunda yer alan ülkeler, bir referans ülke temel alınarak belirlenmektedir. Kişi başına düşen GSYH değerleri, Genişletilmiş Dickey-Fuller ve benzeri birim kök testleri ile analiz edilmektedir. Referans ülke ise son 125 yılda kişi başına düşen geliri ortalama %1.8 büyüyen ABD olarak belirlenmektedir. Çalışmaya göre, bir ülkenin kişi başına düşen GSMH'si, ABD'nin kişi başına düşen GSMH'sinin %8 ile %36 arasında ise o ülke orta gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Sonuç itibarıyla 189 ülkenin 46'sının orta gelir grubunda yer aldığı, 19'unun ise orta gelir tuzağında olduğu tespit edilmektedir.
Wu (2013)	Çalışmada, 109 ülkenin toplam faktör verimliliğinin büyüme etkisi analiz edilerek gelir gruplarının sınırları tespit edilmektedir. Araştırmaya göre, kişi başına düşen gelir 1000 (SGP) dolar'ın altında olanlar düşük gelirli ülkeler, 1000-10000 (SGP) dolar arasında olanlar orta gelirli ülkeler ve 10000 (SGP) doların üzerinde olanlar yüksek gelirli ülkeler şeklinde kategorize edilmektedir. Yapılan ampirik analiz 1961-2010 dönemini kapsamaktadır. 1960 yılında 61 ülke orta gelir grubunda yer alırken, 2010 yılında bu sayı 37'ye düşmektedir. 24 ülkenin (3 ülke de yüksek gelir grubundan orta gelir grubuna düşmüştür) yüksek gelirli ülkeler arasına sıçradığı görülmektedir.

3.4.2. Değişkenler ve Ekonometrik Metodoloji

Çalışmada, ekonomik büyüme ile maliye politikasının temel araçlarından kamu harcaması, bütçe açığı ve vergi gelirleri arasındaki ilişki Vektör Otoregressif Model (VAR) analizi ve Granger Nedensellik Testi ile incelenmektedir. VAR analizi, kullanılan değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini ortaya koyan bir yöntemdir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait rakamlar Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nden (BUMKO) elde edilmiştir. Veriler yıllık olup, 1980-2014 dönem aralığını kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler şu şekildedir:

GSYH: GSYH değişim oranını,

KH: Kamu harcamasının GSYH'ye oranını,

VG: Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranını,

BA: Bütçe açığının GSYH'ye oranını ifade etmektedir.

Çalışmada kullanılan yöntem 1980 yılında Sims tarafından geliştirilen Vektör Otoregressif Model (VAR)'dir. Model üzerinde herhangi bir kısıt veya ön varsayım ortaya koymadan tüm değişkenleri bütünlük içinde ele alan VAR metodu, makroekonomik değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini incelemeye ve değişkenlerde meydana gelen rassal şokların diğer değişkenler üzerinde meydana getirdiği dinamik etkilerin analizinde kullanılmaktadır. Modelin önemli bir özelliği, değişkenleri eş anlı olarak analiz etmesidir. Bu modelde değişkenler değerlendirilirken içsel veya dışsal şekilde kategorize edilmemektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 95-97).

Ampirik analiz için kullanılan VAR modelini genel itibariyle şu şekilde formüle edilmektedir:

$$\Delta GSYH_t = \alpha_0 + \sum_{p=1}^k \beta_{1p} \Delta KH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{1p} \Delta VG_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{1p} \Delta BA_{t-p} + \sum_{p=1}^k \mu_{1p} \Delta GSYH_{t-p} + \varepsilon_{1t}$$

$$\Delta KH_t = \alpha_0 + \sum_{p=1}^k \mu_{2p} \Delta GSYH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{2p} \Delta BA_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{2p} \Delta VG_{t-p} + \sum_{p=1}^k \beta_{2p} \Delta KH_{t-p} + \varepsilon_{2t}$$

$$\Delta VG_t = \alpha_0 + \sum_{p=1}^k \mu_{3p} \Delta GSYH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \beta_{3p} \Delta KH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{3p} \Delta BA_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{3p} \Delta VG_{t-p} + \varepsilon_{3t}$$

$$\Delta BA_t = \alpha_0 + \sum_{p=1}^k \mu_{4p} \Delta GSYH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \beta_{4p} \Delta KH_{t-p} + \sum_{p=1}^k \gamma_{4p} \Delta VG_{t-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{4p} \Delta BA_{t-p} + \varepsilon_{4t}$$

k: Gecikme uzunluğunu

t: Zaman

Δ :Fark parametresi

μ : GSYH durağanlık katsayısı

β : KH durağanlık katsayısı

γ : VG durağanlık katsayısı

δ : BA durağanlık katsayısı

P: Gecikme sayısı

ε : Hata terimi

3.4.3. Uygulama ve Ampirik Bulgular

Tablo 3.12'de, modelde yer alan dört değişkenin Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Peron (PP) birim kök testlerine göre durağanlıkları analiz edilmektedir.

Tablo 3.12: Birim Kök Testi Sonuçları

Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi				
Değişkenler	Sabit		Sabit+trend	
	t-istatistik değeri	olasılık değeri	t-istatistik değeri	olasılık değeri
GSYH (Düzey)	-6.78515	0.0000*	-6.68536	0.0000*
KH(Düzey)	-1.01498	0.7367	-1.82784	0.6689
1. Fark	-4.96755	0.0003*	-4.88283	0.0021*
VG(Düzey)	0.051565	0.9569	-2.80378	0.2057
1. Fark	-6.92987	0.0000*	-7.33094	0.0000*
BA(Düzey)	-1.75803	0.3941	-1.62666	0.7610
1. Fark	-5.38283	0.0001*	-5.41533	0.0005*
Philips-Peron (PP) Testi				
Değişkenler	Sabit		Sabit+trend	
	t-istatistik değeri	olasılık değeri	t-istatistik değeri	olasılık değeri
GSYH (Düzey)	-8.56149	0.0000*	-8.72648	0.0000*
KH(Düzey)	-1.14218	0.6874	-2.07426	0.5411
1. Fark	-4.96755	0.0003*	-4.88283	0.0021*
VG(Düzey)	0.257274	0.9723	-2.80378	0.2057
1. Fark	-6.83912	0.0000*	-7.231	0.0000*
BA(Düzey)	-1.93665	0.3123	-1.81684	0.6744
1. Fark	-5.38276	0.0001*	-5.41533	0.0005*

* %1'de anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

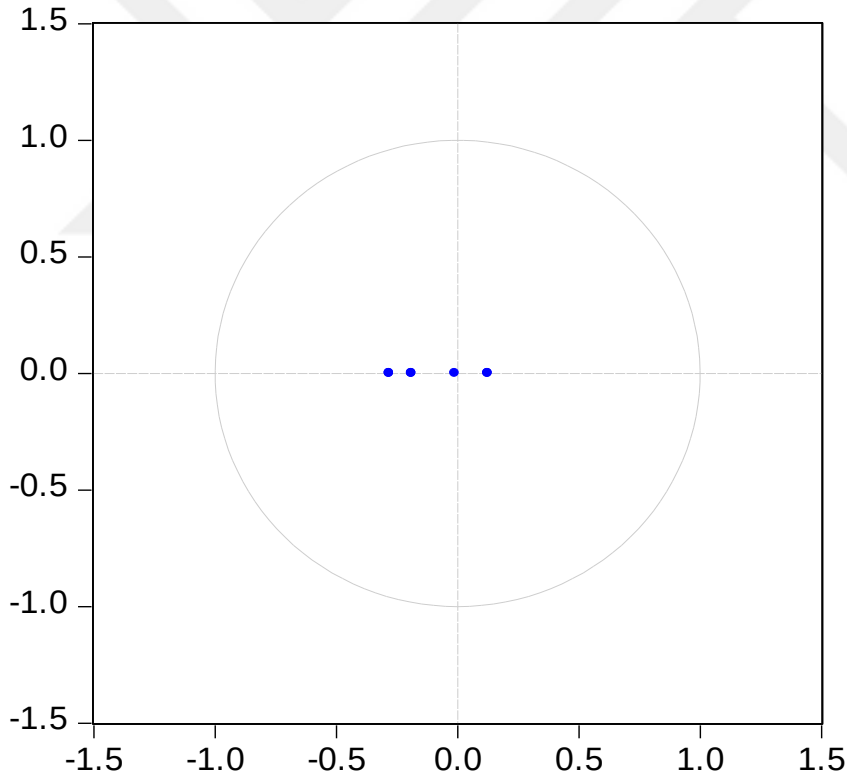
ADF ve PP test sonuçlarına göre, GSYH düzey seviyesinde durağan iken KH, VG ve BA birinci farkları alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağandır. Bu durumda, eş-bütünleşme analizi için bütün değişkenlerin aynı seviyede durağan olması

koşuluna uyulmadığından ampirik analize VAR yöntemi ile devam edilmesi gerekmektedir. VAR yönteminde serilerin durağan halleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda, analizde GSYH düzey seviyesinde, diğer değişkenler ise birinci farkları alınarak modele dahil edilmektedir.

Tablo 3.13: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA*	26.96330*	14.64590*	14.83093*	14.70621*
1	10.28266	51.54861	15.28267	16.20782	15.58424
2	22.18507	55.91157	15.30651	16.97179	15.84935
3	14.56241	81.34277	15.52975	17.93515	16.31385

Modelin gecikme uzunluğunun belirlenmesine yönelik bilgi kriterleri Tablo 3.13'te, yer almaktadır. Modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına yol açmayan minimum gecikme değeri 1 olarak tespit edilmektedir.

Şekil 3.1: Ters Kökler Birim Çemberi

Tablo 3.14: Modülüs Değerleri

Modülüs
0.281448
0.189399
0.124714
0.011428

Şekil 3.1'de, değişkenlerin belirtilen durağanlık durumunda ve uygun gecikme düzeyinde (1), bütün ters köklerin birim çemberin içinde yer aldığı görülmektedir. Modülüs değerleri de, modelde istikrar koşulunu sağlamaktadır (Tablo 3.14). Tablo 3.15 ve Tablo 3.16 ise, modelde belirlenen gecikme düzeyinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığını göstermektedir.

Tablo 3.15: LM Otokorelasyon Testi

Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık
1	14.06425	0.5939
2	18.44969	0.2982
3	12.22572	0.7283
4	14.83713	0.5366
5	8.943069	0.9157
6	5.54092	0.9923

Tablo 3.16: Değişen Varyans Testi

White Heteroskedasticity (No Cross Terms)		
Ki-kare	df	Olasılık
80.49501	80	0.4634
White Heteroskedasticity (With Cross Terms)		
Ki-kare	df	Olasılık
141.9057	140	0.4391

Değişen varyans ve otokorelasyon sorunları olmayan bir gecikmeli VAR modeli denklemleri aşağıda yer almakta ve modelin katsayıları Tablo 17'de, sonuçları ise Tablo 18'de gösterilmektedir.

$$\mathbf{GSYH} = B_{10} + B_{11}\mathbf{GSYH}_{t-1} + B_{12}\mathbf{KH}_{t-1} + B_{13}\mathbf{VG}_{t-1} + B_{14}\mathbf{BA}_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$\mathbf{KH} = B_{20} + B_{21}\mathbf{GSYH}_{t-1} + B_{22}\mathbf{KH}_{t-1} + B_{23}\mathbf{VG}_{t-1} + B_{24}\mathbf{BA}_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

$$\mathbf{VG} = B_{30} + B_{31}\mathbf{GSYH}_{t-1} + B_{32}\mathbf{KH}_{t-1} + B_{33}\mathbf{VG}_{t-1} + B_{34}\mathbf{BA}_{t-1} + \varepsilon_{3t} \quad (3)$$

$$\mathbf{BA} = B_{40} + B_{41}\mathbf{GSYH}_{t-1} + B_{42}\mathbf{KH}_{t-1} + B_{43}\mathbf{VG}_{t-1} + B_{44}\mathbf{BA}_{t-1} + \varepsilon_{4t} \quad (4)$$

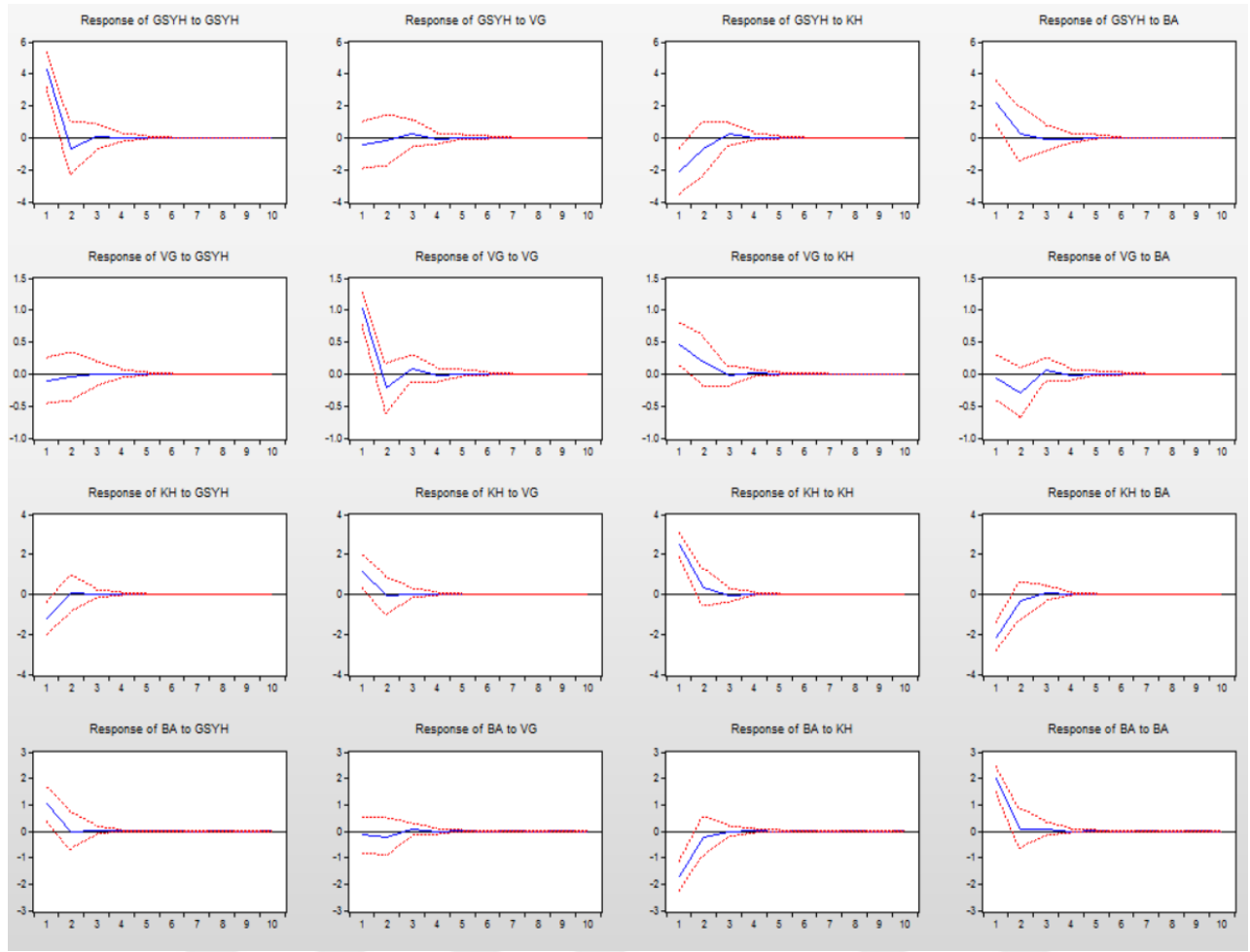
Tablo 3.17: VAR Modelinin Katsayıları

GSYH = 5.71762062465 - 0.285569081975*GSYH(-1) - 1.87471728264*DKH(-1) + 1.5915366073*DVG(-1) - 1.52601959417*DBA(-1)
DKH = 0.0350663437818 + 0.0692684406329*GSYH(-1) + 0.329603585308*DKH(-1) - 0.416974245473*DVG(-1) + 0.0962399692139*DBA(-1)
DVG = 0.209326191162 + 0.0311528622271*GSYH(-1) + 0.0686793222436*DKH(-1) - 0.295642700076*DVG(-1) - 0.124968644605*DBA(-1)
DBA = 0.165823265452 - 0.0235313978586*GSYH(-1) - 0.162701972044*DKH(-1) - 0.0771349936008*DVG(-1) - 0.105953571432*DBA(-1)

Tablo 3.18: VAR Denkleminin Sonuçları

	GSYH	VG	KH	BA
GSYH(-1)	-0.28557 (0.20474) [-1.39478]	0.031153 (0.04883) [0.63799]	0.069268 (0.11909) [0.58165]	-0.02353 (0.09526) [-0.24701]
VG(-1)	1.591537 (1.22845) [1.29557]	-0.29564 (0.29298) [-1.00910]	-0.41697 (0.71453) [-0.58356]	-0.07714 (0.57158) [-0.13495]
KH(-1)	-1.87472 (0.9899) [-1.89384]	0.068679 (0.23609) [0.29091]	0.329604 (0.57578) [0.57244]	-0.1627 (0.46059) [-0.35325]
BA(-1)	-1.52602 (1.0935) [-1.39554]	-0.12497 (0.26079) [-0.47919]	0.09624 (0.63604) [0.15131]	-0.10595 (0.50879) [-0.20825]
C	5.717621 (1.2116) [4.71907]	0.209326 (0.28896) [0.72442]	0.035066 (0.70473) [0.04976]	0.165823 (0.56374) [0.29415]

Şekil 3.2'de, VAR modelinden elde edilen etki-tepki fonksiyonları yer almaktadır. Etki-tepki analizi, “bir değişkende meydana gelecek rastgele bir “şok”un sistemdeki diğer değişkenler üzerindeki etkisini analiz etmekte ve bu bakımdan ekonomik politikalara yön vermede önemli bir işlev görmektedir” (Barışık ve Kesikoğlu, 2006: 69). Etki-tepki fonksiyonları elde edilirken, modeldeki değişkenlerin sıralamasından etkilenmeyen “generalized impulses” fonksiyonları kullanılmaktadır.

Şekil 3.2: Etki-Tepki Analizleri

Var yöntemi etki-tepki fonksiyonlarında yorumlanması gereken en önemli alan, diğer değişkenlerin GSYH üzerinde yarattığı etkilerin gösterildiği Şekil 3.2.'de yer alan ilk dört grafik. Çünkü asıl sorunsal, orta gelir tuzağı kapsamında maliye politikası araçlarının GSYH üzerinde yarattığı etkilerin ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda diğer değişkenlerde meydana gelecek bir şokun GSYH üzerindeki etkileri analiz edildiğinde, GSYH'de meydana gelen bir şokun, kendisi üzerinde ikinci döneme kadar artırıcı bir etki meydana getirdiği görülmektedir. Benzer şekilde bütçe açığında meydana gelen bir birimlik şok, GSYH'ye birinci döneme kadar pozitif yönde etki etmektedir. Diğer deyişle bütçe açığındaki bir azalışın büyüme üzerindeki etkisi olumlu yöndedir. Tablo 3.17'deki VAR sonucunda da bütçe açığındaki bir birimlik artışın GSYH'de bir azalış yarattığı görülmektedir. İki sonuç birbiriyle tutarlıdır. Kamu harcamalarında meydana gelen bir şok ise GSYH'ye bir döneme kadar negatif yönde yansımaktadır. Kamu harcamalarındaki artış, diğer koşullar sabitken bütçe açığının artışı anlamına gelmektedir ki; bu durum, VAR analizi etki tepki fonksiyonlarına göre büyüme

üzerinde birbirini destekleyici bir sonuç göstermektedir. Yani ekonomik büyüme, harcamalardaki bir şokla ile negatif, bütçe açığındaki bir şokla ile pozitif yönlü bir ilişki sergilemektedir. Ancak vergi gelirlerinde meydana gelen bir şokun GSYH üzerindeki etki-tepki sonuçları analiz edildiğinde, anlamlı bir neticenin elde edilemediği grafikten görülmektedir.

Şekil 3.2’de yer alan ilk dört grafik dışındaki diğer grafikler değişkenlerin birbiriyle olan ilişkilerini açıklamaktadır. Orta gelir tuzağı anlamında bu etki tepki fonksiyonlarının yorumlanmasına gerek olmamakla beraber, yine de önemli görülen birkaç bulguya değinilmesi uygun görülmektedir. Modelde yer alan değişkenlerin vergi gelirleri üzerindeki etki-tepki sonuçları incelendiğinde, vergi gelirlerinde meydana gelen bir şok kendisi üzerinde ikinci döneme kadar artırıcı yönde bir etki yaratmaktadır. Kamu harcamalarındaki meydana gelen bir şok ise, birinci döneme kadar vergi gelirlerini pozitif yönde etkilemektedir.⁵⁶ Modeldeki değişkenlerin kamu harcamaları üzerindeki etki-tepki sonuçları analiz edildiğinde, vergi gelirlerinde ve kendisinde meydana gelen bir şok, kamu harcamalarını sırasıyla birinci ve ikinci döneme kadar artırıcı yönde etkilemektedir. GSYH’de ve bütçe açığında oluşacak bir şok ise, kamu harcamalarına sırasıyla birinci ve ikinci döneme kadar azaltıcı yönde tesir etmektedir. Bu etki-tepki fonksiyonu yorumu, 3.17’deki tablodaki VAR sonucuyla tutarlıdır. Diğer deyişle ekonomik büyüme, kamu harcamalarını artırmamaktadır. Bu bulgu Wagner yasasının da ülkemizde incelenen zaman aralığında geçerli olmadığını destekleyici niteliktedir. Bütçe açığında bir artış olduğunda ise kamu harcamaları olumsuz etkilenmektedir. Çünkü bütçe açığı arttığında bu artışı frenlemek için hükümetler kamu harcamalarını kısma (daraltıcı maliye politikası) eğilimine girebilmektedirler. Bütçe açığının etki-tepki analizine göre, üç değişkenin bütçe açığı üzerindeki etkisi anlamlı iken, vergi gelirlerinde meydana gelen bir şokun bütçe açığı üzerindeki etkisi anlamlı değildir.

Orta gelir tuzağı kapsamında etki-tepki analizlerinden elde edilen bulgulara göre, maliye politikasının araçlarından birisi olan kamu harcaması söz konusu yıllar için ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilerken, bütçe açığının azalması ekonomik

⁵⁶ Bu durum artan kamu harcamalarının vergi gelirlerinin artışıyla finanse edildiğini de göstermektedir. Nitekim, Türkiye’nin AB tanımlı borç stoku 2000’li yılların başında %80’lere yakın seyrederken son yıllarda bu oranın Maastricht kriterinin (%60) çok altına inerek %30’lara yakın seyrettiği görülmektedir. Söz konusu rasyo, son yıllarda kamu harcamalarının büyük oranda borçlardan ziyade vergi gelirlerinin artışı ile finanse edildiği görüşünü destekler niteliktedir.

büyümeyi pozitif etkilemektedir. Vergi gelirlerinin ise büyüme üzerindeki etkisinin anlamsız olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında, vergi gelirlerinden ziyade yorumlamalarda kamu harcamalarına odaklanılması gerekli görülmektedir. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin bir döneme kadar negatif olması önemli bir bulgudur. Çalışmadan elde edilen bu sonuç, Landau (1986)⁵⁷, Barro (1991)⁵⁸, Deverajan vd. (1996)⁵⁹, Kweka ve Morrissey (1999)⁶⁰, Bleaney vd. (2001)⁶¹, Heitger (2001)⁶², Gemmel ve Kneller (2002)⁶³, Bağdigen ve Çetintaş (2003)⁶⁴, Kar ve Saban (2003)⁶⁵, Yılmaz ve Kaya (2008)⁶⁶, Demir ve Sever (2008)⁶⁷, Nurudeen ve Usman (2010)⁶⁸, Altunç (2011)⁶⁹ ve Mudaki ve Masaviru (2012)⁷⁰ tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ile tutarlılık arz etmektedir. İlgili dönemde Türkiye'de kamu harcamalarının neden ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini anlayabilmek için kamu harcamalarının fonksiyonel veya ekonomik sınıflandırılmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu noktada, özellikle kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırılmasında alt kalemler olan cari, yatırım ve transfer harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine odaklanılması önemli olacaktır. Çünkü maliye literatüründe bilindiği gibi büyüme üzerinde önemli etki yaratan harcama kalemi; faydası uzun yıllara yayılan, verimli ve sermaye birikiminin artmasına neden olan yatırım harcamalarıdır. Ancak ülkemizde 1980-2015 yılları arasında ortalama yatırım harcamalarının milli gelire oranı %2.11 iken, faiz ödemelerinin milli gelire

⁵⁷Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir.

⁵⁸Kamu tüketim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatif yöndedir.

⁵⁹Ulaşım, iletişim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönde iken eğitim ve savunma harcamalarının etkisi negatif yöndedir.

⁶⁰Toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatif yöndedir.

⁶¹Üretken olmayan kamu harcamaları ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Eğitim ve sağlık harcamalarının etkisi üzerine ise herhangi bir kanıt bulunamamıştır.

⁶²Toplam kamu harcamalarının ekonomik verimlilik ve üretkenlik üzerindeki etkisi negatif yöndedir.

⁶³Tüketim ve sosyal güvenlik temelli kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmektedir.

⁶⁴Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır.

⁶⁵Eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyüme etkisi pozitif, sağlık harcamalarının etkisi negatif iken altyapı harcamalarının etkisi de anlamsızdır.

⁶⁶İstatistiksel olarak anlamsız olsa da bölgesel kamu harcamaları ve bölgesel ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatiftir.

⁶⁷Altyapı harcamalarından turizm, imalat sanayi ve ulaşım yapılan harcamaları ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilemekte iken tarım ve hizmetler sektörüne yapılan altyapı harcamaları negatif yönde etkilemektedir.

⁶⁸Ekonomik büyümeyi sağlık ve ulaşım alanındaki kamu harcamaları pozitif yönde etkilemekte iken yatırım, cari ve eğitim alanındaki kamu harcamaları negatif yönde etkilemektedir. Tarım ve savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi ise önemli boyutta değildir.

⁶⁹Kamu yatırım payı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif iken, kamu tüketim harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisinin negatif olduğu belirtilmektedir.

⁷⁰Tarım sektörüne yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiler meydana getirdiği, sağlık ve savunma harcamalarının ise büyüme üzerindeki etkisinin önemsiz seviyede olduğu belirtilmektedir.

oranının %4.86 olması yatırım harcamalarının düşüklüğünü göstermektedir. Dolayısıyla çalışmada değişken olarak alınan toplam kamu harcamaları içerisinde yatırım harcamalarının payının az olması, harcama ve büyüme arasındaki negatif ilişkinin varlığında önemli bir faktördür. Ayrıca kamu harcamalarının büyüme üzerinde negatif etki yaratmasının altında, incelenen dönem için kamu harcamalarının verimli alanlarda kullanılmadığı görüşü de yatmaktadır. Nitekim Türkiye'nin yaklaşık son 30 yıldır terör sorunu yaşaması ve bu bağlamda savunma harcamalarına büyük bütçeler ayırması, tarım ve hayvancılık başta olmak üzere birçok sektörde verilen teşviklerin etkin şekilde değerlendirilememesi, kamu harcamalarından ar-ge harcamalarına ayrılan payın yüksek gelirli ekonomilere kıyasla yeterli seviyelerde olmaması ve diğer kamusal alanlarda verimsiz kullanılan harcamalar, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin diğer nedenleri arasında sayılabilir.

VAR analizinin önemli aşamalarından birisi de varyans ayrıştırmasıdır. Varyans ayrıştırması (Enders, 1995), değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokların kaynaklarını ifade etmekte yani değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir (Mucuk ve Alptekin, 2008: 171). Çalışmada varyans ayrıştırması gerçekleştirilirken, “Cholesky Decomposition” temelli olması nedeniyle E-views programı kullanılmamıştır. Çünkü “Cholesky Decomposition” yöntemi varyans ayrıştırmasında değişkenlerin sıralamasından etkilenmektedir. Çalışmada yer alan varyans ayrıştırması, değişkenlerin sıralamasından etkilenmeyen ve etki-tepki analizinde kullanılan “Generalized Impulses” yöntemine göre, tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo 3.19'a göre, GSYH'nin varyans ayrıştırması analizine göre, on dönem içerisinde GSYH üzerindeki en etkili değişken yaklaşık %99 oranı ile kendisidir. GSYH'yi kendisinden sonra en çok etkileyen değişken yaklaşık %0.5 ile kamu harcaması iken, vergi gelirleri yaklaşık %0.003 ve bütçe açıkları yaklaşık %0.3 şeklinde etkilemektedir. Vergi gelirlerinin varyans ayrıştırması analiz edildiğinde, on dönem içerisinde vergi gelirleri üzerindeki en etkili değişkenin yaklaşık %99 oranı ile kendisi olduğu görülmektedir. Vergi gelirlerini kendisinden sonra en çok etkileyen değişken yaklaşık %0.93 ile kamu harcaması iken, GSYH yaklaşık %0.01 ve bütçe açığı yaklaşık %0.004 şeklinde etkilemektedir. Kamu harcamasının varyans ayrıştırması analizi

neticesinde, on dönem içerisinde kamu harcaması üzerindeki en etkili değişkenin yaklaşık %60 oranı ile kendisinin olduğu tespit edilmektedir. Kamu harcamasını kendisinden sonra en çok etkileyen değişken yaklaşık %23 ile GSYH iken, vergi gelirleri yaklaşık %16 ve bütçe açığı yaklaşık %0.08 şeklinde etkilemektedir. Bütçe açığının varyans ayrıştırması analiz edildiğinde, on dönem içerisinde bütçe açıklarının üzerindeki en etkili değişken yaklaşık %81 oranı ile kamu harcamasıdır. Bütçe açığını ikinci seviyede etkileyen değişken yaklaşık %14 ile GSYH iken, kendisi yaklaşık %3.7 ve vergi gelirleri yaklaşık %0.04 şeklinde etkilemektedir.

Tablo 3.19: Varyans Ayrıştırması (Generalized Impulses)

GSYH				
Dönem	GSYH	VG	KH	BA
1	100	0	0	0
2	99.55615	0.000419	0.267275	0.176153
3	99.36803	0.001499	0.380506	0.249961
4	99.26626	0.002183	0.441747	0.289808
5	99.20259	0.00262	0.480089	0.314696
6	99.15904	0.00292	0.506326	0.331718
7	99.12736	0.003138	0.525403	0.344094
8	99.1033	0.003304	0.539899	0.353498
9	99.08439	0.003434	0.551287	0.360886
10	99.06915	0.003539	0.560469	0.366843
VG				
Dönem	GSYH	VG	KH	BA
1	0.012581	99.98742	0	0
2	0.014131	99.55508	0.428317	0.002476
3	0.014654	99.35858	0.62337	0.003398
4	0.014925	99.25069	0.730498	0.003885
5	0.015093	99.18372	0.796999	0.004185
6	0.015206	99.13821	0.842194	0.004389
7	0.015289	99.10528	0.874898	0.004536
8	0.015351	99.08034	0.89966	0.004648
9	0.0154	99.06081	0.919059	0.004736
10	0.015439	99.04509	0.934668	0.004806
KH				
Dönem	GSYH	VG	KH	BA
1	24.34986	16.70586	58.94428	0
2	23.44152	16.19857	60.28590	0.074004
3	23.41908	16.19018	60.30861	0.082133
4	23.41799	16.18958	60.31013	0.082301
5	23.41796	16.18957	60.31016	0.082309
6	23.41796	16.18957	60.31017	0.082310
7	23.41796	16.18957	60.31017	0.082310
8	23.41796	16.18957	60.31017	0.082310
9	23.41796	16.18957	60.31017	0.082310
10	23.41796	16.18957	60.31017	0.082310
BA				
Dönem	GSYH	VG	KH	BA
1	15.18855	1.65E-05	81.10464	3.706793
2	15.0716	0.023542	81.18596	3.718896
3	15.02091	0.033693	81.22146	3.72393
4	14.9943	0.039027	81.24043	3.726241
5	14.97812	0.042256	81.25203	3.727598
6	14.96729	0.044415	81.25979	3.728503
7	14.95954	0.04596	81.26535	3.72915
8	14.95372	0.047121	81.26952	3.729635
9	14.94919	0.048024	81.27277	3.730013
10	14.94556	0.048747	81.27537	3.730316

Genel olarak değerlendirme yapıldığında, GSYH'nin ve vergi gelirlerinin kendisi üzerindeki etkilerinin çok yüksek seviyede seyrettiği ve diğer değişkenlerin etkisinin %1'in altında yani çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Kamu harcaması analizinde ise, GSYH ve vergi gelirleri analizlerine benzer şekilde varyans ayrıştırmasında kendi üzerindeki etkisi ilk sırada yer almaktadır. Fakat ilk iki analizde kendi üzerindeki etkileri yaklaşık %99 iken, kamu harcamasında bu oran yaklaşık %60 seviyesindedir. GSYH ve vergi gelirleri değişkenlerinin kamu harcaması üzerindeki etkileri ise kayda değer niteliktedir. Bütçe açığının varyans ayrıştırması ise, sonucu itibariyle diğerlerinden tamamen ayrılmaktadır. Diğer analizlerde değişkenlerin kendisi üzerindeki etkileri en yüksek seviyede iken, bütçe açığında durum farklıdır. Kamu harcamasının bütçe açığı üzerindeki etkisinin %81.2 olması ve ilk sırada yer alması önemlidir. GSYH'nin bütçe açığı üzerindeki etkisinin önemli boyutta olması, bütçe açığının kendisi üzerindeki etkisinin ise sadece %3.7 olması, analizin dikkat çeken diğer sonuçlarındandır.

Varyans ayrışmasının ardından değişkenlerin birbirlerinin nedeni olup olmadığını test etmek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Granger nedensellik testi (Granger, 1969), *"Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında X'in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir ve $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilmektedir"* (Gökçe, 2002: 45). Diğer bir deyişle, Granger nedensellik kavramı x değişkeninden y değişkenine nedensellik, y'nin cari değerinin ne kadarının y'nin geçmiş değerlerince açıklandığının ve x'in geçmiş değerlerinin bu açıklama gücünü artırıp artırmadığının test edilmesidir. Eğer x değişkeni y'nin öngörülmesine yardımcı oluyorsa, x'den y'ye granger nedenselliğin olduğu saptanmaktadır.

Tablo 3.20: VAR Granger Nedensellik Testi Olasılık Değerleri

	GSYH	VG	KH	BA
GSYH	*****	0.5235	0.5608	0.8049
VG	0.1951	*****	0.5595	0.8927
KH	0.0582	0.7711	*****	0.7239
BA	0.1629	0.6318	0.8797	*****

Var analizinde yer alan değişkenler arasındaki Granger nedensellik testinin sonuçlarına göre, sadece kamu harcamalarından GSYH'ye (%10 anlamlılık düzeyinde) bir nedenselliğin varlığı saptanmaktadır. Bu sonuç, Gül ve Yavuz'un (2011)⁷¹ çalışma sonuçlarını destekleyici niteliktedir. Diğer değişkenler için ise, Granger nedensellik anlamlı değildir.

Etki-tepki analizine göre; kamu harcamasının ekonomik büyümeyi bir döneme kadar negatif etkilemesi ve bütçe açığının azaltılmasının büyüme üzerindeki pozitif etkisi, varyans ayrıştırmasına göre ise milli geliri açıklayan en önemli değişkenin kendisinden sonra kamu harcamasının olması ve nedensellik testinde kamu harcamalarından büyümeye doğru nedenselliğin olması sonuçların birbirini desteklediğine dair göstergelerdir. Bu minvalde, maliye politikası araçları içinde harcama politikalarının büyüme üzerindeki etkilerine odaklanmak ve bu doğrultuda politika önerileri geliştirmek, Türkiye'nin büyümeye devam etmesi ve orta gelir tuzağından kaçınması açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle harcamaların büyüme üzerindeki etkisinin pozitive dönüştürülmesinde, devletin yatırım harcamalarının artırılmasına yönelik politikalara ağırlık vermesi gerekmektedir. Nitekim Mert (2014) ve Şahin vd. (2015) ampirik çalışmalarında da yatırım harcamalarının Türkiye için önemine değinilmektedir. Öte yandan maliye politikası araçlarından biri olan bütçe politikası çerçevesinde, bütçe açığının giderilmesi de büyüme üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Bu kapsamda israfıya yönelik gereksiz harcamaların azaltılması yoluyla bütçe açığının giderilmesinin büyümeye katkısı olacağı söylenebilir. Vergi politikası açısından da kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilerek, vergi gelirlerinin artırılmasının sağlanması yoluyla bütçe açığının azaltılması diğer bir seçenek olarak politika yapımcıları için yol gösterici olacaktır.

⁷¹ Çalışmada yapılan Granger Nedensellik testi sonucuna göre yatırım, cari ve transfer harcamalarında ekonomik büyüme doğru nedensellik bulunmaktadır.

SONUÇ

İlk dönemlerden günümüze değin, ekonomik yaklaşımların genel olarak toplumsal ve bireysel refahı artırmaya yönelik olduğu söylenebilir. Ekonomik büyüme ve kalkınmaya yönelik bu yaklaşımlardan bazıları devlet müdahalesinin olması gerektiğini, bazıları devletin düzenleyici ve denetleyici rolünün olması gerektiğini, bazıları da minimum devlet müdahalesi anlayışını savunmaktadır. Özellikle 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'dan sonra devlet müdahalesinin olması gerektiği tezine dayanan Keynesyen politikaların ön plana çıktığı görülmektedir. Böylece maliye politikası araçlarının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri birçok araştırmanın konusu olmuştur.

Orta gelir aşamasına gelen ve bu kategoride uzun yıllar kalarak yüksek gelirli ülkeler arasına sıçrayamayan ülkelerdeki sorunsala, orta gelir tuzağı denilmektedir. Bu sorunu yaşayan ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmaları süreci şu şekilde işlemektedir: Çoğu gelişmekte olan bu ülkelerde, ilk başlarda tarım ve imalat sanayi başta olmak üzere emek-yoğun alanlarda düşük ücret politikası uygulanmaktadır. Bu durum, uluslararası alanda rekabet edebilirlik seviyesinin artmasını ve yüksek büyüme oranları ile orta gelirli ülkeler arasına geçişi sağlamaktadır. Gelir seviyesinin yükselmesi ve işgücünün emek-yoğun alanlardan verimliliği yüksek alanlara kayması ile düşük ücret avantajını kaybeden bu ülkeler rekabet gücünü de kaybetmektedir. Daha sonra eğitim, nitelikli beşeri sermaye, katma değeri yüksek ürünler üretme ve ihraç etme, imalat sanayisinde ürün çeşitlenmesi, inovasyon, kurumsallaşma, markalaşma ve teknolojinin içselleştirilmesi gibi konularda yapısal dönüşümü gerçekleştirmedikleri için, yüksek gelirli ülkeler arasına sıçrayamadıkları ve bu aşamada sıkışıp kaldıkları görülmektedir.

Orta gelir tuzağını belirlemeye yönelik temel kabul edilen Dünya Bankası'nın Atlas yöntemine göre, Türkiye 1955 yılında alt-orta gelirli ülkeler kategorisine yükselmesinin ardından 50 yıl bu aşamadan bir üst gelir grubuna geçememiştir. 2005 yılından itibaren ise üst-orta gelirli ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Bu minvalde, Türkiye'nin alt-orta gelir tuzağına yakalandığını söylemekle birlikte bu teşhisi üst-orta gelir tuzağı için yapmak erken olabilir. Türkiye, son yıllarda dolar bazında kişi başına düşen milli gelirden yüksek gelirli ülkeler sınırına yaklaşmaktadır. Fakat FED'in tahvil alımlarını azaltacağını ve faiz oranını yükseltebileceğini açıklamasının ardından ilgili

rasyonun düşüş eğilimine girdiği görülmektedir. Bu verilerin ışığında Türkiye için üst-orta gelir tuzağı riskinin devam ettiği görülmektedir.

Çalışmada Türkiye'nin orta gelir tuzağı sorunsalı, maliye kuramı bağlamında analiz edilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin 1980-2014 yılları arasında maliye politikası araçları olan kamu harcaması, bütçe açığı ve vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Ampirik analizlerde kullanılan değişkenler arasında; KH (Kamu harcamasının GSYH'ye oranı), BA (Bütçe açığının GSYH'ye oranı), VG (Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı) ve GSYH (Ekonomik büyüme oranı) yer almaktadır. Öncelikle çalışmada kullanılan dört değişkenin Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Peron (PP) birim kök testlerine göre durağanlıkları analiz edilmektedir. Buna göre KH, BA ve VG'nin düzey seviyede durağan olmadıkları ancak birinci farkları alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağan oldukları, GSYH'nin ise düzey seviyesinde durağan olduğu tespit edilmektedir. Değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmaması, eş-bütünleşme analizinin yapılmasına olanak vermemektedir. Bu doğrultuda yapılması gereken; değişkenlerin durağan halleri ile VAR yönteminin uygulanması olmaktadır. Maliye politikasının önemli araçlarından KH, BA ve VG'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılmasında kullanılan ekonometrik yöntemler, VAR methodu kapsamında etki-tepki analizleri, varyans ayrıştırması ve Granger Nedensellik Testi'dir.

VAR yöntemi etki-tepki analizinden elde edilen bulgulara göre, kamu harcamalarında meydana gelen bir birimlik şok ekonomik büyümeyi bir döneme kadar olumsuz, bütçe açığında meydana gelen bir birimlik şok ise bir döneme kadar olumlu yönde etkilemektedir. Yani kamu harcamalarındaki bir artışın büyüme üzerindeki etkisi negatifken, bütçe açığındaki bir azalışın büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir. Bu iki bulgu, maliye politikası çerçevesinde harcama ve bütçe araçlarına ilişkin bazı tespitlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Harcama politikası açısından elde edilen bu negatif bulgu, öncelikle ilgili dönemde kamu harcamalarının etkin ve verimli kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca büyüme üzerindeki negatif etkinin araştırılmasında; harcamaların ekonomik sınıflandırılmasının önemi büyüktür. Nitekim büyümenin harcamaların sınıflandırılması bazında lokomotif, yatırım harcamalarıdır. Maliye kuramında cari ve transfer harcamalarına göre yatırım harcamalarının büyüme

üzerindeki etkisinin daha fazla olacağı tartışılmaz bir gerçektir. Ancak Türkiye’de incelenen dönem aralığında toplam kamu harcaması içinde yatırım harcamalarının ağırlığının az olduğu bilinmektedir. Şöyle ki; kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının milli gelire oranı ilgili dönemde yaklaşık %2 seviyelerindeyken, toplam faiz ödemelerinin oranı yaklaşık %5 bandındadır. Bu noktada Türkiye’nin orta gelir tuzağına yakalanmamasında, politika yapıcılarının etkin bir harcama politikası belirlemesi gerekmektedir. İsrafa yönelik harcamalardan ziyade verimliliği ve üretkenliği artırıcı ve uzun vadede büyümeyi destekleyici harcamaların artırılması, temel harcama politikası olmalıdır. Öte yandan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin nedenleri arasında; bütçenin bileşimine bakıldığında en yüksek paylardan birinin savunma harcamalarına ayrılması, çeşitli sektörlere verilen teşviklerin yetersizliği ve tam etkin kullanılamaması, günümüze kadar yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların varlığı, seçim ekonomisi çerçevesinde uygulanan popülist politikalar yer almaktadır.

Elde edilen bulgular bütçe politikası açısından değerlendirildiğinde; bütçe açığının azaltılması istikrarlı bir büyüme için önemlidir. Bütçe açığının azaltılması harcama politikasında bahsedilen gereksiz harcamaların azaltılması ya da vergi gelirlerinin artırılması ile mümkün olacaktır. Ancak vergi gelirlerinin artırılması, tamamen vergi oranlarının artırılmasıyla sağlanamayabilir. Çok büyük boyutlarda yer alan kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilerek de vergi gelirlerinin artırılması ve bütçe açığının azaltılması politikası karar alıcılar için bir seçenektir. Vergi politikası açısından konu ele alınırsa; vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız çıkması yorumlanmasını engellemektedir. Ancak bütçe politikasında zaten vergi politikasına kısmen değinilmektedir.

VAR yöntemi varyans ayrıştırmasının sonucuna göre, büyümeyi ve vergi gelirlerini kendisinden sonra açıklayan en önemli değişken kamu harcamasıdır. Kamu harcamasını kendisinden sonra açıklayan en önemli değişken ise vergi gelirleridir. Dikkat çeken en önemli sonuç ise bütçe açığını açıklayan birinci değişkenin kamu harcaması, ikinci değişkenin de büyüme oranının olmasıdır. Granger Nedensellik Testi’nde ise değişkenler arasında sadece kamu harcamasından büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi saptanmaktadır.

Yapılan ampirik analizin neticesinde, Türkiye'deki orta gelir tuzağını aşmada yukarıda maliye politikası araçlarına ilişkin harcama ve bütçe politika önerileri sunulmakla beraber, maliye politikası kapsamında daha spesifik çözümler de şöyle sıralanabilir:

- Ar-ge ve inovasyon harcamalarında, yüksek katma değerli ürünlerin üretilmesi ve ihraç edilmesinde, yerli üretim ve markalaşma alanlarında, uzun vadeli getirisi olan yatırımların artırılmasında, geri kalmış bölgelerin ekonomik büyüme ve kalkınması noktasında gerekli vergisel indirimlerin (teşviklerin) yapılması gerekmektedir.
- Vergi sistemi daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekebilmesi yönünde revize edilmelidir. Örneğin Kurumlar Vergisi'nde muafiyet ve istisnaların kapsamı genişletilerek yabancı yatırımlar açısından daha cazip hale getirilebilir.
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun uygulanmaya başlanmasının, mali disiplinin sağlanmasına büyük katkı sağladığı görülmektedir. Özellikle kamu sektöründe, harcama noktasında yetkili olan kamu yöneticilerine sorumluluk verilmesi ve buna paralel olarak hesap sorulabilmesi mali disiplin anlamında önemli değişikliklerdir. Bu bağlamda kamuda saydamlık ve şeffaflık sağlanmasına yönelik yeni yasaların yürürlüğe girmesi verimsiz kamu harcamalarını azaltacaktır.
- Kamu personellerinin performans esaslı çalışmalarını sağlayacak yeni düzenlemelerin getirilmesi gerekmektedir. Böylece verimli olan personel ödüllendirilirken, verimsiz ve ihtiyaç duyulmayan alanlarda istihdam edilen personellere gerekli yaptırımlar uygulanabilir. Çünkü toplam kamu harcamalarının yaklaşık beşte birinin personel giderlerine ait olduğu görülmektedir.
- Sayıştay kurumunun etkinliği artırılmalı ve gerekli denetimleri yapabilecek donanımına kavuşturulmalıdır.
- Son yıllarda kamu harcamaları içinde eğitime ayrılan payın önemli oranda arttığı ama yeterli seviyede olmadığı söylenebilir. Güney Kore örneğinde olduğu gibi özellikle ilköğretimden yükseköğretime kadar eğitimin tüm alanlarında teknolojik altyapı güçlendirilmeli ve Türkiye'nin en önemli avantajı olan beşeri sermayesi nitelikli hale getirilmelidir.

- Özellikle petrol başta olmak üzere yeni enerji kaynaklarının araştırılmasına ve uzun vadede önemli getirisi olan nükleer ve alternatif enerji kaynaklarının bir an önce hayata geçirilmesine yönelik çalışmalara kamu harcamalarından daha fazla pay ayrılmalıdır.
- Milli gelire oranı yaklaşık %2 seviyelerinde seyreden yatırım harcamalarının, getirisi olan alanlarda kullanılmak üzere artırılması, ekonomik büyümeye fayda sağlayacaktır. Şuan da Türkiye'nin gündeminde olan "Kuzey Marmara Otoyolu ve 3. Boğaz Köprüsü Projesi", "İzmir-İstanbul Otoyolu Projesi", "3. Havalimanı Projesi" gibi mega projelerde uygulanan yap-işlet-devret modelinin yaygınlaştırılması, hem kısa vadede devlet harcamalarının yükünü azaltmakta hem de uzun vadede ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır.
- 2002 yılında toplam faiz ödemelerinin milli gelire oranı %17.1'den 2015 yılında %2.7'ye düşmesi olumlu bir gelişmedir. Siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması ile bu oranın minimize edilmesi bir yandan kamu harcamalarının düşmesini sağlarken bir yandan da ekonomik büyümeye katkı sunacaktır.
- Birçok ampirik çalışmada savunma harcamalarının ekonomi üzerinde olumsuz etkisinin olduğu belirtilmektedir. Bu oranın kamu harcamaları içindeki payının yüksek olmasının Türkiye Ekonomisini de olumsuz etkilediği söylenebilir. Fakat Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyadaki terör sorunu düşünüldüğünde, bu harcamanın kısa vadede azaltılmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Fakat uzun vadede toplumsal sorunların anayasal düzlemde çözülmesi savunma harcamalarının azalması yönünde baskı oluşturabilir.

Özetle, vergi politikalarının ve kamu harcamalarının daha etkin hale getirilmesi ve verimlilik esasına dayanması, orta gelir tuzağı sorunsalı açısından büyük önem arz etmektedir. Maliye politikası araçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin yanı sıra makro-ekonomik, sanayi, teknoloji, eğitim, enerji ve yönetim rasyoları ve literatürde yer alan bazı çalışmaların ışığında Türkiye'nin yüksek gelirli ülkeler arasına sıçramasına yönelik genel olarak şu öneriler yapılabilir:

- Yatırım ve tasarruf oranları artırılmalıdır.
- Nükleer ve alternatif enerji kaynakları bir an önce hayata geçirilmeli ve enerji alanında dışa olan yüksek bağımlılık minimize edilmelidir.

- Jeopolitik ve coğrafi açıdan çok önemli avantajı olan Türkiye'nin özellikle turizm sektöründe yeni pazarlama stratejileri geliştirerek, bu sektörün ekonomik büyüme katkısını çok daha üst seviyelere çekmelidir.
- Kamu harcamaları içinde ar-ge harcamalarının payı artırılmalıdır.
- İmalat sanayinde üretim çeşitliliği sağlanmalıdır.
- Teknoloji başta olmak üzere tüm altyapılar iyileştirilmelidir.
- Toplumda nitelikli beşeri sermayenin elde edilmesi için eğitimin teknolojik altyapısı sağlanmalı ve bilgi-temelli eğitim sistemi hayata geçirilmelidir.
- Türkiye'de eğitim alanında fiziksel ve niceliksel yönden önemli atılımlar gerçekleşse de nitelik yönünden hedeflerin çok uzağında kaldığı görülmektedir. Özellikle PISA testlerinde matematik alanında hem erkeklerde hem de kızlarda başarı seviyesinin çok düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla eğitim sistemi temel bilimlerdeki bu eksikliği giderme yönünden revize edilmelidir.
- Özellikle mesleki eğitime yönelen lise ve yüksekokullar teşvik edilmeli ve buradan mezun olan öğrencilerin staj ve işe başlama koşulları cazip hale getirilmelidir. Toplumsal algı ve bakış açısı noktasında sorun yaşayan mesleki eğitim veren kurumların, ülkenin sanayisi başta olmak üzere birçok sektörde hayati önem taşıdıkları unutulmamalıdır. Bu bağlamda sanayi-üniversite işbirliklerinin de artırılması gerekmektedir.
- Üniversite araştırma olanakları ve akademisyenlerin özlük hakları konusunda gerekli olumlu adımlar atılmaya devam edilmeli ve böylece bir yandan nitelikli beyinlerin yurtdışına çıkması önlenmeli diğer yandan tersine beyin göçü başlatılmalıdır.
- Savunma sanayinde yerli üretim açısından sağlanan başarı, otomobil ve teknoloji gibi diğer alanlarda elde edilmeye çalışılmalıdır.
- Kadınların işgücüne katılım oranları artırılmalıdır. Özellikle Türkiye'de ev hanımı sayısının fazla olduğu düşünüldüğünde, bu kitlenin ekonomiye katkı yapması yönünde mobilize edilmesi büyük fayda sağlayacaktır. Örneğin, belediyeler eliyle kadınlara yönelik iş kurslarının sayısı artırılarak, kadınların ekonomiye dahil olması sağlanabilir.
- Devletin yüksek katma değerli ürünlerin üretilmesi ve dünya çapında yerli markaların oluşmasını teşvik edecek politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

- Politik istikrar sağlanmalı ve gerekli anayasal düzenlemeler yapılarak popülist harcamaların önüne geçilmelidir. Çok kısa olan hükümet ömürleri olağan seviyesine çekilmeli ve bu bağlamda erken seçimlerin önüne geçilmelidir.
- Bölgeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi yönünde ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gerekli adımlar atılmalıdır.
- Ülkedeki ekonomik büyümenin önündeki en büyük engel olan terör sorunu ve çeşitli toplumsal sorunların giderilmesi noktasında kararlı adımlar atılmalı ve bu bağlamda gerekli yasal düzenlemeler paydaşların görüşleri de alınarak yapılmalıdır.
- Toplumda hukuka olan güven tesis edilmeli ve hukukun kurumsal olarak bağımsızlığını pekiştirecek anayasal düzenlemeler hayata geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aiyar Shekhar, Duval Romain, Puy Damien, Wu Yiqun, Zhang Longmei (2013). "Growth Slowdowns and the Middle Income Trap", *Working Paper No:13/17, International Monetary Fund (IMF)*, Washington, pp. 3-9.
- Akalın Güneri (2008). "Atatürk Dönemi Maliye Politikaları", *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, Yayın No: 2008/384, Ankara.
- Aktan Okan H. (1998). "Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15/3, ss. 29-36.
- Alçın Sinan, Güner Billur (2015). "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 1, ss. 27-45.
- Alkin Erdoğan (2006). *İktisada Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Altay Feyzullah (2013). "BRIC Ülkeleri ve Türkiye", *Konya Ticaret Odası, Araştırma Raporları*, Ocak, <http://www.kto.org.tr/d/file/bric-ulkeleri-ve-turkiye.20140819150552.pdf> (Erişim Tarihi: 24.10.2015).
- Altunç Ömer Faruk (2011). "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye'ye İlişkin Ampirik Kanıtlar", *Yönetim ve Ekonomi*, Sayı: 18(2), pp. 145-157.
- Aoki Masahiko (2011). "The Five Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China, Japan and Korea", *ADB Working Paper Series*, 340, Asian Development Bank Institute, pp. 13-47.
- Arslan Ahmet (2004). "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Kamu Harcama Sisteminde Yapılan Düzenlemeler", *Maliye Dergisi*, Sayı: 145, ss. 150-193.
- Arslan Ünal, Doğan Cem (2004). "Demokrasi ve Ekonomik Büyüme", *Mustafa Kemal Atatürk Üniversitesi, SBE Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1.
- Asian Development Bank (2011). *Asian 2050:Realizing the Asian Century*, Philippines, SAGE Publications, India.
- Aslan Halil K. (2014). "Avoiding the Middle Income Trap through the Development of Human Capital", *Bilgesam Analysis Political Economy Program*, No: 1110, January, pp. 25-43.
- Ataç Beyhan (2002). *Maliye Politikası*, 6. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 118, Eskişehir.
- Aydınlat N. Emrah (2012). "2023'te 25 Bin Dolar Gelir Hayal Değil Ama...", (Rapor No:201245), *Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı (TEPAV)*, ss. 1-4.

- Bağdigen Muhlis, Çetintaş Hakan (2003). "Casuality between Public Expenditures and Economic Growth: The Turkish Case", *Journal of Economic and Social Research*, Vol: 6(1), pp. 53-72.
- Barışık Salih, Kesikoğlu Ferdi (2006). "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makro Ekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırması)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 61(4), ss. 59-82.
- Barro Robert J. (1990). "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth", *The Journal of Political Economy*, Vol: 98, No:5, Part: 2, pp. 103-125 <http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/pfma06/BarroEndogGrowthJPE88.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.01.2016).
- Barro Robert J. (1991). "Economic Growth in a Cross-Section of Countries", *Quarterly Journal of Economics*, Vol: 106(2), pp. 407-443.
- Berberoğlu Necat (1988). *Makro Ekonomik Analiz*, Bas-san Matbaası, Ankara.
- Beşkaya Ahmet, Manan Ömer (2007). "Ekonomik Özgürlükler İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişki ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:1-2, ss. 135-146.
- Beşkaya Ahmet, Manan Ömer (2009). "Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri İle Analizi: Türkiye Örneği", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, ss. 47-76.
- Bleaney Michael, Norman Gemmell, and Richard Kneller (2001). "Testing the Endogenous Growth Model: Public Expenditure, Taxation, and Growth over the Long Run", *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, Vol: 34(1), pp. 36-57.
- Bocutoğlu Ersan, Berber Metin (2013). *Makro İktisada Giriş*, 2. Baskı, Murathan Yayınevi, Ankara.
- Bozkurt Eda (2014). "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye ve Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum.
- Bozkurt Eda, Bedir Serap, Özdemir Dilek, Çakmak Erol (2014). "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği", *Maliye Dergisi*, Sayı: 167, Temmuz-Aralık, ss. 22-39.
- Cai Fang (2012). "Is There a "Middle Income Trap"? Theories, Experiences and Relevance to China", *China & World Economy*, Vol: 20(1), pp. 49-61.
- Carnovale Maria (2012). *Developing Countries and the Middle-Income Trap: Predetermined to Fall?*, New York University May.
- Carrion-i-Silvestre Josep Lluís, Kim Dukpa, Perron Pierre (2009). "GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks under Both the Null and the Alternative Hypotheses", *Econometric Theory*, Vol: 25(06), pp. 1754-1792.

- Ceviş İsmail, Ceylan Reşat (2015). “Kırılğan Beşlide Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Hipotezinin Test Edilmesi”, *Journal of Yaşar University*, Sayı: 10(37), ss. 6381-6477.
- Çaşkurlu Eren, Arslan Cem Barlas (2014). "Orta Gelir Tuzağından Çıkışa Odaklanma: Ürün Tuzağı (Ürün Boşluğu) ve Demiryolu Taşımacılık Sektörü", *Maliye Dergisi*, Sayı: 167, ss. 71-92.
- Çukurçayır Sinan, Tezcan Kerametdin (2011). “Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2.
- Demir Murat, Sever Erşan (2008). “Kamu Altyapı Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt: XXV, Sayı: 2.
- Devarajan Shantayanan, Vinaya Swaroop, Heng-fu Zou (1996). "The Composition of Public Expenditure and Economic Growth", *Journal of Monetary Economics*, Vol: 37(2), pp. 313-344.
- Devrim Fevzi (1996). *Kamu Maliyesine Giriş*, İkinci Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Doğan Adem (2005). “Demokrasi ve Ekonomik Gelişmesi”, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 25, ss. 1-19.
- Dündar Onur (2013). "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Ekonomisi İçin Riskler ve Sakınma Stratejileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Egawa Akio (2013). "Will Income Inequality Cause A Middle-Income Trap in Asia?", *Working Paper No: 03, Bruegel Working Paper*, ss. 1-22.
- Eğilmez Mahfi (2012). "Orta Gelir Tuzağında Türkiye", *Kendime Yazılar*, <http://www.mahfiegilmez.com/2015/07/orta-gelir-tuzagnda-turkiye.html> (17.10.2015).
- Eğilmez Mahfi (2014). *Küresel Finans Krizi*, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul.
- Eğilmez Mahfi (2014b). “Demokrasiyle Ekonomik Gelişme Arasında Bir İlişki Var Mı?”, *Kendime Yazılar*, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/04/demokrasiyle-ekonomik-gelisme-arasnda.html> (Erişim Tarihi: 19.01.2016).
- Eğilmez Mahfi (2013), “Kırılğan Beşli”, Web Sitesi, <http://www.mahfiegilmez.com/2013/11/krlgan-besli.html>, (Erişim Tarihi: 12.05.2015).
- Eichengreen Barry, Park Donghyun, Shin Kwando (2011). “When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 16919, Cambridge.

- Eichengreen Barry, Park Donghyun, Shin Kwando (2013), “Growth Slowdowns Redux: New Evidence on the Middle-Income Trap”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper, 18673, Cambridge.
- Eker Aytaç (1997). *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Enders Walter (1995), “Applied Econometric Time Series”, *Iowa State University, John Wiley and Sons Inc.*, Technometrics, Vol: 46(2).
- Eşiyok B. Ali (2012). “Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri”, *Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 49, Sayı: 569, ss. 63-85.
- Farr W. Ken, Lord Richard A., Wolfenbarger J. Larry (1998). “Economic Freedom, Political Freedom, Economic Well-Being: A Causality Analysis”, *Cato Journal*, Vol: 18, No: 2.
- Felipe Jesus, Abdon Arnelyn, Kumar Utsav (2012). “Tracking the Middle-Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?”, *Levy Economic Institute of Bard College*, Working Paper No: 715, pp. 1-59.
- Freedom House, (2015). <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.VjFfD7fhBD9> (02.11.2015).
- Gemmell Norman, Kneller Richard (2003). “Fiscal Policy, Growth and Convergence in Europe”, *New Zealand Treasury, Working Paper No: 03/14*, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.3270&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 10.05.2016).
- Gill Indermit, Kharas Homi (2007), *An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth*, World Bank Publications, The World Bank, Washington.
- Gökçe Atilla (2002). “İMKB’de Fiyat-Hacim İlişkisi: Granger Nedensellik Testi”, *G.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 3, ss. 43-48.
- Granger Clive W. J. (1969). “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods”, *Econometrica*, Vol: 37, No: 3, pp. 424-438.
- Gül Ekrem, Yavuz Hakan (2011). “Türkiye’de Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 Dönemi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 160, Ocak-Haziran, ss. 72-85.
- Gürsel Seyfettin, Soybilgen Barış (2013) “Türkiye Orta Gelir Tuzağının Eşiğinde”, *Betam Araştırma Notu*, Sayı: (13)154, ss. 1-7.
- Gürsoy Bedri (1975). *Kamu Maliyesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 378, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Heckelman Jac C. (2000). “Economic Freedom and Economic Growth: A Short-Run Causal Investigation”, *Journal of Applied Economics*, Vol: III, No: I, pp. 71-91.

- Heitger Bernhard (2001). "The Scope of Government and Its Impact on Economic Growth in OECD Countries", *Kieler Arbeitspapiere*, No. 1034, pp. 1-32.
- Im Fernando Gabriel, Rosenblatt David (2013). "Middle-Income Traps: A Conceptual and Empirical Survey", *Policy Research Working Paper*: 6594, The World Bank.
- IMF, World Economic Outlook Database, October 2015 (28.10.2015).
- Jones Charles I. (2001). *İktisadi Büyümeye Giriş*, (Çev. Sanlı Ateş-İsmail Tuncer), Literatür Yayınları: 56, İstanbul.
- Jones I. Charles (2002). "Sources of Us Economic Growth in a World of Ideas", *The American Economic Review*, No: 92(1), pp. 220-239.
- Kaplan Fatih (2013). "Ekonomik Büyümenin Dolaylı Belirleyicileri: Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum.
- Kar Muhsin, Taban Sami (2003). "Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 58(03), ss. 145-169.
- Karabulut Gökhan, Danişoğlu Ayşe Çelikel (2006). "Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8/1, ss. 1-17.
- Karagöl Erdal Tanas (2010). "Geçmişten Günümüze Dış Borçlar", *Seta Analiz*, Sayı: 26, Ağustos.
- Karahan Hatice vd., (2012). "Kalkınma Yolunda Yeni Eşik: Orta Gelir Tuzağı", *MÜSİAD, Türkiye Ekonomisi Araştırma Raporları*, No: 79.
- Karakayalı Hüseyin (1994). *Ekonomi Kuramı*, 3. Baskı, Bilgehan Matbaası, İzmir.
- Kharas Homi, Kohli Harinder (2011). "What Is the Middle-Income Trap, Why Do Countries Fall into It and How Can It Be Avoided?", *Global Journal of Emerging Market Economies*, Vol: 3(3), pp. 281-289.
- Koçak Emrah, Bulut Ümit (2014). "Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", *Maliye Dergisi*, Sayı: 167, ss. 1-21.
- Köklü Aziz (1973). *Makro İktisat*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Küçükyumuk Çetin (1969). *Kamu Maliyesi*, Yalkın Ofset Matbaası, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayınlar No: 41, İstanbul.
- Kweka Josaphat P., Oliver Morrissey (2000). "Government Spending and Economic Growth in Tanzania 1965-1996", *Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham*, Credit Research Paper, No:00/6

- Landau Daniel L. (1986). "Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-88", *Economic Development and Cultural Change*, Vol: 35, pp. 35-75.
- Landon-Lane J., Peter E. Robertson (2009). "Further Evidence on the Great Crash, The Oil-Price Shock, and The Unit-Root Hypothesis", *Explorations in Economic History* No: 46(3), pp. 346-355.
- Lee Junsoo, Strazicich, Mark C. (2003), "Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks", *The Review of Economics and Statistics*, Vol: 85(4), pp. 1082-1089.
- Madan Anisha (2002). "The Relationship Between Economic Freedom and Socio-Economic Development", *The Park Place Economist*, Vol: 10, Issue: 1, Article: 20, ss. 1-59.
- Maddison Angus (2010). *Statistics on World Population, GDP and per capita GDP, 1-2008 AD. Historical Statistics*, <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/data.htm> (Erişim Tarihi: 21.10.2015).
- Mert Merter (2014). "Türkiye’de ve Dünyada Orta Gelir Tuzağının Talep Yönlü Boyutuna İlişkin Bir Tartışma", *Maliye Dergisi*, Sayı: 167, Temmuz-Aralık, ss. 93-115.
- Mucuk Mehmet, Alptekin Volkan (2008). "Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)", *Maliye Dergisi*, Sayı: 155, Temmuz-Aralık, ss. 159-174.
- Nurudeen Abu, Usman Abdullahi (2010). "Government Expenditure and Economic Growth in Nigeria, 1970-2008: A Disaggregated Analysis", *Business and Economic Journal*, Vol: 4(1), ss. 1-11.
- Ohno Kenichi (2009). "Avoiding the Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam", *Asean Economic Bulletin*, Vol: 26, No: 1, pp. 25-43.
- Olgun Onur (2013). "AR-GE Yatırımları ve Büyüme İlişkisi", *Stratejik Düşünce*, Sayı: Mart, ss. 96-100.
- Önder İzzettin (2013). *Maliye Politikası II*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- Öz Sumru (2012). "Orta Gelir Tuzağı", *Ekonomik Araştırma Forumu, Politika Notu 12-06*, Ağustos.
- Özgen Ferhat B., Bülent Güloğlu (2004), "Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğı ile Analizi", *METU Studies in Development*, Vol: 3, pp. 93-114.
- Öztürk Nazım (2014). *Maliye Politikası*, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Pala Cenk (1995). "Kaldor’un Teknik İlerleme Fonksiyonu ve İçerilmiş Teknik İlerlemenin Büyüme Teorisine Girişi", *Gazi Üniversitesi: Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Ankara, Cilt No: 6, Sayı No: 17, ss. 65-70.

- Parasız İlker (1997). *Modern Makro Ekonominin Temelleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Parasız İlker (2000). *İktisadın A B C'si*, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Parasız İlker (2003). *Ekonomik Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Rebelo Sergio (1991). "Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth", *The Journal of Political Economy*, Vol. 99, No. 3, pp. 500-521, <http://www.jstor.org/stable/2937740> (Erişim Tarihi: 28.12.2015).
- Robertson Peter E., Ye Longfeng (2013). "On the Existence of a Middle Income Trap", *University of Western Australia Economics Discussion Paper*, 13-12, Australia.
- Romer Paul M. (1987). "Crazy Explanations for the Productivity Slowdown", *NBER Macroeconomics Annual*, Volume: 2, pp. 163-210, <http://www.nber.org/chapters/c11101> (Erişim Tarihi: 28.12.2015).
- Savaşan Fatih (2014). *Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına Kamu Ekonomisi*, 4. Baskı, Dora BYD, Bursa.
- Sims Christopher A. (1980), "Macroeconomics and Reality", *Econometrica*, Vol: 48, pp. 1-48, <http://www.jstor.org/stable/1912017> (Erişim Tarihi: 27.04.2016).
- Susam Nazan (2009). *Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008*, Derin Yayınları: 156, İstanbul.
- Şahin İsmail, Başer Kadir, Karanfil Muhammet (2015). "Orta Gelir Tuzağı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneği (1980-2013)", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7(2), ss. 225-235.
- Şahin Hüseyin (2002). *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi - Bugünkü Durumu)*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 7. Baskı, Bursa.
- The World Bank (2012). "China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society", *Development Research Center of the State Council, the People's Republic of China*, pp. 202-203.
- Tho Tran Van (2013). "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations", *Asian Development Bank Institute Working Paper*, No: 421, pp. 1-31.
- Toprak Metin, Demir Ömer (2002). "Özgürlük, Ekonomik Gelişme ve Küreselleşme", *Liberal Düşünce Dergisi*, Kış-Bahar Sayısı.
- Tuncel Cem Okan (2014). "Orta Gelir Tuzağı ve İnovasyon Politikaları: Doğu Asya Deneyimi ve Türkiye İçin Dersler", *Maliye Dergisi*, Sayı: 167, ss. 40-70.
- Tüğen Kamil (2013). *Devlet Bütçesi*, Bassaray Matbaası, 12. Baskı, İzmir.
- Türk İsmail (1992). *Maliye Politikası*, 9. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler ile İlgili İstatistikler, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html (22.11.2015).
- Uluatam Özhan (1984). *Makro İktisat*, 5. Bası, Savaş Yayınları, Ankara.
- Ulusoy Ahmet (2012). *Maliye Politikası*, Park Kitap: 20, Şenyıldız Yayıncılık Matbaacılık, İstanbul.
- Ulusoy Ahmet (2013). *Devlet Borçlanması*, Celepler Matbaacılık, 7. Baskı, Trabzon.
- Ülman A. Haluk (1961). “Türk–Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947”, *SBF Dış Münasebetler Enstitüsü Yayını*, No: 14, Ankara.
- Üstünel Besim (1983). *Ekonominin Temelleri*, 4. Bası, Mısırlı Matbaacılık, İstanbul.
- Woo Wing Thye (2012). “China Meets The Middle-Income Trap: The Large Potholes in The Road to Catching-Up”, *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Vol. 10, No. 4, November 2012, pp. 313–336.
- Worldwide Governance Indicators (2015). <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports> (30.10.2015).
- Wu Yanrui (2013). “Productivity, Economic Growth and Middle Income Traps: Implications for China”, *Business School, University of Western Australia*, pp. 1-28.
- Yalman İlkay Noyan, Sandalcılar Ali Rıza, Demirkoparan Ferhan (2011). “Özgürlükler ve Ekonomik Kalkınma: Latin Amerika ve Türkiye”, *Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 10, Ekonometri ve İstatistik Özel Sayısı, ss. 431-444.
- Yaşar Ercan, Gezer Mesut Alper (2014). “Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 167, ss. 126-148.
- Yavuz Ali (2009). “Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, Aralık, ss. 203-226.
- Yay Gürkan (2002). “İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı: 51(2), ss. 27-54.
- Yeldan Erdiñç (2010). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*, Elif Yayınevi, Ankara.
- Yeldan Erdiñç (2005). “Türkiye Ekonomisi'nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 4, ss. 1-12.
- Yeldan Erdiñç, “Orta Gelir Tuzağı”, *Ekonomi Politik*, 11 Temmuz 2012, ss. 1-2.
- Yeldan Erdiñç, Taşçı Kamil, Voyvoda Ebru, Özsan Mehmet Emin (2013). “Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye?”, *Cilt 2: Bölgesel Kalkınma ve İkili Tuzaktan Çıkış Stratejileri, TÜRKONFED*, Kasım.

- Yıldırım Kemal (2006). *İktisat Teorisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Yıldırım Kemal, Kahraman Doğan, Taşdemir Murat (2014). *Makro Ekonomi*, 12. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz Ahmet, Karataş Togan (2009). "Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2.
- Yılmaz Gökhan (2014). "Turkish Middle-Income Trap and Less Skilled Human Capital", *Central Bank of the Republic of Turkey*, Working Paper No: 14/30, September, ss. 9-36.
- Yılmaz Ömer, Kaya Vedat (2008). "Bölgesel Kamu Harcamaları ve Bölgesel Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Panel Veri Analizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12(2), ss. 413-426.
- Yüksek Seçim Kurumu, Genel Seçim İstatistikleri http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/GenelSecimler?_afLoop=1432171671940425&_afWindowMode=0&_afWindowId=fjed4awga_55#%40%3F_afWindowId%3Dfjed4awga_55%26_afLoop%3D1432171671940425%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dfjed4awga_67 (Erişim Tarihi: 22.11.2015).
- Zhang Linxiu, Yi Hongmei, Luo Renfu, Liu Changfang, Rozelle Scott (2013). "The Human Capital Roots of the Middle Income Trap: the Case of China", *Agricultural Economics*, Vol: 44, ss.151–162.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ersin YAVUZ

Doğum Tarihi-Yeri: 30.08.1990 / Tuzluca-IĞDIR

Telefon : 0258 296 27 54

Faks : 0258 296 26 26

Adres : Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü, Denizli

E-mail : ersiny@pau.edu.tr- ersinzaferiyavuz@gmail.com

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim

Lisans : Anadolu Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü (2008-2012)

Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (2012-2015)

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü Anabilim Dalı (Tez Aşaması, 2014 ---)

İş Tecrübesi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü – Araştırma Görevlisi (19.11.2013 -03.03.2014)

Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü – Araştırma Görevlisi (03.03.2014 ---)

İlgi Alanları : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Maliye Teorisi